

calënder ladin

i ⑩ + 741

pô
sanbëan

scialdé
desfridé
dluti ?

SANCO Isolierglas

pô
fa döt
chësc

Sanco-Isolierglas pô ćinamai scialdé dër bëgn, desfridé, dluti. D'invèr tēgn Sanco 65% plü ćialt. D'isté se parel tla medema mosüra dal ćialt. De 70 Phon, te na strada scialdi plëna de romù, ne n dlótel Sanco 30 Phon. Üsc locài é purchël cun Sanco plü temporà y diesc iadi plü chïc. Na proa tlera dla gran qualité de Sanco Isolierglas é les tröpes ćiases altes, scores y viles modernes, che à vidri faç cun Sanco-Isolierglas. Bindicé vëgn Sanco sotmetü a na dërta control dla qualité, tan che sön Sanco Isolierglas vëgnel dé 5 agn de garanzia.

A osta disposiziun stal chisc tipi de Isolierglas: *Sanco-Isolierglas* a de plü scëibes. *Sanco-Lux*, Isolierglas che de spartësc l'luminús. *Sanco-Sun*, l' vider che fej proteziun dai rài dl surëdl. *Sanco-Dur*, l' vider de sigurté.

e.müller

Pepi Pescollerungg da Pedraces, é de chësc ert y al é a osta disposiziun pur s'acunsié.

calënder
ladin
1974

*dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d'Badia y Marô*

Stamparia PRESEL - Strada Castel Mareccio, 3
Balsan - Tel. 41192

1974

L'ann 1974 é n ann cun 365 dis. Forà à mâ 28 dis. L'aiscioða mët man ai 21. de merz, a les 1.07, l' de y la nöt é lunç anfat.

L'isté mët man ai 21. de jügn, a les 19.38, l' dé plü lunch.

L'altonn mët man ai 23. de setember, a les 10.59, dé y nöt é lunç anfat.

L'invêr mët man ai 22. de dezember, a les 6.56, l' dé plü kört de döt l'ann.

1974 vëgn udü da la tera sö döes scürëzes dl sorëdl y döes dla löna, mo da nos demez öna sora.

1. Scürëza dla löna ai 4. de jügn, da les 21.41 a les 0.47 dl 5. de jügn. Chësta puduns inc nos udëi.
2. Scürëza totala dl surëdl ai 20.6., mo mâ da udëi da chères perts dl'Australia.
3. Scürëza totala dla löna ai 29. de novëmber, da udëi te Nordamerica, Australia, Asia y Africa.
4. Scürëza parziala dl surëdl ai 13. de dezember, ma da udëi n püch te Irland y Portugal.

Iener Jenè

1 MERTESC	S	S. MARIA UMA DE DÍ, NANÜ
2 Mercui	M	Ss. Basilio y Gregorio Nazianzeno Veschi, Adelhaid
3 Jöbia	f	Genovefa, Daniel
4 Vëindres	f	Angelica, Benedetta, Rigobert
5 Sabeda	f	Vöia de s. Guania, Emilia, Telesfor
6 DOMËNIA	S	TREI RÈSC, Caspar, Melchior, Baldassar
7 Lünesc	M	s. Valentin, Raymund
8 Mertesc	f	Severino, Gundula, Erhard
9 Mercui	f	Giuliano, Fortunat, Basilissa, Alexia
10 Jöbia	f	Agato, Aldo, Willi, Walarich
11 Vëindres	f	Igino, Werner, Egwin
12 Sabeda	f	Ernst, Sefania, Bernhard
13 DOMËNIA	F	Batejimo dl Signur, Ilario, Veronica, Iutta
14 Lünesc	f	Felix, Odorich, Engelmar
15 Mertesc	M	Romedio, Paul Eremita
16 Mercui	f	Marcello, Gottfried, Tizian
17 Jöbia	M	a. Antone Abate, Leonilla
18 Vëindres	f	Prisca
19 Sabeda	f	Marta, Mario, Pia, Germana
20 DOMËNIA	F	2a dl'an, s. Bostian, Fabian
21 Lünesc	M	Agnes, Meinrad
22 Mertesc	f	Vinzenz, Teodolinda
23 Mercui	f	Emerenz, Ildefons, Heinrich Seuse
24 Jöbia	M	Franz Sales, Bertram
25 Vëindres	F	Conversiun de s. Paul, Alberich
26 Sabeda	M	Ss. Timoteo y Tito Veschi, Paula, Rosvita
27 DOMËNIA	F	3a dl'an, Angela Merich, Jap
28 Lünesc	M	s. Tomesc d'Aquino, Manfred
29 Mertesc	f	Valerio, Aquilin
30 Mercui	f	Martina, Adelgundo
31 Jöbia	M	s. Jan Bosco, Ludovica, Emma

Iener - jené

Iener, pô-n zënz'ater dì, é l' mëis plü da d'invér de düc i mëisc dl'ann. Al é l' mëis, che porta adalerch l' maiù fréid, les nöts plü lunges, al é bel a mesa ite nanter i atri mëisc da d'invér. Dezëmber ess purdërt les nöts plü lunges y i dis plü cörtè, mo de dezëmber n'à-n nia dér dl'aurela da punsé al cört o lunch di dis, al é l' mëis, ch'an aspeta Nadé y düc i pinsiers e ôc a chëstes festes. De forà va bele indò i pinsiers cuntra l'asciöda y l' Carnescé dëida ince pro a fa desmentiè l' pesòch dl'invér. Nëi él gonót de forà de plü co de iener, mo l' fréid lascia bele do dassën y i dis crësc.

Y impò é ince iener n mëis, che dér tröc à l' plü ion, y nanter chisc él sanbëgn chi dai schi, chi dai liftè y chi dai hotels. Pur tan tröc é pô la nëi l' pan blanch da vigni dé y l'invér la sajun, che porta l' vire pur döt l'ann oramai. Pro i paurs él la sajun, olà che ai pô ince eï n pü se lascé dôfora. Plü da dì laurân tröp pro les tàies y cun l' lignàn. Al dé da incö l fejun ince, y magari ciamó de plü, da d'altonn o d'aiasciöda. L' lignàn mënun coi auti y coi tractors y ailò se van ciamó plü sauri, sc'al n'é nia la nëi.

Insciö à i paurs dl'aurela de sté

n pü adöm, ince magari do val mësa d'ustaria, a s'la carté y a baié da sciché o ince magari a se pizacré. Savëi sàñ pa bëgn döt de düc, mo da fa damì él tan ri. Plü dadi liôn ince dér tröp chisc mëisc da d'invér, mo al dé da incö li-on de manco; an à la televijiun, spo ôn ma plü scialdi ciaré y ciaré y ciamón iade ciaré, y da li es-un massa fraç, scbebén che l' li foss plûlere bun de formé na porsona, an pô se lascé plü dl'aurela y al ne passa nia tan snel dlungia ia, l' cervel pô plü accompagné la scritöra, co la televijiun.

Side co che ara òis, i urun ince indò se dé jö de plü cun l' li. Les séres é lunges y de bì libri ciafun al dé da incö cina che an ô.

La dlijia se dà de iener la gran festa de s. Guania. Nos dessun ince ester tres chi trëi resc, che prô tres da nü indò de jì do n'nater trù, chël ô dì: do l' trù dl'e-mendaziùn a la salvëza.

Ai 20 él spo s. Bostiàñ, gran martire, y an dij, che da s. Bostiàñ él l' maiù fréid de döt l'invér. In la festa dla cunversciun de s. Paul, ai 25. de iener, él sté s. Paul che à dé óta da sòa vita nia buna y é deventé n gran sant.

In chësc dé dijun ince:

«De s. Paul la cunversciun fesc oje a l'invér l' tomùn».

Forà

1	Vëindres	f	Brighita, Sighert
2	Sabeda	F	s. Maria y Prepentaziun dl Signur
3	DOMËNIA	F	4a dl'an, s. Blaje, Ansgar, Candido, Oscar
4	Lünesc	f	Ghilbert, Veronica, André
5	Mertesc	M	Ingenuin y Albuin, Agata
6	Mercui	M	Pauli Miki y Compagns martiri, Dorotea
7	Jöbia	f	Richard, Romuald, Iule
8	Vëindres	f	Iarone Emiliano, Frida
9	Sabeda	f	Appolonia, Cirillo, Rainald
10	DOMËNIA	F	5a dl'an, Scolastica
11	Lünesc	f	s. Maria de Lourdes
12	Mertesc	f	Padri Serviti, Eulalia
13	Mercui	f	Beniamin, Herlinde, Reinhilde
14	Jöbia	M	Cirillo y Metodio, Valentin, Conrad
15	Vëindres	f	Siegfried, Wolfried
16	Sabeda	f	Iuliana, Filippa, Junilla
17	DOMËNIA	F	6a dl'an, Marianna
18	Lünesc	f	Simeon, Hildebert, Constanzia
19	Mertesc	f	Conrad, Arnold
20	Mercui	f	Amata, Isabella, Leo
21	Jöbia	f	s. Pire Damiani, Eleonora
22	Vëindres	F	Catedra de s. Pire Apostol
23	Sabeda	M	Policarp
24	DOMËNIA	F	6a dl'an, Adeltraud
25	Lünesc	f	Walburga, Vittorio
26	Mertesc	f	Isabella, Alexander, Dionisio
27	Mercui	V	Capiun, Gabriel
28	Jöbia	f	Hermine, Silvana, Oswald, Roman

Forà

L' mëis de forà se lascia dagnora n pü dl'aurela col crësce y chësc ann cis, al à ma 28 dis. Purchël che al é l' plü cürt, n'öl nia sté zruch ai atri. Al é deventé l' plü busiënt, l' plü alegher y l' plü mat. Mët man ne mët-el nia mal, al se lascia dé la benedisciu de s. Blaje; l' prò tëgn döes ciandères in crusc y se dà la benedisciu de s. Blaje, che dess valëi cuntra l' mé tl còl y düc i atri mës dl corp. In s. Maria de forà vëgn-eres benedides les ciandères y ares dess significhé la fede di cristiagn, che ai dess porté fora pur l' monn y mostré al monn. Sciöche la ciandéra se consumëia pur i dé luminùs a la jënt, insciö dess inçé l' cristian se consumé pur l' bëgn dl umanité.

San Blaje è inçé plü da di n té dé, olà che la survidù fajò l' poch, olà che al gnô baraté patrun. Un damanâ l'ater: «T'à-l damané?». Y sce l'aptrun ne l'à nia damané da resté inant, spo tocâ-ra a mëte

la furchëta y l' cazü söl ciapel y rodé a chirì patrun. Chi tëmp è inçé bel dadì passà. Al dé da incö él chilò da nos almanco massa laur y al dé da incö n'él nia plü la survidù che va a chirì patrun, mo l' patrun che va a chirì survidù. Scioèche i tëmps se müda.

Inçé i ultimi dis dl mëis de forà é düt atramenter co i prüms, ai devënta maç dl düt. L' Carnescé à se gra y sce al n'é nia vedli y jogn che l' fesc sciöche al toca, spo pê-le che an n'alde nia plü pro jënt. La bu-na lüna é desigü dagnora val de bel, mo al é madér gonot tan ri de sté a na mosüra. Chilò pudess desi-gü tröpa jënt se té n ejempl da i tiers. Sce i tiers fajess tan da mat, co che la jënt fej datrai, spo jis-sun cun les plü burtes massaries a paré ciarà. Mo paré ciarà la jënt ne pô-n dër, scenó vëgnel dit, che an é de cincant'agn indò.

An mëss bëgn de sigù i cunsentit val matada a la jënt. Da fa spa-vënt él mâ, che nosta jënt d'Euro-pa fej gonót fora de düt l'ann n Carnescé: chël é massa!

Merz

1	Vëindres	V	Albin, Luitbert
2	Sabeda	V	Marino, Heinrich Suso
3	DOMËNIA	V	1a de CARSËMA, Cunigunda, Friedrich
4	Lünesc	V	Casimir, Luzio, Alberich, Hadrian
5	Mertesc	V	Oliva, Gherda
6	Mercui	V	Fridolin, Kuno
7	Jöbia	M	Perpetua y Felizita
8	Vëindres	V	Jan de Di, Beata
9	Sabeda	V	Franzisca da Roma, Bruno
10	DOMËNIA	V	2a de CARSËMA
11	Lünesc	V	Rosina, Wolfram
12	Mertesc	V	Roderich, Engelhard
13	Mercui	V	Erich, Cristian
14	Jöbia	V	Alfred, Matilde, Paulina
15	Vëindres	V	Clemens Maria Hofbauer
16	Sabeda	V	Herbert, Abramo
17	DOMËNIA	V	3a de CARSËMA, Patrizio, Gertrud
18	Lünesc	V	Zirillo, Eduard
19	MERTESC	B	s. OJÖP
20	Mercui	V	Irmgard, Claudia, Nicodema
21	Jöbia	V	Nicolaus Flüe, Clemenzia
22	Vëindres	V	Lea da Roma, Reinhilde, Herlinde
23	Sabeda	V	Turibio de Mongrovejo Vëscò, Otto
24	DOMËNIA	V	4a de CARSËMA, Berta, Elmar
25	Lünesc	B	Annunziazion dl Signur
26	Mertesc	V	Emmanuele, Liudger
27	Mercui	V	Angelica, Rupert
28	Jöbia	V	Elfriede, Gunthram
29	Vëeindres	V	Ludolf, Bertold
30	Sabeda	V	Rosvita, Amadio, Gottlieb
31	DOMËNIT	V	5a de CARSËMA, Balbina, Guido

Merz

Ah, maradëta, chësta storia vëgn mo atramënter. Pro dër tröpa jént se müd-era! Do l' Carnescé vëgnel döt n n'ater tëmp. Al é merz che se l' porta. Al é la Carsëma. Pur nos cristiagn à la Carsëma n significat. Ara ô dì: peniténza, jaiùn, jaiùn, peniténza. Nia plü nozes, nia plü bal, nia plü musiga, jiné da la çer, dal vin, dal fumé y da n grüm d'atres cosses, che la gola oress avëi. Ara ne va nia da fa tres ma festa, tres ma santù, tres ma tam-tam, tres ma musiga y roda-roda.

An mës desigü incè indò punsé a la serieté dla vita. Sc'al sà bel o nia bel, sc'an ô o sc'an n'ô nia.

Sce i duturs podess comané, spo fajess-i no mâ caranta dis de carsëma, mo set iadi caranta dis. Ai dij, che la miù pert dles maraties vëgn dal mangé y dal bëire de massa. Sc'i sun scicà, spo poduns ti l' crëie, y sc'i n'urun nia ti l' crëie, spo mëssuns mefo ji plü gonot a i ciafé.

Interessant él mâ, che nostra religiun savô bele chësc da antica-mënter incà y purchël à-ra metü

sö la carsëma y l'jiné y la peniténza.

La Carsëma n'é nia mâ na medejina cuntra les maraties dl'anima, mo incè cuntra les maraties dl corp.

Tan de mal porta al monn la go-la, l'ester ingorde, l'ester möli y ziti! An pô mâ plü mangé spëises fates cun la farina plü morjela y fina, mo plü nulles che la farina à y plü gonot che an pô jì dal dur.

La Carsëma s'insignass bëgn da ester sagns y stersc dl corp y dl'anima. Ara sta a nos de capì so significat y l'adoré pur la vita da vigni dé.

L' mëis de merz se porta incè la bela festa de s. Ujöp, l' patrun di lauranç, y incè chël sant, che sa-vess da insigné a düc i lauranç, che an dess lauré, sce an ô vire y no scioperé y sté incërch a ne fa nia y desmaze ia scioldi pur caprizi y bisineles, che mët inmalora no mâ valades, mo popolaziuns intieres.

Tres da nü indô pô-n udëi y sinti, che l' laur vëgn paié y premié, y che l' sté a ne fa nia vëgn castié cun la fan y la meseria.

Al n'é nia l' laur che desgradëia la jént, mo al la nobilitéia.

Auri

1	Lünesc	V	Hugo, Emma, Teodora
2	Mertesc	V	Leopold, Franz
3	Mercui	V	Richard, Irene, Ulpian
4	Jöbia	V	Isidor, Benedikt
5	Vëindres	V	Vinzenz, Zeno, Celestin, Sisto
6	Sabeda	V	Willi, Winebald
7	DOMËNIA	V	DL'URI, Jan Battista de Salle
8	Lünesc	V	Walter, Albert
9	Mertesc	V	Waltraud
10	Mercui	V	Ezechiel, Mechtild
11	Jöbia	B	Jöbia Santa
12	Vëindres	V	Vëindres Sanc
13	Sabeda	VB	Sabeda Santa
14	DOMËNIA	B	PASCA: ALLELUJA, ALLELUJA
15	Lünesc	B	Lünesc de Pasca
16	Mertesc	B	Maria Bernardetta, Lambert
17	Mercui	B	Rudolf, Anizet, Robert
18	Jöbia	B	Appolonio, Werner
19	Vëindres	B	Gerold, Leo IX
20	Sabeda	B	Hildegard
21	DOMËNIA	B	DOMËNIA BLANCIA, 2a de Pasca, Anselmo
22	Lünesc	f	Caio
23	Mertesc	f	s. Iorza
24	Mercui	f	Fidelis
25	Jöbia	F	s. Merch Evangelista FN
26	Vëindres	f	Cleto y Marcellino
27	Sabeda	R	s. Ciascian Patrono dla Diocesi
28	DOMËNIA	R	3da de Pasca, domënia ded s. Ciascian
29	Lünesc	F	s. Caterina da Siena
30	Mertesc	f	Pio V Papa, Hildegard

Aurì

Un di mëisc plü chièc dl'ann é desigü l' merz, mo inçé un di mëisc plü interessanc dl'ann.

Merz porta l'aisciöda. L'invér sta pur se n jì. L' surëdl vägn vigni dé plü adora y al va vigni dé plü alt sö al cil y al dà vigni dé plü sterch.

La natüra mët man a se descedé. La näi se n tira tres plü insò y al vägn vërd, imprüma tla val y spo sö pur chi còi y al mët inçé man da gni tres plü čialt, mo fora de chël él l'aurì chilò y al vägn dit, che l'aurì fesc sciöch'al ô. Can brüjel ca cun n surëdl, che an mëss ma debota se despié l' samare y jì in manighins, spo fora dl plü bel sarëgn vägnel ma scûr sura munt ca y jö cun na graniada o cun n pè de näi, mo ara ne döra dì no, che l' plü bel surëdl delega demez la näi y fesc gni l' plü bel vërd sotfora. An i disc a chësc mote: les sböres d'aurì.

Al é l'aurì n pü sciöche la jänt jona. Can ési plëgns de salç y de

matades y spo indò ài na löna y é da lönesc, sciöche val de ri.

An uress veramënter dì, che l'aurì é chël mëis, olà che l'invér ô čiamó scombate cun l'aisciöda, l' frëid col čialt. Mo a la fin di faç él pa mefo impò l'aisciöda che la davagna cuntra l'invér, l' čialt cuntra l' frëid, l' surëdl cuntra la nöt.

Chësc podunse spezialmënter dì, sc'i jun do al pinsier, che la Dlijia se dà in chësc mëis. A mez l' mëis, ai 14, él la plü gran festa, la festa de Pasca y chëra ô dì döt cant pur nos cristiagn, ô di vita, ô dì resureziun, ô di ligrëza.

Nosc Signur é rusuri, nos podarun rusuri!

Aurì é inçé l' mëis, olà che al vägn fat les prômes prozesciuns. La jänt, y spezialmënter i paurs, se sint indò dependënc dal Creadù y ai roda fora pur les campagnes pur se perie decà aiüt y benedisciun.

Ci jôl pa ,dij s. Paul, sce nos arùn y sumenùn y seriùn, sce chël lassö ne dess nia l' crësce?

Cun nostes prozesciun mostruns inçé nostra fede, i la mostrun al monn y a düc canç.

Mà

1	Mercui	f	s. Ojöp laurant FN
2	Jöbia	M	s. Atanasio
3	Véinders	F	Ss. Filippo y Iaco Apostoli
4	Sabeda	f	s. Florian, Gotthardd
5	DOMËNIA	F	4a de Pasca, festa de s. Germano, Iudita
6	Lünesc	f	Dominico Savio, Claudio, Gudula
7	Mertesc	f	Gisela, Arnold
8	Mercui	f	Beato, Ida Florida
9	Jöbia	f	Erna
10	Véindres	f	Isidor, Antonino
11	Sabeda	f	Mamerto
12	DOMËNIA	F	5a de Pasca, Flavia, Pancrazio
13	Lünesc	f	Servazio, Roland, Robert, Emma
14	Mertesc	R	Mattia Apostel
15	Mercui	f	Sofia, Gerbert
16	Jöbia	f	Jan Nepomuch, Ubald
17	Véindres	f	Paquale, Iodoco
18	Sabeda	f	Jan I Papa, Felix, Erich
19	DOMËNIA	F	6a de Pasca, Ivo Zölestin
20	Lünesc	f	Bernardino, dè dles crusc
21	Mertesc	f	Isberga, dè dles crusc
22	Mercui	f	Rita, Renata, dè dles crusc
23	JÖBIA	S	L'ASSÈNZA PALSACRUSC
24	Véindres	f	s. Maria dl-aiüt, Afra
25	Sabeda	f	Bada, Urban, Maria Madd Pazzi
26	DOMËNIA	F	7a de Pasca, Filippo Neri Agostin
27	Lünesc	f	Germano
28	Mertesc	f	Erwin
29	Mercui	f	Ferdinand, Giovanna d'Arco
30	Jöbia	f	Visitaziun s. Maria
31	Véindres	F	

Mà

Mo la sajun va inant y ne se lascia nia tignì sö. Do l' bel vëgnel l' burt y do l' burt vëgnel l' bel.

Y i mässun veraménter dì, che un di mëisc plü bi dl'an é l' mëis de mà.

Chilò te nostes munts n'él gonot nia ciámó chël gran cíalt y cis nia sö a l'alt, mo mà é mefo impò chël bel mëis. I prà y i bosc bi vërc y dlunch plëgn de ciüf y de flûs. La tera s'é infurnida de düc i curúsc. Te vigni val y sön vigni costa vëgnel vërd y da flûs y da ciüf.

Bele i prüms d'auri vëgnel les prômes vidunderes y de mà àld-un chères gran vidunderes, che jôra cun gran flöténa incér ciampain ia, mo vign'ann ne n vëgnel de mano. Che él che copa finamai les vidunderes? che él pa che les péia y les desdrüsc? Pài-el pa la mëia da piè y desdrüsc de té pici tiers, che fesc pa tan de bëgn tla natöra? Sanbëgn, che al é la jënt cùn söa scicaria, che copa y desdrüsc döt cant; la jënt, che mina de ester les creatöres plü scicades! Mo chël ciurvel, ch'ai à ciafe da Chelbeldi pur fa dl bëgn, chël ciurvel vëgn adoré pur fa dl mal.

De mà odunse ince feter, dlunch te chës dlijies i altà de mà. Al é l' mëis cunsagré a la plü bela flùnanter dötes les creatüres che é sola tera y chësta plü bela flù é santa Maria.

Véra é zënza la plü picia ambria de picè, nia ajiada da mal y da scich, mo la plëna de grazia, sciöche ara é gnüda declarada da l'angel. Al é la uma dl cil y dla tera. La Dlijia i dedichëia l' mëis de mà y oress, che la jënt la cherdass y la periass, sciöche i mituns fesc, can che ai adora aiüt.

L' prüm dé de chësc mëis de mà é ince dediché al patrun di laurànç s. Ujöp. La dlijia n'ô nia despriscé, l' laur, mo l' cunsagré. Che che laura, à ince rajun de mangé, stal scrit! L' laur n'é nia val de stlet, sciöche al vëgn araté da tan de jënt, mo al é val de dërt, al é un di plü gran bëgns, ch'i un.

L' laur nobilitëia la jënt y l' sté a ne fa nia desgradëia la jënt. Na porsona y ince n popol, che ne laura nia, röia defata tla meseria. Vigni laur é nobel, chël che ajiëia gonot ciámó de plü co chël che ne ajiëia nia les mans.

Cun s. Ujöp ô la Dlijia porte dant a la jënt la nobilté de vigni laur.

Jügn

1	Sabeda	f	Iustino, Armin
2	DOMËNIA	R	PASCA DE MÀ FR
3	Lünesc	f	Carlo Lwanga y comp Mm
4	Mertesc		Crista, Oliva
5	Mercui	M	Bonifazio, Winfrid
6	Jöbia	f	Norbert, Claudio
7	Vëindres	f	Robert Abate, Anna Maria, Maria Teresa
8	Sabeda	f	Severino, Jolanda
9	DOMËNIA	F	10 d'l'an Ssma TRINITÈ
10	Lünesc	M	s. Heinrich da Balsan, Adelhaid
11	Mertesc	M	Barnaba Apostel
12	Mercui	f	Guidod, Jan, Nazario, Cirino
13	JÖBIA	S	LES ANTLÈS, s. Antone
14	Vëindres	f	Rosmunda, Hartwig, Zenzl
15	Sabeda	f	s. Vi, Lothar
16	DOMËNIA	F	11 d'l'an, Benno
17	Lünesc	f	Gregorio Barbarigo, Rainer, Adolf
18	Mertesc	f	Dolores, Emil
19	Mercui	f	Romuald
20	Jöbia	f	Florentina, Flora, Silverio
21	Vëindres	M	s. Lovije, Luis
22	Sabeda	f	Paulino, Edeltraud
23	DOMËNIA	F	Festa dl Cör de Gejù
24	Lünesc	S	s. Jan Battista
25	Mertesc	f	Willi, Burghard
26	Mercui	F	s. Vigile Martire, Rudolf
27	Jöbia	f	Cirillo, Ladislaus, Hemma
28	Vëindres	M	Ireneo
29	SABEDA	R	S. PIRE S. PAUL APOSTOLI
30	DOMËNIA	F	13 d'l'an, Protomartiri, Ehrentraud

Jügn

L' tēmp va inant, i dis crësc y l'ann crësc. Tan se cunfortâr pa, can che i dis metô indò man de jî sôpert, vigni de plü di surëdl, vigni de plü di dé; n' cunfort spezialmènt pur la jënt vedla, che se cunforta de i fa indò la curëta an invêr.

Spo vëgnel l' jügn, olà che i dis é i plü lunç y les nöts les plü cörtes. L' surëdl é sön som y les ambries tan piceres, che an ne les vëiga apëna. Dlunch ò-l cuché ite l' surëdl, vigni ciantun y vigni raïsc oressel arjunje, a döt i oressel i dé luminûsc y forza, vigni creatöra oressel scialdé.

La nëi é ciamó da udëi, mo ara s'é trata sö a l'alt cina sö insom.

Che che à furesti, se prô ci che ai é bugn pur arjigné ca pur i té sö y i paurs i ciara bele a la falc

o a la majin da sié y a dütes les atres massaries, che an adora ala-lergia.

Dal jügn depëndel in gran pert la bunté de döt l'ann. Zacàn dijòn, che chinesc dé de jügn fesc erba y blâ y mil assà pur döt l'ann.

L' peso de döt é pa bëgn les brojes da s. Antone, che pô aprate ia les erbes, les blaes y i soni, y spo da gnì dô él pa bëgn ri.

De jügn, dan l' gran laur él in-cke la Dlijia che mët ite les gran festes: Pasca de mà, les Antlês, la festa dl Cör de Gejù y s. Pire y s. Paul y nanter chêstes pléj l' plü les Antlês cun söes beles proze-sciuns y ince la festa dl Cör de Gejù, olà che nosta jënt ô mantignì la bela usanza de fa i füç sön les munts, che recorda l' juramënt de alianza, che nüsc antenàc à fat cun l' Cör de Gejù.

O se dodunse al dé da incö de chë alianza?

Messé - Iuli

1	Lünesc	f	Teobald, Dietrich
2	Mertesc	f	Otto, Martiniano
3	Mercui	f	s. Tomesc Apostolo, Leo
4	Jöbia	f	s. Ulrich, Berta, Elisabeth, Teodor
5	Vëindres	f	Antonia Maria Zaccaria
6	Sabeda	f	Maria Goretti, Elias
7	DOMËNIA	F	14 dl'an, Cirillo y Metodio, Willibald
8	Lünesc	f	Kilian, Edgar
9	Mertesc	f	Veronica, Nicolo
10	Mercui	f	Amalia, Rufina, Secunda, Alma
11	Jöbia	M	s. Benedetto Abate, Olga, Helga, Erich, Olav
12	Vëindres	f	Andrè de Rinn, Ermagora y Fortunat
13	Sabeda	f	Heinrich, Anaclet, Roland, Cunigunda
14	DOMËNIA	F	15 dl'an, Camillo de Lellis, Franz
15	Lünesc	f	Bonaventura, Egon
16	Mertesc	f	s. Maria dai abiti, Reinhilde
17	Mercui	f	Alex, Irmgard
18	Jöbia	f	Federico, Arnulf
19	Vëindres	f	Iusta y Rufina, Aurea
20	Sabeda	f	Margaret, Volkmar
21	DOMËNIA	F	16 dl'an, Laurenz
22	Lünesc	M	Maria Maddalena, Verena
23	Mertesc	f	Brigitta, Liborio
24	Mercui	f	Cristoforo, Cristina, Sieglinde
25	Jöbia	F	s. Iaco Apostolo
26	Vëindres	M	s. Iachin y s. Anna
27	Sabeda	f	Gioconda, Lucano, Bertoldo
28	DOMËNIA	F	17 dl'an, Victor, Vittorio, Ada
29	Lünesc	f	Marta, Beatrice, Olaf
30	Mertesc	f	Pire Chrysologo, Abdonn, Sennen, Abele
31	Mercui	M	Inazio, Batho da s. Cianna/Innichen

Iuli - messe

L'isté vëgn cun de gran vari döt debota ite pur nostes valades y sö pur les munts čina sö insom. La nöt é gnuða cört a l' dé lunch. La jént, gragn y picí é pro l' laur y döt mëna i brac y les mans y se prô či ch'ai é bugn.

L'isté ne cunësc degun pordonn, al i dà laur a düc canç chilò da nos. I furesti vëgn in schires adalerch y pur dér tröc ôl di chël l' pan da vigni dé.

L' paür ne pô sanbëgn gnanca de tria, čiudi che l' gran laur dl fëgn é gnu. Ores y ores l' vëigun fora pur chi prà col suiûs a la frunt y sot a vigni čialt y a vigni tëmp.

I famëis de munt à ince lascé

la čiasa y á tut so poch y à metü man na vita nöia sön munt. Sce al é bel tëmp, spo ài pa bëgn ince bel, mo sce l' tëmp à da szeché, spo n'esi pa invidié no. L' ri tëmp é da tumëi jö a les basses y čiamó cotàn de plü sö pur munt. Y iuli é pa bëgn ince chël mëis, olà che l' tonn gracia y plöia y graniores toma cun na füria, che fesc trumoré jént y tiers. Cin minüc de tampesta é bugn a desfà l' laur de tröc mëisc y un n tonn su tl dér post è bun a porté la stracočia a families intieres.

Purchël él la Dlijia che lascia čianté y perié: a fulgure et tempestate libera nos Domine Jesu Christe! Ne fossel nia dërt, sc'i se tulessun plü a cör chësta oraziun, no mä i paurs, mo ince l'atra jént?

Agost

1	Jöobia	M	Alfonjo Maria, Caritas
2	Vëindres	f	Porziuncula, Eusebio
3	Sabeda	f	Lydia, Benno, Gustav
4	DOMËNIA	F	18 d'an, Jan Maria Vianney
5	Lünesc	f	s. Maria dalla nei, Sisto
6	Mertesc	F	Trasfiguraziun dl Signur
7	Mercui	M	Domene Abate, Afra
8	Jöbia	f	Caietan, Mafalda
9	Vëindres	f	Romano
10	Sabeda	f	s. Lauronz Diacono Martire
11	DOMËNIA	F	19 d'an, Clara, Chiara
12	Lünesc	f	Hilaria, Herculan, Felicissima
13	Mertesc	f	s. Ciascian
14	Mercui	f	Eusebio, Eberhard
15	JÖBIA	S	SANTA MARIA DAL CIÜF
16	Vëindres	f	s. Stefo Re d'Ungheria, Rocco
17	Sabeda	f	Rinaldo, Emilia
18	DOMËNIA	F	20 d'an, Helene, Rainnald, Agapito
19	Lünesc	f	Jan Eudes, Ludwig
20	Mertesc	M	Bernerdi Abate
21	Mercui	M	Pio X
22	Jöbia	M	Maria Regina, Letizia
23	Vëindres	f	Rosa da Lima
24	Sabeda	F	s. Berto Apostel
25	DOMËNIA	F	21 d'an, Ludwig, s. Snese
26	Lünesc	f	Adelinde, Alexander, Zeferino
27	Mertesc	f	Monica, Gebhard
28	Mercui	M	Agostin Vesco, Elmar
29	Jöobia	J	Mort de s. Jan Battista, Sabina
30	Vëindres	f	Felix, Ingeborg
31	Sabeda	f	Paulinus, Isabella, Abbondio

Agost

L' mëis d'agost fesc sparì oramai vigni taçia de nëi. Inèc sö pur les munts plü altes vëgun l' plü bel vërd y i plü bì ciüf.

Agost é inèc l' mëis, olà che les munts altes vëgn conquistades. I turisté vëgn tres de plü adalerch y al n'é apëna plü lerch pur vëi. An frabichiëia bëgn **vign'ann n gröm** de ciases, mo al n'é ciámó tres massa püces pur lascé jö dük chi co vëgn da d'atri païsc te nostes beles valades. Chi che n'à nia lerch sot a tét, sta sot a têntes o inèc mâ sot val lägn.

Fréid n'él nia plü y bel éle indlunch y tëmp à la jënt al dé da incö da rode y udëi ôn tres de plü y i scioldi ne fala gnanca y insciö pô-n dì, che d'agost él mez l' monn che roda fora pur nostes munts a trà ite de bun'aria y se lascé scialdé dal gran surëdl y udëi les belézes dla bela natöra.

Al é bëgn da i cunsentì chëstes vacanzes a chësta jënt dla cité, che mëss döt invêr vire te chël romù dla cité, te chë vera dles cuntrades, te chël tof dles strades y te

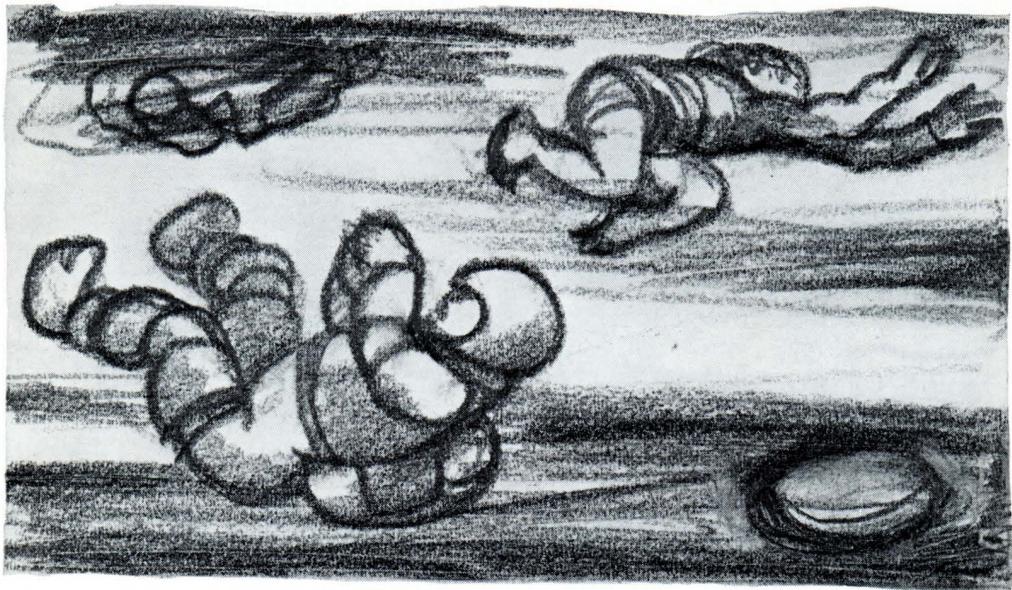
chë aria točia dal paz, che ne lascia apëna passé l' surëdl.

D'agost él inèc i paurs che se ti-ra sö a l'alt. Ai va a munt a sié i prà da munt. Mo i mëssun dì, che inèc chësc laur vëgn jö plan, plan. Mo al é n mal, che chësc laur vëgn jö plan, plan. I prà da munt resta da sié, resta incultivà; al crësc brüscs y lëscia, che copa i bì ciüf de munt; al vëgn tres plü bisches y sorüces y sce ara va insciö inant, gnarà-l l' tëmp, che pur chësta gauja sarâ-l inèc l' turismo che se n tol na ria. Inèc l' turismo gareta mâ ailo, olà che al é cultivaziun y olà che al fala chëra, él döt che va indò.

Ne fossel nia dërt, sce i paurs laurass adöm chilò cun chi dai furesti. Ne jisséra nia de mené almanco pastorèc de tiers sö pur munt, che al gniss almanco vardé jö, olà che al ne rüva nia la falc?

Al vëgn dit, che al ne paia nia fora. Mo iö arati, che n bel dé odarunse ite, tan che al paia fora da lauré nosta tera intiera, no mâ nüsc uré y nostes ciases.

Tan da tec suns pa bëgn al dé da incö, ch'i metun impormó man da dauri i edli can che al é massa terd.

Sëtember

1 DOMËNIA	F	22 dl'an, Festa di ss. Angeli Custodi, Egidio, Verena
2 Lünesc	f	Ingrid, Iusto, Tobia
3 Mertesc	M	Gregorio Papa, Mansuet
4 Mercui	f	Rosalia, Candido, Rosa, Ida, Marcello
5 Jöbia	f	Albert, Laurenz, Giustiniano
6 Vëindres	f	Magnus
7 Sabeda	f	Regina, Valeria
8 DOMËNIA	F	23 dl'an, s. Maria, Adriano
9 Lünesc	f	Corbinian, Gorgonio
10 Mertesc	F	Dedicaziun dla Basilica Dom da Porsenù
11 Mercui	f	Helga
12 Jöbia	f	Maria, Guido, Eberhard
13 Vëindres	M	Notburga, Jan Crisostomo
14 Sabeda	F	Esaltaziun dla s. Crusc
15 DOMËNIA	F	24 dl'an, Maria Dolorosa
16 Lünesc	f	Edith, Cornelio, Ludmilla
17 Mertesc	f	Robert, Hildegard
18 Mercui	f	Stefania, Irene, Sofia, Lambert
19 Jöbia	f	s. Gennaro
20 Vëindres	f	Franz, Candida, Hanno
21 Sabeda	F	s. Matteo Apostel Ev
22 DOMËNIA	F	25 dl'an, Moriz
23 Lünesc	f	Tecla, Lino
24 Mertesc	f	Rupert, Virgil, Gerhard
25 Mercui	f	Nikolaus von Flüe, Aurelia, Cleofa
26 Jöbia	f	Cosma y Damaini, Iustina
27 Vëindres	M	Vinzenz de Paul
28 Sabeda	f	Wenzeslaus, Thiemo, Lioba
29 DOMËNIA	F	26 dl'an, ss. Michil Gabriel y Raffael
30 Lünesc	M	Iarone

Setember

Y indò va-ra jöpert cun la sajun. L' bel isté vögn ince bel vedl. An vöiga bel de te gran ambries, che se lascia jö bel adora domisdé y tles vals dà-l ma plü püch surëdl. Sö a l'alt slumin-el bëgn čiamó das-sén y se fesc la gola, sc'i ne podun nia jì sö a sé lascé suredlé. I dis, cunësciu, che vögn da dé a dé plü cörç da doman él ince bele les broies che cür l'erba dles rodeles d'artigöi.

I furesti se n'é feter düc. Čiamó chi che vögn dal nord, che s'infida da rodé fora pur nostes munts y al i sà bel. Ai ne scona nia l'temp y nia l' fréid. A vöei i sà-l plü bel, sc'ai é scialdi susc y sc'al é n pü chit ti païsc.

I paurs à pa bëgn de setember go-not dèr n gran laur. Al é da sié l'artigöi, da aré la siara, da čiavé soni y inc čiamó te tröc posté da sojoré.

An mëss se porvé, čiudi che an ne sà pa nia, can che al toma la

pröma nëi y can che al vögn l' pröm fréid.

Setember pô veramënter čiamó ester dèr n bel mëis da surëdl y l'aria sëgn de setember é pa tan tlera, ch'an pô udëi les munts tl cil bröm, sciöche ares foss taiades fora dal bröm dl firmamënt.

De setember vögnel ince plü chit indò fora pur nostes munts y fora pur nüsc bosc y prâ. I famëis de munt fesc indò l' poch y se n vögn a čiasa. Ai é pa impò scialdi cun-ténç, sce ai pô indò gnì a vire te na dërta čiasa, a durmì te n dër let y a mené na vita indò plü regulara nanter la jänt dl païsc; mo defata ch'ai é a čiasa, spo bà-i pa bel indò dles munts y di tiers. Al é chël so laur y al i sà bel. Sce döt é jü bun spo pô-i i taché la gherlanda al plü bel tier y la ligrëza é sanbëgn maiù, co sce al é sté val desfortüna te munt.

De setember vöigun ince les vi-dunderes che s'abina sòn chës stan-ges y n bel dé se n'é-res, zënza che an les ài udü joràn demez. Ares sint l'alonnn y ares va a chirì païsc plü čialtç.

October

1	Mertesc	M	Taresia, Remigio, Ghilbert
2	Mercui	M	ss. Angeli custodi
3	Jöbia	f	Ewald
4	Vëindres	F	s. Francesch
5	Sabeda	f	Placido
6	DOMËNIA	F	27 d'an, Rosare, Bruno
7	Lünesc	F	s. Maria dal Rosare
8	Mertesc	f	Simeon, Brígita
9	Mercui	f	Dionisio, Jan Leonardi
10	Jöbia	f	Daniel, Leo
11	Vëindres	f	Edelburg, Gundmar, Alma
12	Sabeda	S	Dedicaziun dles Dlijes, Serefin
13	DOMËNIA	F	28 d'an, Eduard, Edmund
14	Lünesc	f	Callisto I Papa
15	Mertesc	M	Taresia d'Avila
16	Mercui	f	Hedwig, Margherita, Gallo
17	Jöbia	M	Ignazio d'Antiochia Veësco y Martire
18	Vëindres	F	s. Lüca Ev
19	Sabeda	f	Ss. Isaac Jogues y comp, Paul
20	DOMËNIA	F	29 d'an, FESTA DLES DLIJIES
21	Lünesc	f	Ursula y compagnes
22	Mertesc	f	Josefine, Cordula, Ulbertha, Melania
23	Mercui	f	Jan Capistrano
24	Jöbia	f	Antonio Maria Claret
25	Vëindres	f	Crisant, Daria, Roshilde
26	Sabeda	f	Everist, Amando, Sigisbald
27	DOMËNIA	F	30 d'an, Sabina, Wolfhard
28	Lünesc	f	Ss. Scimun y Iuda Apostoli
29	Mertesc	f	Hermelinda, Narzisio
30	Mercui	f	Alfons, Germano, Angel
31	Jöbia	f	Vöia de Gnissant, Wolfgang, Alfons

Otober

Ci che l' mà é d'aiscioða, chël é otober pur l'altonn: n mëis, olà che la natöra s'intënji indò cun düc i curûsc, che ara à da dé ca. I lëgns da fëia élè, che depënji nostes vals y nostes munts tan bel.

An dij, che sc'al tona ciámó do mez setëmber, spo vëgnel ciámó l'isté dles vedles, y chël é vëi. Tan gonot él pa bel ciámó l' mëis d'otober, che se dà tan de bì dis, ch'al sà ciánamai bel da ji sö pur munt y da sté a surëdl.

Mo otober é spezialmënter l' mëis dla racolta. Dlunch incérch vëgnel fat festa dla racolta. La jënt se recorda cun rajun chël che à lascé crësce döt l' bun y bel dla tera, i frùc sura la tera y i frùc te tera, che vëgn metiüs ia pur l'invér tan lunch chilò da nos.

Ci ess pa inç jové nosc aré, nosc

sumené, nosc serié, sce Chëlbeldi n'ess nia de l' crësce? Dötes nostes fadies y döt nosc suiüs foss sta debann. Purchël él dërt, sc'i savun de oje söpert nüsc pinsiers a chël che à cherié y lascia crësce y ti dì dilàn y l' recunësce sciöche patrun y signur dl cil y dla tera.

L' mëis d'otober é inè indò n mëis dediché a s. Maria, a la plü bela oraziun, ch'i podun fa a santa Maria, al Rosare, che foss veramënter inè na scora de formaziun y educaziun dles families cristianes, purciudì che al abina adüm da sëra la jënt de familia, pur che ai se sinti indò na familia d'amur y d'aiüt y d'oraziun.

«Olà che dui o trëi é abinà adömte mi inom», à-l dit l' Signur, «ailò suns iö nanter ëi».

Les beles festes d'otober é festa da Rosare, Cunsagraziuun dles dlijies y la festa de ringraziamënt pur la racolta.

November

1	VĒINDRES	S	GNISANT
2	Sabeda	F	Dè dles Animes, Hubert, Silvia
3	DOMËNIA	F	31 dl'an, domënia dles Animes, Hubert, Ida
4	LUNESC	M	Carlo FN
5	Mertesc	f	Zacharia, Elisabet
6	Mercui	f	s. Linert
7	Jöbia	f	Angel, Willibrord, Karin
8	Véindres	f	Gottfried
9	Sabeda	F	Dedicaziun dla Bas Later
10	DOMËNIA	F	32 dl'an, Leo Gran Papa
11	Lunesc	M	s. Martin
12	Mertesc	M	Iosafat
13	Mercui	f	Didaco, Stanislaus
14	Jöbia	f	Veneranda, Alberich
15	Véindres	f	Albert, Leopold
16	Sabeda	f	Margherita, Gertrud
17	DOMËNIA	F	33 dl'an, Elisabet d'Ungheria
18	Lunesc	f	Dedicaziun dla Bas de s. Pire y s. Paul, Hilda, Otto
19	Mertesc	f	Elisabeth da Thüringen
20	Mercui		Felix, Benigno
21	Jöbia		Presentaziun, Flora
22	Véindres	M	s. Zezilia
23	Sabeda	f	Clemente Papa Martire
24	DOMËNIA	F	CRISTO RE
25	Lunesc	f	Catarina
26	Mertesc	f	Silvester Abate, Conrad
27	Mercui	f	Virgilio, Eckard
28	Jöbia	f	Günter, Iaco
29	Véindres	f	Saturnino
30	Sabeda	F	s. André Apostel

Novëmber

L' mëis plü da la ria löna de döt l'ann é bëgn dër de sigü novëmber.

Novëmber porta gonot ri tëmp, fréid y plöia y nëi. L' surëdl ne se lascia apëna plü udëi, les nöts vëgn tan scôres, che al é da tumëi. La fëia é tomada jö de chi lëgns y les rames sta chilò bludres y al pê, che ares trémores tl fréid mol de novëmber.

Novëmber se porta bele i pröms dis chël dé, che se fesc recordé i morc. Düt l' mëis é spo dediché ai morc. Döta la natöra é fata aladò, ch'i mëssun se mëte tl pinsier dla mort, de chë virité, che l' monn n'é nia bun da sferié fora,, inè sce al dess döt cant, sce al foss bun a i sciampé. Mo guai, sce al foss bun a i sciampé, spo fossel veramënter n spavënt.

L'unica iüstizia sön chësta tera é la mort, a chëra che düc mëss se sotmëte, gragn o picì, riç y püri, poténç y petleri, düc canç.

Al é n iade n prozess. Söl parëi sura l' vicare y chi atri avocaç é-l na tofla, olà che al stô scrit: «La iüstizia é anfat pur düc»!

Un che scutâ pro al prozess, can che al udô, tan da dessené y tan iniüsta che ara jô pro, spo salt-el sura chi banç fora, ia y sö n mësa dl vicare, stracia jö chë tofla, s'la tol sön les sciabiles y sciampa da üsc fora y da porta fora y inmalora, dlun saltàn! Tl prüm momënt é-l ma düc che stô a ciaré, mo spo és-i lovà sö y i é saltà do, l' vicare, i avocaç, la polizia y ia dedô ciamó l'atra jënt. Chël cosce saltâ danfora cun süa tofla y i atri do, cina che ai é rovà dan punturina de cortina. Ailò é'l chël é'l, che taca sö che tofla sön punturina de cortina y can che düta chë jënt é rovada ailò, scrai-el, che düc messâ aldì: «Chilò y mâ chilò à-ra rajun chësta tofla, che disc: la iüstizia é anfat pur düc. Altró sön chësc monn é'l dlunch na baujia».

De novëmber uns inè tëmp de punsé do a chësc.

Dezember

1 DOMÈNIA	V	PRÖMA D'ADVËNT, Otwin, Edmund, Eligio
2 Lünesc	V	Bibiana, Blanca
3 Mertesc	M	Franz Xaver
4 Mercui	f	Jan Damasceno, Barbara
5 Jöbia	f	Saba, Hartwig
6 Vëindres	f	Micorà
7 Sabeda	M	Ambrosio
8 DOMÈNIA	V	SECUNDA D'ADVËNT, IMMACOLATA
9 Lünesc	f	Valeria, Leocadia
10 Mertesc	f	Melchiede, Eulalia
11 Mercui	f	Damaso I Papa
12 Jöbia	M	Hartmann Vëscò da Porsenù, Giovanna
13 Vëindres	M	Luzia, Otilia
14 Sabeda	M	Jan dla Crusc, Alfred
15 DOMÈNIA	V	TERZA D'ADVËNT, Cristina, Cristiana
16 Lünesc	V	Ada, Adelhaid, Albina, Eusebio
17 Mertesc	V	Lazzaro
18 Mercui	V	Wunibald, Maria Aspetaziun
19 Jöbia	V	Tea, Fausta
20 Vëindres	V	Cristian, Eugen
21 Sabeda	V	Pire Canisio
22 DOMÈNIA	V	QUARTA D'ADVËNT, Zeno, Flavia
23 Lünesc	V	Jan de Kety, Vittoria
24 Mertesc	V	Vöia de Nadè, Adamo ed Eva, Adele
25 MERCUI	S	NADÈ, Anastasia
26 JÖBIA	F	s. Stefo Martire
27 Vëindres	F	s. Jan Apostel ed Ev
28 Sabeda	F	De Fantù
29 DOMÈNIA	F	Sacra Familia, Tomas, Davide
30 Lünesc	f	Rainer, Irma, Günter
31 Mertesc	f	Silvester Papa, Balduin

Dezember

De dezember mëtel man l'invèr. Mo in realté mëssuns dì, che la maiù pert ne se n fesc gnanca nia d'infora. Ara é veraménter, sciöche ara messass ester, che al vëgn l'invèr.

Dezember é chël mëis che se fesc ciamó manco punsé a l'invèr, pur- ciudi ch'i un na gran festa daimprò, y chëra é Nadé. Y a chël tém̄ dan Nadé i dijun Advént, y al é l' tém̄, olà che tan tröpa jént se cunforta a val de gran. Al é sciöche i fossun düc mituns, che se cunforta a val de bel y da ligrëza che à da gni. An sint veraménter inçé ciamó al dé da incö chël incherscemun dl prüm gran advént, denant ch'al gniss l' Redentur, al é l'incherscemun de nostra vita an n'atra vita, a chëra ch'i sun düc destinà ia in l'ater monn.

Nosta vita é pô inçé n té advént, y sciöche i s'arjignun ca pur fa bela la festa de Nade, insciö dessun inçé te nostra vita s'arjigné ca pur l'éternité, olà che an pô dagnora gode l' Redentur zënza fin y zënza ambria.

Tles families se sëntun adüm sëgn d'Advént y an mët man da lauré pro la cripl. Vig'ann l'uruns avëi plü grana y plü bela. Tan dërt ch'al foss pa inçé te de té ocajiuns, sc'al gniss lit dant n toch o l'ater

dla sacra scritöra o de n bun libei. L'uniuñ y l'amur tles families gniss desigü maiüs, co sce l' pere o la uma se n va da sëra a l'ustaria o al chino y se tol gonot ciamó i plü picí cun ëi söl brac pur ne mëssëi nia sté a ciasa. Can che ara é tan inant, spo n'él nia da se n fa de morvëia, sce les families va in-dalater, sce la ciasa n'à plù nia da di, sce al vëgn öt te stüa y te döta la ciasa.

Inçé l'Advént podess ester na scora de uniuñ y liàn d'amur pur les families.

Ti posté de turismo él sëgn de dezember n gran da fa. Düc i artejan vëgn cherdà adöm y i ultimi laurs mëss gni metüs a post y chësc saltamént suzed inçé ciamó datrai in vëia de Nade, olà che al pô suzede, che i furesti è bele fóra dan porta, che aspeta, tratàñ che al vëgn daite ciamó fat func.

Chësta jént n'é veraménter nia da invidie. Ci é pa Nadé pur de té jént? Ne jiss-era nia da fa, che no sta jént foss almanco in Nade ciamó susc y che inçé i furesti fajess altàmo in Nadé la festa a ciasa. A trames les perts i savessel desigü plü bel. An viess pa bëgn impò y mó plü cun pêsc.

I dé a Di ci che é de Di y a al rè ci che é dl rè.

Bun Nadé y bunes festes a düc i ladins.

SALÜĆ LADINS

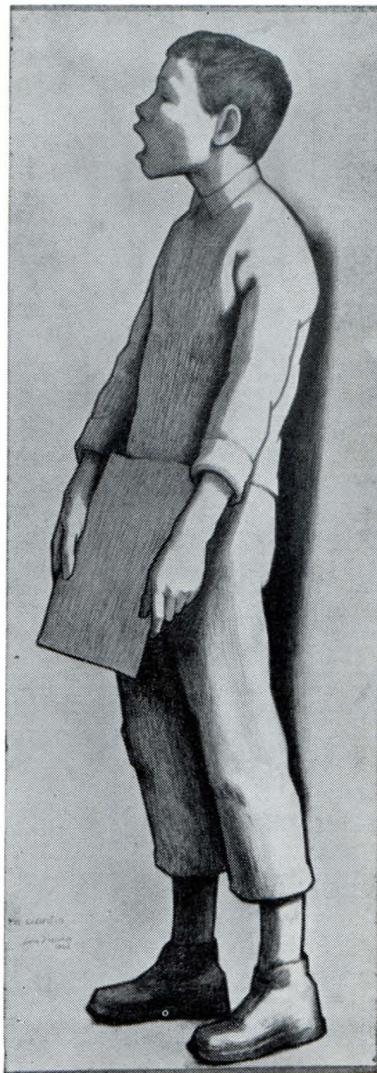
*Bun dé y bun ann,
incö él l' pröm dé da l'ann.
I vägni a s'aodé
pur vigni ora y vigni dé
döt cant l' bun
te vigni piz y čiantun,
ch'i sëis sagn intùn
y eëis dër benedisciun.*

Sëgn che al mët indò man n ann nü, él ince l' calënder ladin che salüda indò düc i ladins, daimprò y dalunc, gragn y pici, rudunč y storč, püri y rič, vedli y jogn, mituns y mitans, jogn y jones, spezialmënter i amarà, y i aoda döt, mo döt cant l' bun pur corp y anima, pur čiamp y bosc y prà, pur čiasa y campagna, söl laur y la palsa; sanité ai püri y ai vedli y ai storpià, y la cuntentëza a düc.

Él čiamo chësc l' calënder ladin, o n'él nia plü? Al é döt atramënter, pê-le.

Al é plü de diesc agn, che l' calënder ladin roda incérch y fora pur i ladins y ite tles čiases ladines, y al s'à punsé de mudé guant n iade. Čiudi pa tres avëi la medema iesta? Na iesta nöia va bun a düc y an vägn indò fora plü jogn y plü frës-č.

Insciö s'à-l arjigne na iesta nöia nosc calënder. L' retrat de na pitöra de Lois Irsara rapresentëia la regina de Fanes che baia cun les muntagnoles y ares fesc fora de tigni dagnora adöm, can che ara va

bun y can che ara va mal y de aspeté l' gran renascimënt dl rëgn de Fanes, can che al sonarà les trumbëtes d'arjënt y chërda adöm düc i fanes a mëte sö n rëgn nü.

Chësta bela lionda de Fanes cunta di prüms ladins y sciöche ai tigni adöm y tan mal che ara i é jüda a chël rè de Fanes nia ladin, che é ste l' rè falz y che à tradì sôa jënt y l' rëgn. Al é gnü striné

söl Sas de Stria y al jù dlungia i dijun Falzarègo.

A düc i ladins i aódel l' calënder ladin de tignì dér adöm. Chësc n'ô nia di, che i dessun se stlüje ite te nostes pices valades y udëi mā nostra picia ambria. A na té mentalité i dijun «campanilismo» y al n'é nia val de dërt. I mëssun pa bëgn inçé dagnora se recordé, ch'i ne sarun pa bëgn mai dér bugn de la fa da sussc. Siöche d'atres minoranzes mëss se lascé daidé da forzes maiüs, che à so caracter, inscio él pa bëgn inçé dërt, sc'i se lasciun inçé nos daidé y ch'i stun inçé nos cun popolaziuns, che à n pü nosc caracter da seculi y seculi, incà.

No se lascede cumpré cun n got de vin o cun na céna o na marëna! O vél i ladins dal dé da incö tan püch, che an pö i cumpré cun tan püch?

L' calënder ladin i aoda spo spezialmënter dér na buna orienté ai ladins da lauré, y imprüma de düt a la jënt jona. An vëiga tan al dé da incö, che jënt jona sciampa dal laur, sciöche da val de ri, y al vëgn feter mā plü writ gran l' divertimënt. Guai a chë jënt che ne laora nia plü. Terd o adora vëgnel de si-gü les cunseguënces, al vëgn i frùc, y chi à inom meseria y desdrüta. Dal fa nia a la delinquenza él mā plü dér n pice vare y chësta realté podunse al dé da incö li vigni dé n grüm de iadi fora da les plates y aldi tl radio y udëi tla tele-

vijjun. Che che ne laora nia, n'à gnanca rajun de mangé.

Dér n gran amur uress spo l' calënder i aode ai ladins pur la natöra, pur tan tröp de bel, che l' Creadù s'à dé a nos ladins. I furesti che vëgn adalerch l' vëiga, mo nos jun tan verc dlungia ia y ne métun tan gonot nia averda, ci ch'i fajun impara. L' vërd di prà, l' cianté di vici, i curûsc dles flus, l' tlêr dles eghes, döt é fat pur nos, pur nosc bëgn y no pur pesté sot y l' desdrüje.

Aodé uress ciamó l' calënder ai ladins, che ai âis la orienté de sparagné. Ost cunësc l' caracter de na pursona, spo mëti averda, sce ara sparagna o no. Sparagné n'ô nia di avëi l'avarizia, mo al ô di savëi de aministré i bëgns de chësta tera. Ci ch'i sciurun fora malamënter, ne va nia mā a dann a nos instësc, mo a döta la sozieté. I baudium magari dles cutes, mo i ne métun nia averda gonot, tan de scioldi ch'i sciurun fora debann y a nosc dann.

L' calënder ladin s'aoda spo a os düc, ladins, dér tröpa sanité pur l' corp, l' spirit y l'anima. Mente sana tl corp sann! Y sciöche fundamënta a döt s'aoda l' calënder a düc na gran mosüra de cumentëza. Nia la richëza ne porta la cumentëza, mo la buna cosciënça, che à pur fundamënta la fede, ch'i un ciafe da nüsc antenaç.

L' calënder

Te nosc calënder metuns man
cun l'aisciöda. Al é la bela sajun,
che sumëia tan a la jonëza. Tla na-
töra él döt che ciafa indò vita nöia,
döt che vëgn indò frësch y nü.

Ti lägns y tles erbes y te dötes
les piantes rogor-el indò sostanzes
nöies de vita. Ci che parô mort,
al s'armor indò y crësc y vëgn gran.

Inçe jënt vedla se sint indò plü
lisiera. Ai à indò passé n té bur
invér cun düc sü prighi, ai disc:
sëgn va-ra indò, y chësta é süa cun-
solaziun.

Pur l' tëmp dijun, che merz dess
ester süt y frëid pur fa gnì n bun
ann. Auri urôi chi da zacàn dër
desvalì, can cialt, can frëid, can
süt, can mol. An dij: sc'al plöi söl'
uri, spo ne plöi-el nia sôi üs y sce
l'uri sëcia, é i üs t'ega. Da san Iorzi
ne dess i corf nia pudëi s'ascogne
tla siara.

L' mëis de mà dess ester mol y al
pô inçe ester plütere frësch. An
disc, de mà dess vigni raïsc ciafé n
pazun d'ega. San Germano à la
maiù pert bel tëmp. Sc'al plöi in
l'Assënza, dijun, spo n'ésun pur ca-
ranta dis nia zënza.

Un fat l'oservazion, che les ai-
sciüdes chilò da nos ne vël mine no
dër tröp, mo che l'altonn vëgn da-
gnora plü bel.

La patruna de Sotfrapes

Storia dl dòvera de A.M.

L' lüch de Sotfrapes è un di plü bi lüsc dla valada, nia da plan dl döt, mo gnanca tl'ért, a pert da sorëdl, plüle gran cun sù dejedot o vint arménç; sö na bela témpla cun de bi prà bi valis, sigà ite da n bosch scür vèrt de pociôs y val lersc y inçé piné. Sura chi bosc fora cialrel te val post i prà da munt suracà y döta chësta bela natöra de Sotfrapes vägn coronada da na gherlanda de crëp bi luminûsc, che les sëres da bel tèmp s'intënj dal cöce lisier y transparënt, che lascia udëi nanter ite vigni risa y vigni para, che dà vita ai crëp plü dürs y plü alc.

La ciasa y la majun é ciamó tl bel stil vedl ladin, bëgn tignides y nétes. D'isté él de bi ciüf cöci, che infurnësc i soràsc y d'invèr él i dlaciuns che pica sot l'ara de tét jö y slumina te düc i curûsc, da dumàn, can che i pröm ràis dl sorëdl péta laite.

L'scürköce y l'vertgrisc dles brëies pro la majun y inçé pro la ciasa desmostra, ci ch'ares à tignì fora ti cénè d'agn, che ares é alalergia. L'pinél dl creadù les à intënt cun n curù, che ne se descrosta nia jö y ne desmarësc nia, mo vägn très plü bel y très plü sterch.

Bel plü de trëicënt agn ési vedli chi frabicaç y ai à udü plü de set generaziuns, che é jüdes ite y fora, plü de set generaziuns, che à lauré sön chél bel lüch cun bel y bur tèmp, cun fadies y suiûs, cun fistidi y ligrëzes, cun legremes y cianties, bel sciöch'al suzed te vigni ciasa y te vigni familia y inç tla vita de vignun.

Inçé i vijins â de bi lüsc, magari nia tan gragn, mo ti ultimi agn s'à-i arjigné ite pur to furesti y inscio se viò-i nia plü mal co l'gran paur da Sotfrapes.

Zirca mile vari dainciarà da Sotfrapes è-le l'lüch de Vistles cun na familia de n gröm de mituns y mitans, düc bel cursciüs sö y fora pur l'monn a se davagné l'vire. Mâ l'plü vedl è resté a ciasa a daidé so pere vedl a lauré la grüzena y a fa coi furesti, deburiada cun söa fomena, che è la fia de Sotfrapes. Sepl â-l inom l'patrun jonn de Vistles y söa fomena è Milia.

Impormó dan da n mez ann â Sepl dortoré sö y renové la ciasa, â arjigne dait fora, cater ciamenes cun ega cialda y fréida y bagn, döt pur to furesti d' isté y inçé magari d'invèr.

Laprò â-l lascé la fora na bela stöa pur i furesti, olà ch'al urô inçé dé fora da bëire y da mangé ti mëisc dl'isté y dl'invèr. La gran cianô è deventada na garaj pur trëi auti, y inçé vël s'à arjigné n té pice auto.

Deburiada cun chi de Sotfrapes â-l slargé l'trù da la gran strada purmez a söes ciases, tan ch'an podô desigü passé cun vigni auto.

Döt è gnü dér bel, mo al â inçé costé n gran grüm de grosco.

I fredësc y les surûsc de Sepl i â impurmetü de l'daidé, mo can ch'ara gnô a chères, l'à-i lascé su y i debiç è gnüs tan gragn, ch'al messâ oramai s'la udëi.

Co stô-ra pa spo cun la jënt de Sotfrapes? L'patrun vedl â inom Domène y söa fomena Sefl, mo ara è

laur da paur

foto ac

bele morta dan da n n'ann y mez. Domëne è sö pur i setanta, mo al stô ciámó sö y è inç ciámó dér in bëgnester, bun pro iama y ti brac y sanbëgn inç tl cé.

L'lüch â-l bele dan valgùgn agn lascé a so fi Jan, ch'à maridé na bela jona dl païsc vijin y ara â inom Elsa.

La jënt de Sotfrapes è jënt de laur, de iüstizia, de bona man, de bona löna y lunc y lerch bëgnodus y cunesciüs.

Di alalungia è sté l'vedl om de comun y can ch'al â lascé ia l'lüch, i â-l inçe lascé chësc laur al jonn.

Öna na qualité nia cis buna ê-l la jënt dl païsc, che savô de i baié dô a chë sort de Sotfrapes, y chëra è la superbia. Side pa l'vedl co l'jonn, co inçe sù antenaç, se minâ de ester plü co i atri y guai a ti pesté söla coda, spo ne savô-i nia plü dér da purdené y la vendëta podô tomé fora pesocia. La plü piacia ambria, che foss tomada söl

lüch o söla jënt de Sotfrapes, è bu-na de fa gnì la plü gran témpesta.

Chëra è inçe la gauja, ch'al è da valgunes edemes tan la ria löna sön Sotfrapes. Domëne, l'berba, jô incérch cun la ria löna y ne se lasciâ apëna udëi da mëssa adora, la domënia; Jan col cé sot y zën-za baraté parora. Al ciarâ scûr, se tirâ gonot su sö na pert y an l'odô finamai datrai pitàn.

Döt chësc i savô da öna na pert dér de morvëia ai dui fanç y a les döes fanceles, mo da l'atra pert no, purciudi che al è bele vint dis, che Elsa, la patruna jona, se n'ê jüda da ciasa demez y degügn ne sa-vi olà ch'ara ê.

Na zetula â-ra lascé sön plumàc da let de so om y sön chë zetula stôl writ: «Purdóne-me, Jan, i ne sun nia dégna de te; ci ch'i à fat, â-i messé fa... l'amur a te restarà, inçe sce te m'âs paré demez. I te lasciarà bëgn pur dagnora, ciudi che te ne foss mai plü bun de me ciaré. I spéri de podëi reparé ciámó

chisc dis döt cant, mo inè can ch'i à reparé, restarà la maçia sön me dan da te... i sperì de podëi sté dagnora cun te almanco ia in l'ater monn. ...túa fomena Elsa».

Insciö à la fancela podü l'lì, mo impò ne savô-ra nia, de ci che al se tratâ. Dô döt, ci che ê suzedü, i jól impô n gröm de pinsiers pur l'cé y na ligna de avenimènè i savô de murvëia. An aldì inè baiàn, che Elsa s'ess trat adoss dër na ria maratia y che ara ne foss nia plü da varì. I plü furbi savô sanbëgn inè da dì, che Elsa ess bele albü chë maratia dan l'maridé y che ara ne i l'ess nia dit a Jan. Döt ê mefo bëgn dër de morvëia.

Jan y Domëne savô pa bëgn, sciöch'ara stô, mo ai ne dijô a degügn nia, y chël ê inè da capì, mo impò minâ-i, che döt l'païsc l'savess.

Jan y Elsa ê da zirca n an mari-dà y dër n gran amur i liâ adöm. A trami dui i savô-l sanbëgn dër bel. Döt chël bel i cunsenti la jënt impröma de döt a Elsa. Ara gnô dal païsc vijin y ê fia de n paur dër da la meseria. Purchël à-ra bel adora messé mët man da lauré das-sën a ciasa y spo tl furesto, pro paurs, pro artejagn y inè ti hotels. Dlunch l'à-i ion y ara n'ê te degun laur imcompra, mo ara savô da manajé tan les massaries da paur, co chères da ustaria.

Dan valgùgn agn à-ra imparé a cunësce Sepl, l'patrun jona de Vistles, dea ch'al ê inè tl medemo païsc y cínamai tla medema ciasa a survi, y tan gonot s'à-i impò incuntè te ciasa y sön trù, che Sepl s'la minâ cínamai tla finada y l'à n iade inviada te so païsc a segra y insciö ê-ra inè rovada sön Vistles.

Mo in chël medemo dé à-ra indüne Jan de Sotfrapes y ara à atira cunesciü, che chël ê y messâ de-venté l'sò.

In chël dé inè s'è-ra portada pro, che Sepl de Vistles à ciafe sö l'amur a Milia de Sotfrapes, y insciö s'è döt cant alisté ia tan bel, zénza se fa me.

De té segres é plü gonot stades bones de combiné de té stories d'amur y de maridàies.

Elsa ê pa bëgn feter na bela jo-na. Ar'è fia, sciöch'un aldì, de n pic paur dl païsc vijin, ch'an i dijô «Survëntes».

Grana de statöra, mo impò fo-rüda y bel formada, cun de bì cia-vëis che tirâ plülére tl scür, cun edli che ciarâ ca tan da bugn, i fajô-ra bëgn la gola a tröc jogn. Laprò savô-ra da se visti cun gran gusto, guanc scëmpli, mo che i stô tan bëgn y lasciâ ciamó plü resal-té so bel corp.

Nia de morvëia, che Sepl l'ess ion urüda, laóta ch'al laurâ tla medema ciasa tl païsc de Survëntes. Al ê ailò na gran ustaria, olà ch'ai tulô it furesti d'isté y inè d'inver.

Bel laota êl- suzedü, che Elsa â laurs dër de gran responsabilité te chël hotel y na gran pert di scioldi dl patrun messâ passé fora pur les mans de Elsa.

La saison stô pur stlüje y l'ultima comitiva de furesti de Holland fa-jô l'poch, can che Elsa messâ n'aldi tan na grana, che foss stada buna da i tó l'bun inom y la mëte sön strada y fa tan, che vigni craut ess mostré col dëit lassura.

A na sciora de chë comitiva de Holland i êl jù mancia perles y morones d'or y d'arjënt pur la valüta de zirca dui miliuns y mez y la colpa se ciafâ Elsa. Ara è gnûda cherdada dal patrun, da chë sciora y cínamai da la polizia, mo a düc messâ-ra sanbëgn i dì, che ara ne savô de döt nia y ch'ara ê inozënta.

L'patrun n'urô bëgn dl döt nia crëi, mo la patruna i metô plülére sö a chë Cati, che fajô les ciamé-

nes, y chësta savô mefo tan da ti les cunté dant, che de plü te ciasa à danz metü man da dubité dassën de Elsa.

Cati è na té ciaugna dl paisc, che gnô bel agn alalungia te chël hotel d'istè y d'invèr a fa i lec y romené sö les ciamenes y ara stô ailò pur pùc scioldi, ciudi che a vëra i savô l'plü interessant a aldi dötes les ciacules, che vëgn sciurades fora y che röia ite te na té ustaria n dé sö l'ater. Y ciamó plü bel i savôl a Cati de fa fora de vigni moscia n ciaval o ince n camêl y plü cialdes che ara pudô les cunté fora y plü che ara ciafâ catovires.

Al n'é de té jënt y düc les cuñesc, mo interessant é-l mâ, che ince jënt, che mina de ester a post, i mët sö tan gonót a de té stlafes.

Elsa à atira cunesciü l'caracter de chësta Cati y ara la tigni fora, olà che ara sciafiâ.

Cati se n'à intenü de chësc y aspetâ ma plü l'dér momënt, che ara gniss pro a ti n fa öna a Elsa, che ara messass fora de ciasa y ch'ara gniss lëdia da chëra, che i stô te trù. L'momënt è gnu y al messâ gni ciarce fora cina fora in-som.

La maiù pert dles vendëtes è frûc dla invidia y mâ la jënt da püch caracter fesc vendëtes.

Pro chësta sort de jënt è ince Cati. La gran pert la cunesciô y dër tröc s'la tumô. Ia lëinga spizada fej gonót plü me co na sibla.

Sc'an l'ess damanada, ciudi ch'ara à metü fora dötes chës stories a Elsa, spo n'ess-era de sigü gnanca salpü da respogne val, o magari s'essera ciamó infidé da dì, che vëra n'à desigü gnanca dit la plü picia parora. Les gran stlafes è insciö, ares s'infida da dì, ch'ares n'à dit nia, dô da cin menüç che ares l'à dit.

Elsa ne savô plü co fora. Ores

alalungia stô-ra sora te söa ciame-na y pitâ.

L'unica porsona te ciasa, ch'ara podô i cunfidé, è Sepl de Vistles, che è tla medema ustaria portier. Sanbëgn, che al ti è defata ince a vël gnu a orëdla döta chë storia y al ciügnâ l'cé y se dijô a vël instëss: «Co à pa chësc podü suzede? Che é pa chilò ia de dô che tiza?... Elsa n'arà mai fat chël scich... a chësta storia ô-i i ji dô... y chësc mëss gni fat atira, zënza vëgnel castié pursones, che é inozëntes».

Tratàn che Sepl punsâ inscio do a döt chësc patuc, vëgnel Elsa adalerch... dlun pitân. Can che ara è buna da dì val parores, spo dijô-ra, che val de té n'essera mai punsé. Ci à-ra pa fat, che na té desgrazia y n té pëis messâ gni sura de vëra? Che él pa sté, che l'à tan calunia-da? y purciudi pa?

Cun chëstes domandes s'à Elsa sciuré cér l'col de Sepl y söes legremes rogorô jö pur l'samare de Sepl. Ara ne savô zënza dër cun che s'la baié fora y s'la baudie. Sepl t'impurmetò de fa döt pur fa gni a lóm l'inozëntza de Elsa.

La püra jona ciafâ bëgn indò n pü de coraje y ara è indò buna de ji do a sù laurs.

Sepl jö bel atira dal patrun pur baié dla questiun; an ne podô nia perde temp. L'patrun è te söa stöa, ch'al scriô. A udëi Sepl cun n té sciode adoss, s'àl feter n più spurdü y al damanâ: «Sepl, ci te porta pa te incö chilò adalerch? Al me sà, che te fejes n té sciode».

«Patrun», respognô Sepl, «i se prei, sc'i me scutëis sö; i à val scialdi d'important da baié».

«Sanbëgn, Sepl, dì pö ma», dijô dër cun les bunes l'patrun.

Sepl: «Ara se trata dla Elsa y de chël patuc, che é gnu mancia a chë furesta».

L'ustì: «Sast inc tò val? Ci mènes-te pa tò de chësta storia?».

Sepl: «Iö mini mefo y i me la-sciass incè taié ia düc i dëic pur-chël, che Elsa é completamënter inozënta».

Usti: «Chël à-i bëgn inc iö da-gnora miné, mo la Catì ô la fermé d'avëi udü gnòn Elsa fora de ciame-na de chë sciora in sëra cér les-sis y defata dô, dij la sciora, ch'ara n'à nia plü so patüc».

Sepl: «Chëra é na ota na bela gran baujia, purciudi che a chères ores èns deburiada a mëssa, ciudi che in domàn n'uns nia plü dl'au-rela, y do mëssa él pö l'gran laur d'arjigné l'sól pur la cëna».

Usti: «Aah, chël».

Sepl: «Mo denant co jì a mëssa, à-i iö cun mi edli udü jon fora de ciasa na zingaindra. Fora do chi aunic él pö valgunes families de zingaintri. Ne i él tomé it a degügn de jì inc ailò a chirì dô? Y spo me sàl n pü de morvëia, che an ti mët tan sö a chë stlafa y ciaugna de Catì».

L'ustì stô madér a i ciaré tres plü fit a Sepl y dô ch'al â n pü punsé sura, lovâl sö y dijô: «Sepl, te m'as mostré l'dér trù, i vai atira da la polizia».

Ara ne durâ dî, che dui gendarmi gnô adalerch cun na zingaindra, che scraiâ y petâ fora sciöch'na mata, y cun döt chël patüc, che ti è gnü mancia a chë furesta. Al s'abinâ adöm ailò i patrüns y la sur-vidù de ciasa y döt gnô a löm, sciöch'ara è jüda.

Elsa n'ê mine no buna da se ti-gni. Ara i jô ia purmez a chë zingaindra y i dijô, cun les legremes ai edli: «Pur töa gauja suns iö gnüda scraiada fora y caluniada».

La zingaindra ne dijô plü parora, mo i ciarâ a Elsa con dui edli sciöche döes saites, che fiçia.

Sepl indére s'ujô plûlére cuntra Catì y dijô: «Ciaugna de stlafa, im-

pè de te n'uressi ester, can che ara vëgn da muri. Al foss massa rí da reparé i dagns, che t'as fat cun tòa lëinga da bisca».

La zingaindra gnô menada de-mezi y i atri jô incè bel chitamënter do sù laurs. Mo la Catì ân udü jon döt debota sön söa ciamena y do da n pez se n jô-ra döt goba y col col lavé fora de ciasa col poch sö-la sciabla, y te chël païsc ne l'ân plü udüda di alalungia nia.

L'ater dé da misde pro mësa dijô l'patrun: «Purdërt sunsi cuntént, ch'i sun gnü lëde de chë stlafa, sce-bëgn che da laur n'ê-ra nia mal. Tanè che chëra n'à metü sotysura y impò in'ultima n'â-ra pa mai dit nia y fat nia! A de té stlafes pur-dërt ne dess jënt mai i mët sö val».

Can ch'ai se n jô, dijô Elsa a Sepl: «Bel dilàn, Sepl, che te m'as daidé. Sce t'adorez n iade n aiüt, me rccordarài, ci bëgn che te m'as fat sëgn. Ailò pos-te incè aspete mì aiüt».

L'tëmp passâ y vari incè indò chëstes y d'atres plaies. Elsa n'ê nia deventada la fomena de Sepl, mo de Jan de Sotfrapes, de chël bel y gran paur de Sotfrapes, che è na dërta pursona da pè cina sö insom y che la maiù pert dl païsc respétâ, mo che â inc vël so defet, sciöche düc canè.

Al n'ê nia bun da soporté gnanca la plü picia contradizion, che foss stada buna de mëte t'ambria so bun inom y l'bun inom de söa jënt y l'inom da gran paur de Sotfrapes. Sce val de té i foss suzedü, spo foss-el sté bun cinamai da se destaché da söa uma o incè da söa fo-menâ.

N té sëgn de caratter é dër go-not tla popolaziun da paur, olâ che n pér de tiers de plü o de manco te stala é bugn a desfarenzié nan-ter gragn y pici, scebëgn che de-

gügn ne n pô nüt nia, sc'ai é fis de pici o de gran paurs.

Chësc caracter de Jan de Sotfrapes é ste in gran pert inç la gauja dla gran desgrazia, che é gnùda sura la familia de Sotfrapes.

Elsa cunesciô dër bëgn so Jan, les bunes perts y inçé les manco bunes y les stletes. Sc'ara é deventa da patruna de Sotfrapes, spo él ste la gauja söa belëza y so ortü pro vigni laur.

La vita a Sotfrapes jô inant regolarmenter. Jan y Elsa se gnô y s'urô bun y ai ne i ess nia batraté a döt l'monn.

Na té picia ambria porvâ bëgn datrai de stopé l'surëdl tla vita di dui patrums jogn de Sotfrapes. Ai n'è ciámó dër di maridà, mo impò tan di, ch'ai s'ess bel n pez aspeté n té bel pice pope te cöna. Mo spo se dijô-i y se punsà: «Al é ciámó di tämp».

Al é vëi, al é ciámó di tämp, mo i temporài vëgn gonot ri fora de n sarëgn y ai n'à nia di de s'arjigné ca; l'tämp vëgn gonot ri can che an s'la pënsa l'manco.

Sepl de Vistles sâ davagné adöm na bela soma da jì a patrun. Spo él indò rové a ciasa y à metü man da frabiche, da ingrandi la ciasa, sciöche tan tröc tl païsc fajô. La maratia dl frabiché vëgn tres maiù, na óta che ara à pié ite tl sanch de na pursona.

I vijins de Vistles y Sotfrapes se gnê dér. Jan dijô bëgn datrai a söa Elsa: «Co fej pa chël de Vistles da païé sù debic?». Elsa respognó: «Coi furesti davagnun tröp. Te sas bëgn, Jan, ch'i à inç iö podü me mët ia cotàn de val tla cassa col laur pro i furesti. Al é bëgn da i cunsenti, sce Sepl röia pro val. Iö arati, ch'i n'un nia bria dl'invidié. Coi sciori n'él degügn che l'à massa buna. Lauré pos-te ailò dé nöt y impò n'él mai assà».

foto ac

Jan i dô na fin a chësc baié cun chëstes parores: «T'as bëgn rajun, Elsa. Da séra y de nöt ó-i avëi mia pêsc y a ti crazé la selva a chi scochi me savess-el massa stlet. Elsa, i sun pa bëgn cuntént cun ci ch'i à».

Cun chëstes parores s'la tulôl söi jenëdli y s'la bajâ cun gran amur.

Indò él gnü la segra. In chël dé domisde él la usanza, che i jogn y les jones jô dassën a balé y les families y i amisc y vijins s'abinâ pro na mësa d'ustaria a s'la cunté y a se lascé savëi bel.

Pro na mësa de ustaria de Sotplaza él i patrums jogn de Vistles y de Sotfrapes cun söes fomenes. Di alalungia ès-i stà te plaza a scuté pro a la musiga, mo spo urô-i se senté ciámó n pez pro val bira o chert de vin.

Chëstes usanzes é bëgn inçé ci-

mó inscio al dé da incö, olà che les segres mët purdërt impormó man da sëra y düra čina it pur l'ater dé dassën. In la segra i sà-l feter a düc bel, ater co ai püri nia.

Do da n pez, ch'ai s'lâ cuntada, vëgn-el adalerch l'capocomun y chérda demez Jan de Sotfrapes pur baié impara de val dër de important, sciöche al parô.

A Sepl de Vistles i stô-l bel dì val söl stome. Al â frabiché y al â vaghé scialdi tröp y s'à fat inscio cotàn de debit.

Sëgn, ch'al ê adöm cun Elsa, tolô-l l'ocajjun pur i cunté de chësc a Elsa. Magari savô-ra, sciöch'tan gonot, inè chilò n trù o n cunsëi, o inè cinamai aiüt.

«Elsa», dijô-le, «purdërt me dodi bëgn da gni da te, mo te m'as dit n iade, ch'i podô te perié, sc'i adorâ n iade aiüt. Sëgn l'adorassi bëgn».

Elsa: «Sanbëgn, sc'i sun buna da te daidé, spo l'feji bëgn dër ion. Ci foss-el pa bun?».

Sëgn êl inè la Milia, la fomena de Sepl, che se lasciâ adintëne, dea che Elsa i â n iade cunté, ch'ara â cotân de scioldi tla cassa. Ara dijô: «Te miess bëgn purdené, Elsa, sc'i te scecun, mo i s'ân mefo punsé de gni da te, dea ch'i savun, che t'es la plü buna amica de nosta časa, catö! Bel purchël!».

Elsa: «Mo Milia, mo sanbëgn, ma-dër ch'i suns buna da se daidé».

Sepl n'urô nia, che l'patrun de Sotfrapes, aldiss sù lamënc, čiudi che al ne s'ess pa impò ne nia mené piêce de vël, y purchël urô-l atira i porté dant, denant ch'al gniss. Al dijô: «Sast, Elsa, i un frabiche y pur fa impò val, urô-i fa val de dërt y purchël âi messé vaghé y me fa cotân de debit. Sëgn, sas-te, él la firma dl material, che mëna pur gni a paiamënt y in doman él l'ultimo dé, ch'al foss ch'i païass. I ne sa-

vô feter plü, olà salté, co gni da te».

Elsa stô sura pinsier y Sepl dijô inant: «Ne va-ra nia, Elsa, ne va-ra veramënter nia? Sanbëgn, ch'i ô te dé zruch döt cant purnant ch'i sciafi y cun n bun fit».

Elsa: «No, no, nia chël, Sepl, i à pa bëgn cotân de scioldi, ch'i m'â davagné da ji a patrun, mo i i à düc tla cassa te cité y indomàn ne pôi nia demez da čiassa pur ji a m'i dô. Chël él, Sepl, chël él».

Sepl čiarâ ia pur funz feter da la ria löna. Al â bele dui iadi messé perié la firma de sburlé y sëgn êl bëgn n pü tla smorzia. Feter a se instëss dijô-l, mo impò tan da d'alt, che i atri aldi: «Spo ne stà-ra nia bëgn, nia cis bëgn!».

A la Elsa i sonâ chëstes parores, sciöche l'scrai de n firì a mort. Al ê spo gni na pausa. Sepl čiarâ da la ria löna ia pur tera, Elsa dër fit da vider fora y Milia se terjô ia les legremes.

Te n iade oj Elsa so čé càpert y dij cun usc sterscia: «Sepl, no t'la udëi. Mi om n'à bëgn inè tanç te cassabanch. I toli ma chi, spo te n pér de dis pôi pö jì a dô i mi tla cassa y ti rete a Jan. Al čiara do tan dainré n iade, ch'al ne vëgn gnanca a l'savëi».

A Sepl i êl dërt y l'ater dé da domàn i â Elsa porté trëi miliuns a Sepl sön mësa y chësc à fat n scrit, olà ch'al impurmetô de i dé zruch atira do la sajun da d'invêr.

Döt foss jü bun, sce l'capocomun ne s'ess nia cherdé sön na pert Jan de Sotfrapes in la segra. L'capocomun orô inè s'impresté scioldi dal patrun de Sotfrapes pur frabiché n gran garage di auti y Jan y l'capocomun ê dui spezi, ch'an ê sigusc, ch'ai se daidâ fora. Insciö â inè Jan impurmetü al capocomun de i impresté cater miliuns.

Y ara foss čiamó jüda gnanca tan mal, sce Sepl y Elsa y Milia in chë sëra dla segra se n'ess anadé, che ia do da vëi pro na mësa él Cati, che scutâ pro y che â bele dì fat i cunc de ti n fa öna a Sepl y inçè a Elsa, y sëgn, gnô-le l'momënt pro pize. L'ater dé domisde bele dô-ra gracé.

L'paur de Sotfrapes va te stangode, dour sö la próma lada de cassabanch y al se sperd veramënter. Al mancia... nia manco co trëi mi liuns.

N pez alalungia stàl sura pinsier, spo salt-el fora da Elsa, fora in čiasadafüch y cunta döt spriguré, ci ch'al â udü.

Elsa cunesciô massa bun so Jan, ch'ara s'ess infidé da i la cunté avisa, sciöche ara ê stada. Ara s'â bele da n pez fat l' pinsier, che do da valgûgn dis rovâ düc i scioldi indò a so post. Mo i la cunté a Jan, sciöche ara â fat zënza l'damané, chël sanbëgn ne podô-ra mai.

Can ch'ai ê dailò trami dui, ch'ai ne savô no co fora, no co ite, refl-el adalerch, da porta ite, Cati. Ara â bel da dì aspeté chësc momënt.

Sön üsc de čiasadafüch stà-ra chi ta y se čiara jö la situaziun, spo scrai-ra ite: «Patrun de Sotfrapes, iö sa, che che s'â tut i scioldi! Iö l'sa! Cënt pur cënt l'sài! Töa bela popa, töa fomena él ste. Chësta santa de Elsa, chësta s'â tut i scioldi, tü scioldi! I leri àst pa bëgn te čiasi!».

Tres stô-ra čiamó sön usc, sciöche ara uress paré, che zacài se n sciampass fora.

Jan ê gnü blanch y bröm y â ciafé düc i curusc. Chisc pinsiers i jö düc te n iade pur l'cé: n té scandal, tla čiasi de Sotfrapes él la patruna che aroba... chësc é l'maiù spavënt!.. n scandal... y al é bel jënt dl païsc che l'sa!..

Spo se fejel ia da Elsa y la dama na: «A chësta vedla ne i crëi nia,

mo a te te crëi, Elsa, Elsa dì-me! él vëi?».

Chi püç secunç da söa domanda a la resposta de Elsa i parô na eternité. Al damanâ čiamó n iade, mo cun la usc cotân plü sterscia: «Elsa, él vëi?».

Elsa, da la gran spurdüda, n'é plü buna da dì parora. Ara è ma dër buna de ciugné de scé.

A Jan i gnôl inmënt, che al i dess l'bot, che l'funz i gniss trat sotfora. Spo à-l metü man da trumoré, mo plü dal sënn co ater. N pez ne ciafâl nia parores sön chësta.

Elsa se lasciâ jö sön n scagn y metô man da trumoré sciöche na fëia y da pité, ch'ara se scassâ mâ.

Cati è sön üsc, tres čiamó, y sü edli ê cöci sciöch'ai foss da füch y söes mans fajô i pügns, veramënter l'plü bel cheder dla plü ria stria.

Do da n pez él Jan che alza la man y mostra col dëit da üsc fora y dij a Elsa na parora, che al n'ess mai messé dì y che i à porté tan de crusc y sfortüna tla vita. Al dijô a Elsa: «I leri te čiasi n'ôi nia avëi. Tla čiasi de Sotfrapes n'âld-el nia da ester leri. Marsc fora de čiasi, čiamó incö!».

Elsa ê sëgn pur dì na parora, mo Jan i scraiâ adoss: «Marsc fora de mia čiasi čiamó incö!».

Spo él gnü chit, chit pur valgûgn mëisc, pur tröc mëisc, tla čiasi de Sotfrapes.

Elsa s'â fat l'poch y can ch'al ê gnü scür, da séra, se n'ê-ra jüda dlun pitàn fora de čiasi y demez.

No fanc, no fançelles ne l'â udüda jon demez. Mo chë stria de Cati l'â spetada jö do Colvërt do na sì y ti à scraié nanter les speltes fora dô: «Sëgn t'ai rotü, ci ch'i à urü».

Mo chëstes parores spizoses ne i â pa gnanca plü fat mé a Elsa. La ola dl'amarëza ê bel colma, nia ne sciafiâ plü d'la fa plü plëna.

Do da chël dé ê-l gnü scür sciöch' al suzed bëgn vigni sëra. Magari gnô-l inçé indò do la nöt dé. Chësc sperâ düc chi de buna orienté in chë sëra, scebëgn che chël ne suzed pa nia dagnora pro düc.

Ci ch'al è gnü baié da jënt dl païsc chi dis do, chël pô vignun se punse.

De döt gnô-l sospeté y les stories plû strambes gnô-l cunté da na porta a l'atra y dlunch incérch, mo la realté avisa ne savô mefo impò degügn.

La maiú pert bëgn mâ, che Elsa â bedota messé gni menada te spitol a se sotmête a na ria operaziun. De té mèdes, che sà döt, urô se tò a di y savô inç bel dadi, che Elsa ne ciafâ nia mituns.

Chësc se punsâ inç dér adascusc i vijins de Vistles. S'ess-el inç mâ n pü imaginé Sepl de Vistles, sciöche la storia stô, spo ess-el sanbëgn atira dé zruch i scioldi y foss jü ciamó a mesa nöt a chirà Elsa. Ch'ara s'ess traté de sü scioldi, ne s'ess chi de Vistles bëgn mai imaginé. Mo do che Sepl y Milia s'â baié da sëra inç de chësc, minâ-i: «Inç te chël cajo messassun scuté, zënza ess-un da fa col patrun de Sotfrapes, y col vijin ne poduns mai s'la sdravé».

Mo no, no, de chël ne pudô-ra pô mai se traté, zënza gnô-l pa bëgn Jan a la fa fora cun chi de Vistles.

Cati, sciöch'ara è cumparida, è-ra inç indò sparida. Ara ne pudô mine se lascé udëi da la jënt dl païsc y ciamó de manco da chi de Vistles, scenó gnô-ra pô sö la storia, sciöch'ara stô avisa y spo ess-era pô albù rovè de i ciaré al sorëdl pur n bel pez.

Inç Jan ess ciamó tan ion urü baié impara pur savëi plû avisa, sciöch'ar'ê stada, mo la stlafa n'ê ingnó plû udëi, sciöch'ara foss to-mada très.

Tla ciassa de Sotfrapes ê-l gnü chit y scûr. La survidû s'infidâ ma plû da se baié adascusc o te val cian-tün. Ai ne savô instësc nia, ci ch'al è travegnü a la patruna. Da misdè, in chël dé, l'âi ciamó udiðda cun la buna lôna y da sëra n'ê-ra plû ingnó L'patrun â comané a la gran fancela de cujiné y de fa inçé i atri laurs dla patruna. Zënza n'âl dit a

foto ac

degügn nia, mo jô incérch cun la ria. Al'ê, sciöch' al n'ess degüna pêsc. Can l'udôn jon da stùa te stangode, spo indò ia in stala y sön majun, y magari do da pûch têmp l'aldîn ragagnàn te stangode.

Sotfrapes à pardü la buna lôna, la pêsc, la cumentéza y l'bel dla vita.

L'patrun col cé bass y la survidû, che scufinâ incérch sciöche ciанс scurià. Al'ê, sciöche la mort foss a Sotfrapes da ciassa.

In chë próma sëra, che Elsa se n'è jüda, essun podü udëi Jan bel su te stangode, che pitâ sciöche n viadù. A se instëss se tirâ-l dant, ch'al à fat tan snel a paré demez süa fomena, ch'al ti urô bun, tan bun! ch'al s'â tan spazé a ti crëi a chë stlafa de Cati... mo Elsa à pö instëssa ciugné de scé... sc'al ess pö čiamó n iade baié cun söa Elsa cun döta calma, magari ess-era urù y pudü se defëne y ess pudü di, čiudi che ara à fat insciö... Al è bëgn vëi, süa superbia è massa grana. Sc'al scutâ bel chit y ti pordonâ, spo n'ê-l degûgn che ne savô nia de nia...». Düt i pinsiers i jó pur l'cé.

Insciö n dé söl'ater, na nöt söl'atra. La plaia y l'péis y l'incherscümìn gnô tres maiüs, mo ci che ne gnô nia, è söa fomena Elsa.

Ciudi fajô-ra pa insciö? Ciudi se tulô-ra pa chi scioldi? Döt domandes, ch'al ne savô nia da i dé respistes.

Plan, plan à la jënt metü man da scuté de chësc cajo, dea ch'al y bele tan gnü forlé jó y degûgn ne savô purdërt la dërta gauja dla desgrazia, che pesâ tan dassén söl lüch de Sotfrapes.

Jan de Sotfrapes ân bëgn udü plü gonot adöm col curat y inc di alalungia, mo an n'è bugn de ciafé fora, de ci che ara se tratâ veramenter.

Söl lüch de Sotfrapes ji-ra jöpert dassén. L'paur è tres plü gonót demez y can che al è a ciasa, êl inc tres plü gonót te let. Da n n'edema a l'atra cunesciô-n, che al ciafâ plü ria cira y mangé ne mangiâ-l oramai plü nia. Datrai messâ-l finamai peté sö, sce al è inc magari sté bun de dutli ite y jó val bocùn. An l'udô incé jon da n dutur a l'ater, mo al parô, che nia ne jovass.

La survidù de Sotfrapes fajô inc feter mât plü ci che ti plajô y insciö

n'êl nia de morvëja, sc'ara jó das-sën jöpert söl lüch de Sotfrapes. Inc zenza gnôl la órcëna tres plü grana. L'gran fant se n'è jü y dla picera fancela cuntâ-n defata, ch'ara dô falé plü inant y do da n pez se n'ê-ra incé stada inmalora.

L'patrun è tres de manco da udëi alalergia y tres de plü pro i duturs.

Do chë mësa turona it a l'usti de Valdander savô i plü scicà dl païsc da dì: «Sëgn vëigun, ci che na dërta patruna sön n lüch da paur è. Sciöche na stleta patruna è buna da mëte inmalora n paur, insciö é incé na buna patruna buna da tigni sö n paur.

Ai à bëgn rajun!

Elsa se n'è jüda da Sotfrapes demez - purdërt parada demez dal patrun, da so om, che ara ti urô desigü l'plü bun de düc söla tera. Ara minâ, che l'cör se rumpiss in tan de toç y vigni vare, ch'ara fajô inant, i gnô plü pesòch y les iames manaciâ tres de plü a i rumpe sot... Ci à-ra pa fat, che ara gnô tan dassén castiada. Döta söa vita à-ra urù y s'â-ra porvè de fa l'dërt y l'iüst cun düc canç. Vigni de urô-ra fa la orienté de Chëlbelde söl laur, pro la jënt y cun éra instëssa. Y sëgn l'â-le metüda sot na crusc tan pescia sotite... purciudi pa? La crusc i è gnüda tan grana, che ara è stada buna de suié sö les legremes dl düt y che ara punsâ feter mât plü de ruvé demez da ciasa, plü dalunc ch'al è possibel y ch'ara foss almanco in pert buna de se desmetié, ci che ti è gnü fat... No, a so om n'uri-ra bëgn i dé nët degûna colpa. Al è so caracter, che al à ciafe da so pere y da söa uma... al è bëgn vëi, che al ess inc pudü la lascé baié vëra... mo al è fat insciö... y éra à pö instëssa ciugné de scé... al i gnô inmët, che plü dalunc che ara jó y plü forza che

ara ciafass... mo a punsé zruch — y chël messâ-ra pô — i parô-l, che döt so païsc y inçè ciámó chël de Survëntes i saltass do y mostrass sön ëra coi dëic.

Cun chësc turmënt â-ra arjunt l'auto dla posta y spo la ferata y l'ater dé da misdë é-ra rovada tla Svizra, ia da söa só Lena, che è maridada ailò. Fora de söa familia ti â-ra dagnora urü l'plü bun a chëra y da chëra s'aspetâ-ra cunsolaziun y aiüt, y chël â-ra inçè ciafé. Döes edemes é-ra restada pro la Lena y spo â-ra ciafé laur pro n grof de chë cité sciöche éra de ciasa pur düc i laurs. L'grof è ciámó scialdi jonn y â dui mituns.

Elsa savô da pié ite dërt düc i laurs y purchël é-ra defata stada bëgnudüda inç dala grofa jona, che i cunfidâ tres de plü.

Oramai vigni dé la udôn bela so-ra jon da domàñ adora tla dlilia parochiala a mëssa y jënt â defata metü man d'la respete, ciudi ch'ara â n té bel caracter chit y onest Ùna na cossa i savô a düc dër de morvëia, che degügn ne l'à mai ciámó udüda riòn. Jënt n'ê nia bugn da capì söa scerieté. Sanbëgn pur ciudi che ai ne savô mine ne söa vita y söes crusc.

Tres de plü messâ jënt capì, ch'ara deventâ uma y che era messâ ester maridada.

Do valgûgn mëisc i â inçè Elsa cunfidé söa vita a la grofa y da chël dé inant la tratâ la grofa ciámó plü cun respet y amur.

Te püc mëisc s'â-ra bel davagné adöm na bela soma y döt i menâ-ra a la cassa, olâ che ara â inçè albü i atri scioldi.

Dër diligënta é-ra cun l'lì la plata y spezialmënter les notizies de so païsc. Söa ligrëza é-le de lì imprüma de döt les notizies tl lingaz ladín y chilò ti sciampâ-l datrai na te picia grigna da pité o inçè da rì,

dea che chi dla cité ne capì nia chël lingaz.

Valgûgn iadi à la plata ladina inç scrit de Sotfrapes y inç de éra y de so om y ailò se n'ê-ra madër sciampada dër cun la ria löna fora de stöa y te söa ciamen a pité.

La grofa s'la menâ bëgn dër piçé y porvâ inç d'la cunsolé, mo ara n'ê nia dër buna.

Sanbëgn che al i è inç jü pur l'cé l'pinsier de jì a ciasa y s'injlené jó dan so om y l'perié purdenanza, mo spo n'ê-ra mai stada buna de l'fa. Ara ne se sinti nia in colpa y ara ess urü, che Jan foss gnù adin-cuntra.

Jan, can che al s'ê rot te so cör la dlacia dla superbia y dl sënn, foss inç jü adincuntra y al â inç porvé, mo al n'ê ingnó sté bun a la inräsc fora. Spo ê-l tomé te na gran maratia y cun döt ch'al è dër püre, ê-l rodé n'nedema a la chirì y dea ch'al ne l'à nia ciafada y ch'al n'â degüna idea, olâ ch'ara podess ester, s'ê-l inç vël stlüt ite ciámó de plü te süa sconsolaziun. Mo sanbëgn, che al è impò l'romun dl'incherscemun y dl mé che forâ inant te so cör y te so corp. De nöt ne podô-l durmi oramai nia y al â n mé al magun tan gran, ch'al suiâ a fréid y so corp trumorâ.

Degüna medejina ne jovâ-parô-l, y l'mé gnô tres maiù y plü gonot, cina che al â na nöt metü man da scraié dal me, che düc te ciasa l'al-di. Döta la survidü è saltada adöm y a udëi chël patrun, cun n té gran me, s'â-i veramënter spurdü y è jüs a cherdé l'prô.

L'curat i â dé i sacramënc y â dit al fant, ch'al dô atira cherdé l'auto de spitol. Al n'ê nia passé döes ores, ch'al gnô bele vijité dai duturs dl spitol plü vijin, mo chi iudicâ, ch'al messâ atira gni tra-sporté tla gran clinica dl'université, dea ch'al urô ester na operaziun,

che ëi ne s'udô nia fora de porté a bun fin.

Jan â n cör tan sterch, che al ê sté bun da soporté l'iade lunch y spo döes y mesa de gran operazion.

Do l'operaziun ê-l passé valgùgn dis, cína che valgùgn de söa jënt ê gnüs a l'ciasf. Al è Sepl de Vistles cun söa fomena, la Milia, che ê pö la só de Jan de Sotfrapes. Jan ê te so let de spitol, bëgn dër tut ca da la operaziun y dër debl, mo do da tröp tämp l'udô-i inc n iade indò cun la buna löna. L'operaziun ê jüda bun y al uró mâ inc vël — l'patrun de Sotfrapes — indò vire inant.

Can che al ê tomé l'inom de Elsa, söa fomena, spo s'êl ót da na pert ia y döta la buna löna ê te n iade stada sparida. Ince l'baié ne jô nia plü inant y Sepl y Milia se n'ê mâ indò jüs, purdërt dër malcunténç, a udëi chël so parenté tan desgrazié.

Jan ê indò resté su te süa ciamena de spitol y al â indò metü man de se stlü ite te söa tristëza, tan che i duturs se tumô propri n pü pur süa sanité. Impò jô-ra söpert col varì y do da n pez i â i duturs inc impurmetü ch'al pudô se n jì a ciasa te cater dis.

Can che al ê insciö su te so let y te söa ciamena, spo studiâ-l do, co che ara à podü ester, che püces edemes do che Elsa se n'ê stada, ciasfâ-l n dé na cherta, che al pudô ji a se dô i scioldi, na soma de trëi miliuns y l'fit laprò, ia da la posta.

Plü che al punsâ do y plü mistriùs che döt i parô.

Al falâ püch plü de trëi mëisc a l'ann, che Elsa se n'ê jüda da ciasa demez y mai n'âl plü aldi nia dainciarà, cun döt ch'al â fat tan tröp pur la inrësc fora.

Vigni sabeda sëra jô-l sön capela

de spitol, na ota ch'al ê ste bun de lové y al stô ciamó di do la corona bel su a perié, inc tan di, che les monies messâ gnì a l'perié de se n jì, ciudi che ares urô stlü y jì a durmi.

In sabeda sëra, tratàn la corona, n'âl plü degüna pêsc. Bel dan l'mët man ê-l gnü ite na éra te capela, che sumiâ avisa söa fomena. La grandëza, i ciavëis, l'jì, döt stimenâ avisa inc pro söa Elsa. Madër tröpria cira i savö-l, ch'ar'ess.

foto ac

Vël ê tl'ultima proca y chëst'éra s'ê injlenada tla pröma proca dlungia na té monia.

Tres tratàn la corona messâ-l i ciaré y tres de plü i gnô-l inmënt, ch'al foss söa Elsa, y impò se baiâ-l fora chësta imaginaziun: co sciafia pa söa fomena de ester chilò? Sc'ara foss stada chilò incérch, l'ess-el bëgn inriscida fora denant ...

N iade à-ra cinamai ciaré zruch y a Jan i ê-l mâ jü sö n té ciált. Degun pinsier pro i paternostri n'él sté bun de mët adöm y denant ch'al s'la punsass, è la corona rovada.

Un indò l'ater se n jô fora de capela. Öna dles ultimes è stada chë ëra. Ara lê sö, vëgn fora de proca, s'injlena, s'ojo y vëgn do les proches jö. Ara röia tres plù daimprò a l'ultima proca y plù dlungia ch'ara gnô y plù sigü che Jan cunesciô sôa buna Elsa, söa fomena.

Elsa alza i edli dan da vël, cunësc so om, sta n momënt chita y ti ciara... sù edli vëgn da legremes, ara ciancanta y ... tan che Jan purdûj ciámó a la pié sö ... y sëgn l'â-l te sù brac y al la porta fora pur chi porti y al l'ess portada inscioë ores y dis y mëis y agn, i gnôl inmënt, cina ch'al è rovë tla ciámena, olà che na monia y cotàn de jënt l'â mené y Elsa à söa ciámena. Bel morjela l'â-l ponüda te let y s'è senté dlungia. Chëres monies y l'atra jënt, che l'â accompagné, l'â lascé su cun söa Elsa.

Plan, plan, è-ra rovegnüda y spo s'â-i stlüt ite ti brac un cun l'atra dì alalungia, y s'â cunté döt cant, sciöche ara è jüda da öna y da l'atra pert. Les mans s'â-i toché dì alalungia pur sigilé l'pordon y l'amur nü plù gran ciámó co de-nant.

Al è passé cotàn de tëmp, cina che na monia portâ adalerch n te pice pope y l'metô nanter Jan y Elsa te let ... y spo è la ligrëza impormó gnuða grana.

Elsa diji cun la usc che trumorâ da la ligrëza: «Jan, chësc pope é l'früt de nosc amur y dess ester l'liàn, che se liëia pur döta la vita y ne se lascia mai plù destaché.

Ciamó in chë nöt ê-l döt l'spitòl, che partì la ligrëza cun Jan y Elsa.

Trëi dis dô jô-l na familia nöia tla ciasa de Sotfrapes y l'surëdl à indò metü man de slminé söl bel y gran lüch de Sotfrapes.

L' CIAN

Te scora damana l' maester: «Che él pa, che sà da me dì, ciudi che l' cian mëna la coda?».

I mituns scutâ bì chiç, ciudi ch'al parô che degügn ne l' savess.

Ciamó n iade damana l' maester: «Che él pa che sà da me dì, ciudi che l' cian mëna la coda. Che che sà da me l' di, chël pô pur premio tò la tascia y se n ji atira a ciasa».

Al è ciámo n pez chit. Spo él ia dedô chël pice Pepi, che se mët la tascia söl spiné y alza la man.

L' maester vëiga y dij: «Pepi sà. Dì ma spo! Ciudi él pa l' cian che mëna la coda?».

Pepi: «Ciudi che la coda n'è nia buna da mené l' cian!». «Y dlun saltàn lasc-el la scora.

M.A.

L' ciurvel

Al é la pausa dla scora mesana. I mituns saltâ incérch a s'apié. L' maester ciarâ pro. Inurchëltàn chërdel adalerch chël pice Pepi y dij: «Pepi, va mo ia dal bocà a me cumpré ciurvel de videl. Chilò àst i scioldi».

Tratàn, che al tol i scioldi, dij Pepi: «Siur maester, pòi dì, ch'al è pur os, spo ne n ciafi de plü?».

ê ê ê

T'ΩI S'EPE.

An pô pa dì ci ch'an ô, chilò da nos é mefo impò l'isté la plü bela sajun. Finalmënter podunse lascé de scialdë nostes stües y spo i dis é lunc y l' bun cialt i sà a düc bun.

Ai paurs, che à plülere podü palssé d'invêr, i sà-l indò bel da lauré ti ciamp y ti prà.

Chi dai furesti n'aspeta nine l'ora, che ai ne pôis indò lascé i prüms furesti da porta ite.

Y chi che à messé lauré d'invêr dé pur dé daite, chi é inçè cuntenç sc'ai pô d'isté palsé y se gode la bela natöra. Pur l' tämp dijun, che messé é sciöche iener. Él de iener dér frëit, spo él de iuli dér cialt; é iener morjel, spo é iuli cröde.

Mo dan iuli vägnel jügn, che toma inçè bel ite tl'isté, almanco in pert. A jügn i dà nüsc paurs dér

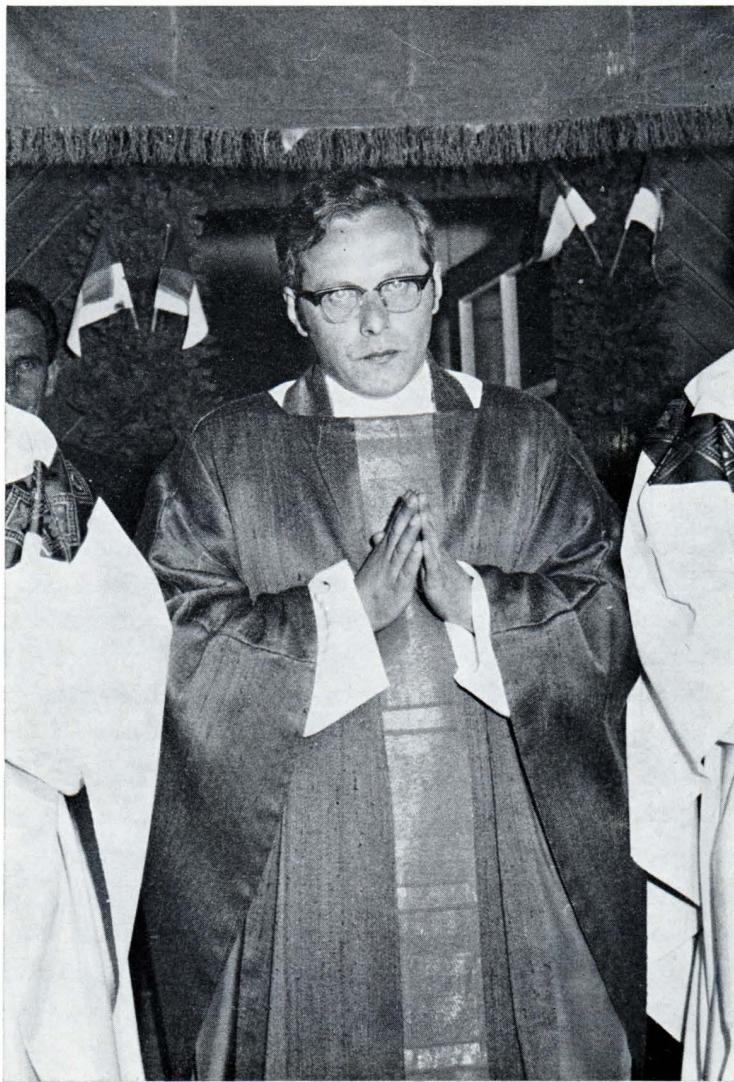
na gran importanza, y chël cun räjun. Jügn dess ester cialt y bel. An disc inscio: te na nöt nëi assà y te chinesc dé erba assà. Al vägn inçè dit: l' plü bun fant é l' tämp.

Dl mëis d'agost sà-n da cunté, che al n'é nia bun d'apraté, ci che iuli n'à nia cöt.

Bel a mez isté él la bela festa de s. Maria dal ciüf y ailò él bëgn oramai düt l' monn che fej festa.

Nanter les santes Maries (s. Maria dal ciüf y s. Maria de setember) dessun cöie les erbes de medejina, mo no propi jì cun cestuns a trà fora döt cant, ci che ne stania dér toch.

Sc'i i urun bun a la natöra, spo mëssuns bëgn inçè la sconé. Les erbes y i ciuf ô inçè sintì l'amur dla jënt, sciöche ëi se dà pur amur a la jënt.

siur primziant Franzl Aiarei

foto A. Piccolruaz

Rimes pur siur primiziant Franzl Fiarei

*Denant che la festa sides rovada,
incè nos, ch'i sun dla medema coada
de berba Franzl primiziant,
n più de val urun cunte dant.*

*Dl millenücènt y carantetrëi,
tratàn chë vera da tumëi,
sön Antermëia sëis nasciù,
t' na vedla bercia dlungia rü.*

*Cun bëgn ôt fredësc, pici y gragn,
ailò èis passé üsc pröms agn,
cun pere y uma, che messâ se porvé
pur ester bugn da la stracé.*

*Bel can che ès n pic scolare,
dijós de gnì prou y misionare;
mia uma se recorda instëssa,
che osta blëita è l' dì mëssa.*

*Na gran desgrazia él spo suzedü,
la buna uma èis purdü;
chëra é bëgn stada na gran crusc,
resté ôt mituns col pere susc.*

*Mo sö al cil à-ra podü
la uma se daidé de plü;
incè buna jënt s'à tres daidé
y os èis pudü pié ia a studié.*

*Pro i misionari de sant'Ujöp
ia Pursenù èis studié tröp
y incè sc'ara s'à n più strufé,
ne s'ëis nia lascé sprigure.*

*Osc pere laurâ it da la siëia
y al â lascé chi d'Antermëia;
a Picculin âl ciafé alberch,
te ciasa dl Maier êl tröpa lerch.*

*Dailò gnôs a passé l'isté
pro l' pere, la só y l' cugné;
gonot daidás fa ite l' fëgn,
chësc osc aiüt ti ogâ pa bëgn.*

*Do la matura seis spo jü
dlungia Desproch a studié d' plü;
Santa Maria da Absam
sura de os tignî süa man.*

*I ultimi agn èis spo messé jì
ia dai ingleji a la finì;
dailò èis studié la teologia,
na sciënça che é bëgn n più ria.*

*Gonot da Pasca y da Nadé
daidás tan bel incér alté;
la jënt se punsâ y cun rajun:
chësc pô pa garaté dër bun.*

*Do lungia vita da studënt
cun gran ligrëza d'osta jënt,
sëis gnü in s. Pire cunsagré
y la pröma mëssa èis zelebré.*

*In séra sëis spo gnü adalerch,
s'essun bëgn ion dé n nü alberch,
mo ara ne s'é nia garatada,
la ciasa nöia n'é nia rovada.*

*Mo düc cun buna orienté,
cun gran ligrëza s'à porvé,
che osta santa mëssa novela
side na festa grana y bela.*

*Pur osc pere ch'à messé porté
bëgn tröpes crusc, él incö sté
l' dé plü bel, l' dé plü gran,
do chësc s'äl bëgn cunforté tan.*

*Mo incè la uma che god bel dì
sö al cil la gloria de Chëlbeldi,
s'arà cun nos düc ralegré
da udëi so möt, prou sön alté.*

*Incè düc üsc fredësc y parënc
re ralegréia, é tan cuntënc,
che tan a l'alt n so bun fré
é gnü da Chëlbeldi cherdé.*

*Cherdé da jì nanter la jënt
a porté inant so insegnamënt;
da jì a cunvertì y batié
düc che vir tla scurité.*

*De cör s'audunse sëgn nos düc,
che osc laur porte tröc früç
fora tla vigna dl Signur,
olà che al é pa tan de laur.*

siur Franzl Aiarei cun so pere

siur Franzl cun süa jänt

foto A. Piccolruaz

l' chor da S. Martin

la musiga da S. Martin

jogn da S. Martin cun siur Franzl

DINH THUC

Arcivesco de Hue,
Südvietnam,
sté a Tintal da Rina
dal 18.8. - 2.9.1973

La prozesciun de Jêñ

foto A. Piccolruaz

(L'artichel é gönü scrit da siur Merch Graffonara)

I pröms abitanç de nosta valada é stês i salvans, les ganes, i vivans y i bregostans. Chisc pöl, co ài runcé fora püç bosc tai païsc abitês aldedancö.

Empormó la jont gönüda sora les munts cayjö encér i agn olà che Iejù é nasciü, à motü man con le rio laur dal runcé: laur co é gönü fat da nüsc antenaç trec cionç de agn alalungia.

Ben trec agn dan le 1000 én tan ennant da podëi odëi i pröms lüsc y trepa jont te döta la valada po-

nüda ete danter i crëp dles Dolomites.

Da olà à pa cösta jont — laota ciámó pagana — ciafé prëi y misionari a la converti a la religiun catolica? Da Jênn ia sura Tlüses y da Sançiana.

La popolaziun ladina convertida s'à tost tut dant da jí vigné ann sora munt ia tla dlijia oma de nosta diozeje a mostré söa dërta fede y a ringrazié dla grazia dla conversciun: cösta dlijia ea le dom de Jêñ, co é sté ençina l'ann 1000 zirca, le post y le trono de nüsc vëschì. Ön de chisc vëschì é sté san Injenuin (+ 606). Da cösc vësco

pöl, che ara sie gnuða sö de «jì Enjén»: da jì ia dla dlijia de cösc sant.

I sàñ, che al é defata do le 1000 gnü fora na lege, co i comanâ a dötes les còres dla bachëta de jì almanco en iade a l'ann tla dlijia de so vësco por sané. Cösc comando i à sogü inè dé plü flé ai ladins de tigni sö la üsanza belo laóta vedla de jì con crusc ia dla dlijia de chi vëschi, co i à mené prêi a i converti. Mo belo aüsés da fa cösc iade de paternostri a Jén, l'ài mantignì y n'à nia motü man da jì a Porsenù. Laóta conescén ma öna na cöra tla val Badia: la plonia da La Plì. Düté i ladins-badioé aldia sot a La Plì.

Al é sogü, che la prozesciun de Jén é jüda da La Plì enfora: encö ciamó à por cösc chi d'La Plì le onur, o le laur, de organisé cösc pelegrinaje. Le pröm paísc co se à slüt adöm coi maréi a fa cösta prozesciun, é sté La Ila. Por cösc va ëi inè penultimi — dan La Plì — da santa Madalena de Fones fora.

Dér da dio jél ëi y ëres empara. Da val cionc de agn encá vál ma plü ëi. Ëi y ëres tignia püch ordino adöm: Plü mal de endlunch bonamonter con le sté soranèt duí iadi te Fones: laóta stea la jont tles majuns, te stala, te chës ciases scialdi ia por tera. Tai libri vedli dal encündé pôn li, che al gnea vigne iade encündé de se comporté desc'al aldia, de tigni ordino, de ne dé nia scandalo chi trëi dis sön le iade.

Con le tomp é la prozesciun de Jén gonot inè nia gnuða tignida por gauja de veres, de maraties, de proibiziuns da pert dles autorités ziviles. Jont vedla sà da cunté ennant, che al ea propio chi agn, olà che la prozesciun ne gnea nia plü tignida, salté fora da spaont trepes desgrazies te nüsc paísc la-

dins: rogossies, romûs tles blâs, noveres da d'aisciöda y d'isté. Sön cöstes desfortünes ân endò dé sbunf a la vedla prozesciun por jì a se perié ciara da düté chisc mais y perié de na bona racolta. I ladins tén trep sólo prozesciun de Jén y disc che i agn de Jén é dagnora de bogn agn: samben, agn de gran craziun y de gran sacrifici. Can che an à endó motü man da tigni la prozesciun do chi ri agn, ne n desel ester jü le pröm iade nia manco co önesc ciont. Aldedancö ne n vale dai cater ai sis ciont. La jont se conforta da n iade a l'ater da jì en Jén.

Sanben, che al ven inè fat spëises por en té iade: al ven paié i moni co sona les ciampanes, olà che an palsa, al i ven paié mangé y alberch (cösc almanco ai duí prêi co mëssa jì empara: chél d'La Plì y chìl de Badia) gosté y marréna a düté i prêi ladins sön Jén y a Tlüses le secundo dé; na oferta a les mognans de Jén; na oferta por la musiga, val da bere por i ciantadûs. L'ann 1973 à ciafé chi co portâ le crist 3000 lires porom, chi da i duí ciavai 10.000 porom, ezetera ...: ensciö che al à fat fora 126.000 lires. Cösta soma ven partida sö danter les 12 còres dla vallada, y trata ete con na oferta te dlijia fata apostá por la prozesciun de Jén. A La Plì de Mareo, por exempl, i à-l toché 13.730 lires.

La prozesciun de Jén ai 18, 19 y 20 de jügn 1973. Düté á tut pert con ligréza y entusiasmo y s'à comporté dér ben. Plü de 450 é piës da Fones fora da doman adora le dededolönesc, 19 de jügn. Trec aspetâ fora Tlüses o sön Jén: dea che ai ne n'à nia albü dlaurela da gnì sora munt ia o dea che ai n'ê nia bogn por i trec agn de vita o por maratia es-ai raités encina Tlüses. I duí ëi plü vedli, co á tut pert, é stës Max da Mez d'La Plì y Iaco

Palsa sön Jênn

pur prà y pur bosc

dé óta

Moler da Curt con 76 agn. Le möt plü jónn, co à fat döt le iade, é ste Carlo Rives da Piculin (S. Martin) con 11 agn. Te val families n'edl sté inèe cater co à tut pert: ensciö la familia Frontull de Ma-reo-Brach.

I dui čiavai, co menâ i prêi — y co ven tuč dan da döt por lascé sonté chi co ven püri sön le iade — ân sén belo dui iadi lascé a Fo-

nes le secundo dé y ai n'é nia gnüs aficès ete a na té vedla caless por daidé mené da Tlüses ete a Fones chi vedli berbesc. Cösc laur é gnü fat con l'auto y al bütâ magari de plü. Da Fones fora y ete n'él gnü daidé a cösta moda l'ultimo iade 29 co stontâ da ji.

Por i sciampé a le gran movi-mont sö la dërta strada, ân l'ultimo iade tut en n'ater tru da la sta-

ziun dla forata demez fora tla val d'Isarch y é passés por la ciuté da Tluses fora. Da gnì zeruch ànse ciafà da spaont cialt.

Sòn Jén à la vësco diozejan enstess dit la gran Mëssa adöm con cin prèi dla valada. La mëssa é stada accompagnada da n bel cianté sot a la direzjun dal prof. Iarone Chizzali. Tla pordica à Mons. Gargitter dit danter ater ince cösc: «Che os fajéis ciamó aldedancö cösc iade, te n tomp olà ch'an tol jö trepes üsanze vedles: cösc é por os dër n gran onur! Iu se diji io-lan de cösc. Eniann i ëise orü dé a la prozesciun de Jén na entenziun particolara por la dlijia tlò da

nos y por les vocaziuns da preo. La fedelté dai cristiagn dles cöres ladienes a la dlijia ... è dagnora stada na extra bona merscia, ch'i éis porté. Che ara romagni ince ciamó encö ensciö ... nos diuc sun dlijia ... dlijia n'é nia popol de Chelbeldio zonza les fondamontes de san Pire, zonza l'ester liès adöm coi apostuli y sü successori: i vëschi... Le destin dla dlijia ne ven nia ma fat fora empröma de döt, sce al é trec prèi o püc prèi, mo sce i prèi é sanct ... daidé-i con üsc paternostri y con osc epempl... le preo adora osc ejempl, por él enstess y por osc ütl ... cösta é la vitoria co i é bona al monn: osta fede».

L' paür y l' manz

Al è n iade n paür, che à n bel y gran manz. Söa ciasa è bëgn tröp sö sura la dlijia, mo te n post dër da surëdl, olà che al chersciô de bela blaia y de bel fëgn.

Michiel âl inom l' paür. Vign' ann podôl vène dui o trëi manc da circa 800 chili l'un.

Indò él sté l' bocà dla cité a l' ciafé, ciudi che cun Michiel sciaccràl dagnora bun. Ai n'â sciacaré di, che l' marçé é sté fat.

Denant co se n jì, dij l' bocà a Michiel: «Chilò àst cincanta mile de capara, mo indomàn mësst me l' cundüj jö».

Michiel ne fajô pa gnanca tan ingert chël laur. Insciö podôl mostré a la jënt, ch'al incuntâ sön tru y són strada, ci bi tiers che al è bun da nudri.

Bel da doman adora ojorâ Michiel i atri tiers, spo jö-l a gusté y dedô spo i tacâl n sach cer l'ce al manz, ti metô na ciavéza y l' menâ dal bocà.

Al è dër n pross manz, dea ch'al ti jö tan bel do a so patrun. Mo

l'iade tla cité è lunch y datrai propri ince n pü sfadiüs. L' manz n'ë mine dër ausé da fa de té iadi tan lunc y purchël metôl bëgn man de se stançé dassën.

Can che ai è rovà pro les prömes ciases dla cité, n'urôl gor no plü jì inant l' manz. Bindiè stôl chit y soflâ y manaciâ de se pone. Mo guai sce Michiel l'ess lascé pone, spo ne fossel mine no plü sté bun da se l tó sö. Insciö messâ Michiel porvé n n'atra maniera cun chël tier, che n'urô nia plü jì inant, dea che al è tan stanch y stare y duiüs, che al n'ë apëna plü bun da favare.

Michiel tol süa maza y splundra jö pur chël tier ci ch'al è bun. Chësc suzedô tres plü gonot, ciudi che l' manz stô ince tres plü gonot chit. Sö pur cité messâl bate tres de plü chël pür tier, can jö pur i custeis, spo indò tles iames, y insciö jô-ra inant. L' paür s'la udô feter da ruvé a post. L' manz stô bindiè indò chit y l' bastun dl paür splundrâ zenza misericordia söl tier.

Can che ai ruva sö dan l'apoteche, él l'apotecher che vëiga chë püra scintinada, salta fora y i scraia adoss a Michiel: «Malan de mat, insciö ne fejun mine cun tiers. Te l' copes pö chël pür tier denant co rové dal bocà, y nos messassun spo mangé chës bistesches. Est mat!».

Michiel tègn chit n momënt y i scraia ia al'apotecher: «Prô ma tö de cundüje inant chësc mostro. Al n'ò nia jì. Co messassi pa fa? Tö sas inçë mà ci che n rezepiss é, tö, mo de n tier n'ast degüna idea».

L'apotecher: «Speta ma n pü, tö, scinter de paur, i ô pa bëgn iö te mostré, sciöche an fej da fa jì n manz».

Al va te söa apoteche y vëgn defata cun n anghënt, ch'al ti unjot la coda ite al manz.

Ah, maradëta, ara ne düra di, che l' manz alza la coda, tira n soflun y va dlun saltân sö pur cité, che düt sprinzâ mâ.

Michiel i ciara madér do zënza di na parora y ciugnâ l' ñe. Spo dijò-l al'apotecher: «Sëgn mësst pu mâ inçë m'unje me! Co fej pa iö zënza da arjunje l' manz?».

Co che la storia é jüda inant, n'än mai plü aldi.

L' soldà y l' pic bambin

Micorà â bel d'isté messé jì cun i soldâs. Sùa uma se l' menâ bëgn dér piçé, dea ch'al è n té pür bun ciauder, che fajò döt bel avisa, ci che i atri comanâ, zënza tan bëgn di se baudié. Al è mefo n pü da la buna pasta, zënza ne i falâ-l nia no. Da mangé ciaffâ-l assà, scriò-l a ciasa y da bëire inçë y laurs dér de fadia, n'âl pö gnanca da fa.

Al è gnü chi dis dan Nadé y inçë pro i soldâs arjignâ-i ca pur fa na té picia festa da Nadé.

Na pert pudô jì a ciasa, d'atri ciaffâ poç da chi da ciasa, d'atri

indò lëtres da les cristianes, d'atri scioldi y insciö inant.

Mâ Micorà n'à degügn che ti menass val, dea che söa uma a ciassa à na meseria foscia y d'atri n'âl nia dér, che ciarass de vël. Insciö à-l bëgn imprüma n pü la ria lönä, mo spo i él tomé ite n bun pinsier y chël è de i scri a chël pic bambin, sciöche la maestra i à bele insigné laota che al jô a scora.

Al se cumpra n pü de papier, na pêna y scri al pice bambin: «Pice bambin, i sun bëgn tan n pür cosce, ch'i n'à nia da fa festa, sëgn da Nadé. Düç i atri ciafa poç y lëtres y scioldi y iö n'à nia. Prëi tan bel, mëne-me vintmile lires».

Al mët adöm la lëtra, scri la misciun lassura y la mët te chë picia lada de banda, olà che al alda les lëtres.

Sciöche dötes les lëters ruvâ tles mans dl capitano, insciö inçë chëra de Micorà. L' capitano li la lëtera y al se mëna veramënter piçé de chël pür soldà Micorà, che n'à degügn, che i menass val poch y val lëtera d'amur.

Ci fej l' capitano? Al va da i soldâs de sùa compagnia a petlé adöm scioldi y al abina acràt 15.000 lires. Al les mët te na busta y ti dà a chël soldà, che partësc fora la posta, ch'l i la dâis a Micorà.

Micorà la dour sö y a udëi chinësc mile lires, à-l bëgn gran ligrëza. Insciö podô-l inç vël se cumpré val de bel y de bun pur Nadé.

Spo se pëns-el: Sëgn mëssi bëgn impò i di dilàn a chël pic bambin. Al tol n papier y scri: «Caro pic bambin, bel dilàn di scioldi che te m'as mené, mo n n'ater iade, che te me mënes scioldi, no plü i lascé passé pur les mans dl capitano, ciudi che cinmile m'âl ströfx».

Ci che l' capitano à fat cun chë lëtera, chël ne stal plü scri ingnó.

M.A.

Stefo y l' vin

Stefo è n müt de zirca diesc agn. Al à n pere y na uma y ciamó trëi fredësc y döes surûs.

Stefo à n grüm de bunes qualités, mo üna n'ênia propi dér buna. Al à mefo tres la müsa daverta. A düc savôl da di val, dlunch savôl da di val y tres messâl baié. Tratàn ch'al gnô mangé, tratàn la corona, te scora, te dlijia, dlunch messâ Stefo avëi la boçia daverta.

So pere y süa uma ne savô plü ci pié a man pur l' destó da n té bur viz. Dötes les à-i bele porvé y al n'à jové püch y nia.

L' plü da dessené él, can che Stefo messâ dagnora baié ite, can che al gnô zacài a ciafe l' pere o la uma.

N dé domisdé, al è incér la picia marëna, can che al capitëia adalherch l' curat y l' capocomùn. Deboriada ài fat n té pice spazir, olà che ai è inc pur ji a ti ciaré a chël tò de pré, olà che al dô gnì fat la strada nöia y chël pre è de calonia. Pur cajo passâi dlungia la ciasa dl pere de Stefo ia y ai storjô pro.

Chësc è deventé n saltamënt. La patruna jô dlun saltàn a i porté val da mangé, les fanceles romenâ jô de mësa y l' patrun inviâ chi dui sciori y se senté dô mësa.

Ciamó denant ch'ai rovass te ciasa chi dui sciori, dijô l' pere düt dessené a Stefo: «Al vëgn l' curat y l' capocomun! Guai, sce te bàies! Guai, sce te ne tégnes la müsa. I te spachi i òsc, malàn de müt!».

Tratàn che al gnô dassën arjigné ca pur i fa l' cuntënt a chi dui sciori, dij l' pere a Stefo: I ne pudun mine lascé chisc dui sciori susc chilò te stüa. Stefo, va mo tö jô in cianô a tò n liter de vin, fora de chë bot te chël ciantun de cianô.

Va ma fora da la uma a dì, che ara te dàis n boché!».

Stefo urô di valch, mo l' pere i scraiâ adoss: «Sst, scuta y va!».

Stefo scutâ y jô.

L' pere s'oj cuntra chi sciori y i dij: «Mefo dér inier à-i lascé gnì na bot da cënt litri de chël bun!».

«Oh, no ma no se desturbede, al ne mëss pa nia ester», dijô imprúma l' curat y spo l' capocomun.

«Lascede ma fa», respognô l' patrun de ciasa, «dui tan de gragnne n ciafi nia vigni dé».

Tratàn vëgnel porté sö cioce, zigher, pan, ciajó y n liter de bun vin, y düc metô man da mangé y da baié de vigni sort de cosses, che suzedô tl païsc y fora dl païsc.

Stefo stô ailò a scuté pro. Bindicë urôl dì val, mo so pere i scraiâ adoss: «Tö scutes, can che i gragn baia!».

Do dan pez urôl indò dì val: «Pere ...»

«Taji», i scraiâ indò adoss l' pere.

Stefo ne gnô gnanca pro de di na parora y al ess pa albù da di tan val d'important.

Can che al urô daurì la boçia, spo se ciafâl n roflùn, che al savê òi ch'al à da fa.

L' discurs nanter chi scicà à duré oramai n n'ora y spo se n'ësi jüs chi dui sciori.

Apëna ch'ai è fora de stüa, él indò Stefo che ô baie: «Pere...»

«Ci àst pa, che te n'es nia bun da te tignì. An mëss propi tan se dodé cun te!».

Stefo tignì l' cé dan jô y dijô: «Pere, i à bëgn tres urù l'dì, mo te ne me lasciâs nia».

L' pere: «Ci él pa tan da dì?».

Stefo: «Can ch'i sun jü a tó l' vin pur chi dui sciori, m'ài desmentie dá stlü la pipa dl vin ...».

L' pere sön na tara stôl madër ailò a ciaré, sciöch'al foss incanté... y sc'al ne se n'é jü, spo él ciamo ailò ...

M.A.

foto P.B.

Vedl Morin

Vedl morin arbandonè,
ma plü n record de n tëmp passè,
tan da stufé te sâl sègn mai!
La roia, desfata bel da n pez,
ne t'osc plü degöna ega purmez;
l rü sun va ma dlungia ia,
sènza se fa fadia,
y la gran roda chita sta.
Mo ci ôst' pa fa?
Al é sègn döt n ater monn!

Al vègn bëgn vigne ann l'altonn,
mo l paur ne vègn nia plü a morin.
So pan é sègn gnü tröp plü fin.
Formënt y siara, orde y poia,
ô pür morin, sègn sènza roia,
ne pôst' tö nia plü ti majnè,
pur fa l bun pan de n tëmp passè.
Vedl morin arbandonè,
ma plü mituns vègn a t' ciafè;
ai se tira sô pur tüa gran roda,
che manacia de jì in broda,
y se damana n momënt:
Ci mai gnôl fat chilò da n tëmp?

PB

L'aufróin.

Sc'i urun n pü cunfrunté la vita dla jént cun les cater sajuns, spo sumëia la vedlàia zenz'ater a l'altonn. L' cialt dà do, i dis vëgn cœur, al lascia da crësce, al vëgn döt plü chit, an vëiga i frùc dl laur, dla vita.

La vita ne pô nia dagnora ester anfat, la roda mëss se stlüje, la flù mëss deventé früt. Ci che é materia, chël se müda da n momënt a l'ater. Ma chël ciüf che à fluri, porta frùc; ma chël spì che à fluri, fesc l' granel y l' granel mëss indò tomé te tera y palsé pur che al pòis a so tèmp crësce y porté vita nöia.

L'alton é l' premio dl laur. Ast anuzé fora l'aisciöda y l'isté, spo podaràste ciarcè i frùc, spo n'é tüa vita nia stada debann, mo ara à albü so gran significat. To suiüs

à bagné la tera y à porté i frùc, che mantëgn te y tagn tröc d'atri.

Pur l' tèmp fejun l'esperiënza, che l'altonn é chilò da nos gonot dér bel, spezialmënter l'otober y dan l'otober inçé bele setëmber. Sc'al ton a ciámó do la santa Crusc, vëgnel dit, spo vëgnel ciámó l'isté dles vedles.

San Jomùn porta bëgn gonot la nëi y sce san Jomùn ne l'à nia, spo bëgn dér desigü san Martin, che ô gnì adalerch cun l' ciaval blanch.

Les plöies da d'altonn fesc bun a les blaes y a les funtanes. Sc'al nëi jö dan sant'André, spo resta, dijun, l'invér n viadù.

Mo plü ion unse, sce an ne vëiga nia dér dì la nëi, ciudi che la sajun da d'invér é chilò da nos la plü lungia.

Laur y ativités dla jënt d'nostal val

L pic popol di Ladins dles Dolomites é bel dai tèmp da zacan incà conesciù lunc y lerch tl monn pur les sùs beles virtus dl'onesté, dla laboriosité, dl sparagn, dl dover, dla lealté y dla sinzerité tla convivenza con jént d'atres naziuns d' païsc foressc.

Che i Ladins sides ma sta paurz y lauranç dla tera in tèmp passà, é in gran pert giüst; mo spo l clero y i maestri d'scola fô generalmënter d' provenienza ladina, sciöch'inçè i prinzipai artejagn y professionisè nezesciari pur i bojègns dla vita da vigni dé. Ti tèmp passà messâ chisc ji gonot a chirì laur foradecà y pur solito inçè da lunc dala patria ladina, olach'ai â spo l'ocaijun d'se perfezionè tl ejerziz d'so mistir y de s'imparè tl medemo tèmp inçè n secundo lingaz. Valgügn, spezialmënter val jogn, restâ spo magari tl païsc forest, s'açiasâ ilò, s'metô sö na familia y stê ilò vita da mort con sùa descendëenza. Chisc tolô spo sö plan plan l lingaz forest, les usanzes y i costümz dl païsc nü, s' desmentià mpüch ala ota l lingaz dla uma y l païsc d' nascita con sù amisc y compatrioc.

Da scëmpli artejagn ruvâ gonót chisc Ladins tl forest con so laur sfadius, strancius, diligient y onest a s'fa n bun inom y a se crié na esistëenza y na pojizion tl païsc o tla cité dla patria nöia, insciöche val personalités dailò onorades y portades al'alt dala fortüna. Pur la lealté, la vöia al laur, la modestia y n caracter sinzir, fô sta diversci Ladins tl forest bogn d'se tra söl medemo scalin dla vita sozial d'val persona fortunada, rica, onorada y respetada dl païsc.

Al nenn é purchël degüna mer-vöia, sc'an po incuntè Ladins t' païsc d'düt l monn, deache chisc messâ gonót bel da mituns o da jogn abandonè l païsc d' nascita pur nezescitè d'vita y d'laur. Naota messâ oramai düc i academizi se chirì n post da laur t' val cité, go-not da lunc dala patria ladina, insciöche: professeri, avocaç, duturz, injinirz, farmaciç, architeç, impiegà de finanza, dla ferata, dla posta, misionarz y tagn d'atri. La gran pert de chisc ne s' desmentià pur rater l'origine dla provenienza ladina. Ai fô contènè de chirì sö y d' podëi incuntè amisc y paejagn pur aldi tl lingaz imparè dala bona uma notizies y curiosités dla patria Ladina y dl païsc d' nascita, ch'i stê tan a còr con sùs recordenzenz dal tèmp di agn dla spinsirada jo-neza. Y, l bun Ladin atampè, druché jö dal laur, dai fistidi y dales preocupaziuns dla vita, anuzâ vign' ocaijun pur fa almanco na cûrta vi-jita al'ann a parènç, a conoscènç y a düc canç chi ch'palsâ dormiàn tl'ambria dl ciampani.

Ma insciö s'pôl archité ia al momënt l dulur dl'increscimun, ch' morde tres plö sterch tl còr dla veçiaia dl bun Ladin, condanè a vi-re dalunc dala ciasa dl pere tl païsc natif.

L depenjadù de dlijies Pire Pizzini da Picenìn d'La Ila, ch'se n'fô jü da ciasa demez con 9 agn pur imparè l'ert, fô ruvé al'eté de 90 agn y â dagnora vit tl forest con sùa familia. L cajo â oriü, che n so parënt ti â lascè odëi n dé l calën-dier ladin dl'ann 1964, ch' mostrà n desëgn d' sùa vedla ciasa pater-na. La ligrëza fô stada tan grana,

ch'él se tolô vigni sëra chësc calën-
der da ji a dormi! La vista dla ve-
dla ciasa fô pur él balsam pur l
cör tormentè dal incherscimun!

L Cavalir von Sarenbach, siùr
Ujöp RINNA da Soračianins de San
Ciascian ch'abitâ a Vienna, fô ru-
vé pur l'ultima óta l'ann 1842 a fa
na curta vijita ai sü tla ciasa dl
pere dô 32 agn. A so fre scriòl spo,
ch'al à portè a Vienna t'so cör düt
San Ciascian y ch'él patî l'incherci-
mum inscioch'ti agn da studént.
L gran benefatur da San Ciascian
mori a Vienna dl 1846, 4 agn dô
ch'él fô ste l'ultima óta a ciasa süa,
al'eté d'82 agn.

LA RELIGIUN

Tröpes é stades les personalites
dla val Badia ch'à lauré tl ciamp
dla religiun. Con la parora, la gran
attività pur l laur tla formazion
spiritual, pur via dl'ejempl y dl'
educazion religioja, s'âl mantignì
i popol ladin tles pedies de sü avesc
da zacan. Al restarà ince t'chësta
strada, inçina ch'i eroici propagan-
dadusc dla fede sarà da d'ei ascu-
tâ y imitâ.

La Valbadia à albü n sant, vëscoi,
proi y misionarz. San Linert d'Badia
à l'unur d'avëi albü n «SANT»
ch'é ste:

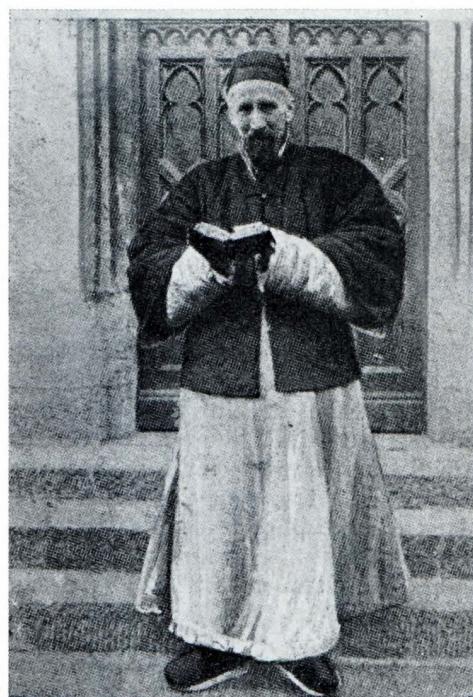
Pere Ujöp FRENADEMEZ da Oies
de BADIA - Provicar Apostolico,
misionar dla China

Vësco Monsignor Baron Ujöp Bene-
dict de Rost da Al Plan - vësco
da Coira (Chur)

Vësco Monsignor Graf Domëne de
Rost da Al Plan - vësco da
Coira

Vësco Monsignor Nazio CANAZEI -
misionar dla China y vësco
Provicar Apost. P. Hilarion VALEN-
TINI da Badia (Fossè) - mi-
cionar dl'India

Prolot Mons. prof. Domëne IRSA-

siur Ujöp da Oies

RA da Badia - Choherr a Neu-
stift

Prolot Mons. Alfonso de ROST da
Al Plan - Chorherr a Neustift

Prolot Mons. Alvijio SOPPLA' da
S. Ciascian - Sançiana (San
Candido)

tröc é ince spo sta i «curač-degagn»
ladins söl scagn de diversci deca-
nač tla Valbadia y tl forest

Prof. dut. Franzl CRAFFONARA da
La Val - director dl seminar da
Pursenù

Prof. dut. Carlo PESCOSTA da San
ČIASCIAN - director dla Ciasa
di proi a Vienna

Prof. dut. Iaco RINNA da La Ila
(Altin) - Seminar Magg. a Pur-
senù

Prof. dut. Ujöp MISCHI' da Lun-
giarü - Vinzentinum a Purse-

- nù y inspector dles scoles dla Valbadia
- Prof. dut. P. Ujöp Franz (Pire) COSTAMAIOR da Rinna - rector dla ciasa di pilgri a Gerusalemme
- Prof. dut. S. Domëne SOCRELLA da San Ciascian, gejuit - director dl ginajio a Desproch
- Prof. dut. S. Jambatista SOCRELLA da San Ciascian, gejuit - director dl ginajio a Rorëi
- Prof. dut. P. Vinzenz GASSER da Rina - Muri-Gries, scienzé de lëtres, bibliotecar
- Prof. dut. Can. Franzl Domëne CRAFFONARA - director dl Cassianeum, Inspector dles scoles pur l Tirol y Vorarlberg
- Monsig. Ujöp RINNA da Suračianins de San Ciascian - caplan dla Curt imperial a Vienna
- Monsig. Franzl KONRATER de Marô - preses dl Gesellemverein a Desproch
- Monsig. Can. Stefo de MAYERHOFEN da Sompunt de Badia - scienzié de storia
- La Valbadia à inçe albü diversci misionarz ch'à laurè y che laora ciamò düttaurela al dedaincö tles teres d' misciun de düt l monn pur la propagaziun dla fede.
- Poder i (duturz d' jënt)*
- La Ladinia à inçe albü valgügn duturz d' gran abilité con specialisaziuns te diversci ciamp dla sanité, famojo y onorà tles condütes mediches-comunales.
- Poder dr. chir. Sepl CLARA (oriundo da Lungiarü) ? a Blumau (Prato Isarco)
- Poder dr. chir. Franzl POSCH da San Martin
- Poder dr. chir. chir. Antone POSCH da San Martin - Texas
- Poder dr. radiolog: Albert MELLAUNER da Rina - Sanatorio Pursenù
- Poder dr. spezialist: Mariangel DEJACO da Lungiarü - Sanatorio a Pursenù
- Poder dr. ginecolog: O. DAPUNT (oriundo da La Ila) - Clinica Univ. da Dispruch
- Poder dr. dentist: Alfonjo IRSARA da Badia - ospedal civ. da Balsan
- Poder dr. pediatra: Severino PIZZININI de La Ila - ospedal civ. da Balsan
- Poder dr. pediatra: Alfons WILLEIT da Mareo - Balsan
- Poder dr. de condüta: Iaco ERLACHER da Mareo, mede dl distret de Bornech y Fodom
- Poder dr. de condüta: Franzl PESCOSTA da Corvara - Tirol y Vorarlberg
- Poder dr. de condüta: Iaco GRAF da Picolin (San Martin) - Purßenù
- Poder dr. de condüta: Vijo VIT-TUR da Pescol de Badia - Sanatorio a Varn
- Poder dr. de condüta: Vinzenz FRONTULL da La Plì de Mareo - La Ila
- Poder dr. de condüta: Alois PIZZININI, oriundo da La Ila - Wattens Médesc (di tirz) - duturz veterinarz
- Dut. veter. Renzo VIDESOTT, dla fam. Doré da La Val - prof. d' veterinaria al'Université de Torino, dir. parco naz. «Gran Paradio»
- Dut. veter. Carlo CALL da Al Plan ministero dla Sanité dl'Asmara (Africa Or.) director dl'Istitut Vaccinogeno
- Dut. veter. Angel IRSARA da Valgiaréi de Badia - dir. dl'Istitut zooprofilattico dl'Université Pa-

dova, libera docenza de batte-riologia

Dut. veter. Sepl AGREITER da Altin d' La Ila - condüta de Badia-Marô

Dut. agr. Hugo VALENTIN da Fosse de Badia - director dl Inspectorat dl'Agricoltura, sez. Burnech.

Istruziun - Educaziun - Sciënsa

Tla misciun dl'insignamënt s'à dediché tröc fis dla Ladinia con cosciënsa y amur ala formazion spiritual y corporal dla joneza, sides tl païsc d' nascita che inçè tl forest, meritan inscio respët, gratitudine, reconoscënza y n grato record de tröpes generaziuns.

Tla memoria dla popolaziun él spezialmënter restè tröc vedli maestri insignanc-educadusc, pur s'avëi fat miric y amirazion con ativités y opres extrascolastiche. Chësc laur gnë fat in general gratis y pur amur de Di, inscioche l'istruziun dl chor d' dlijia con ciantè zezilian, to sö l servisc da orglist, dla müjiga, dla moniaria o dla cassa dl sparagn. Val maestri à ciamò tämp d' coltivé l' hobbi de studié les piantes da medejina tl païsc d' residënsa, d'abinné adüm coràc, de scri libri y raimli, d' laurè da paür, de fa l tistler o val ater mistir. Injin y bona orente ne manciàl ti tämp passà!

Professeri y altri sciezià ladins ne n'à mai mancé tla patria ladina, inçè sce i stüdi al'istruziun mesana y univerjitaria fô pur i Ladins n gran sacrificize. Ginaji y licèi fô ma naota t' val cité dalunc dala Vallbadia, les univerjités fô püces y les spëises pur la frequentazion fô granes y da ne podëi soportè pur familles da paür numerojes y gonót in meseria. I stüdi fô in tämp passà pur i puç studenç ladins n lusso y

no mancanza d' talënt o d' bona orientè.

Mo impò pon ciafè t' tröpes ci-tes dl monn nomz ladins de persoñes studiades ch'à laurè te süa mischiun, olach' tröc s'à inçè fat gran inom y unur. Valgùgn é sta:

Dutur Prof. Sepl ALTON (de Sef) da Calfosch - inspector dles scoles medies dla provinzia dl Tirol

Dutur Prof. Ujöp VALENTINI da Pidrò (La Val) - dozent d'univerjité y assistënt d'astronomia a Vienna;

Dutur Av. Giarone IRSARA da Badia - ofizial de Finanza al Ministero de Vienna

Dutur Av. Gotardo FRENADEMEZ da San Ciascian - ofizial de Finanza a Desproch

Dutur Av. Michil KASTLUNGER da Rina - consiudù y notar de Signoria a Vienna

Cons. Aul. (Hofrat) Giuani PUPP da La Val

Cons. Aul. Cav. Jambattista RINNA da Suracianins de San Ciascian - Governadù de Görz y Pretor de Gradisca

Cons. Aul. Jambattista SOPPLA' da Armentarora de San Ciascian - intendënt de Finanza alla Curt imperial de Vienna

Cons. Aul. Av. Vinzenz PEZZEI da La Val - avocat a Desproch y valgùgn d'atri ciamò, ch'é manco conescùs y purchël manco nominà.

Persones ladines dér intresciades dl rajonè ladín, s'à inçè dediché con ligrëza y pasciun al studio dl lingaz dla uma con opres scrites leteraries importantes y d' valur scientifich. Al ne n'à purater mai mancé rimes y cianties ladines, fates pur avenimënc y festes particolares, inscioche mësses noveles, pur nozes y festes d' familia.

Mirič tl čiamp dla leteratüra s'à fat spezialmënter:

prof. P. Micorà BACHER (DE-RÜ) da San Ciascian - Domenicaner a Wilten con la gramatica Ladina (Versuch einer Deutsch - Ladinischen Sprachlehre)

degan y plovan de Marô Mati DECLARA da San Ciascian - Valgunes Recordanzes Ladines, Storia de Santa Genofefa;

dutur prof. Jambatista ALTON da Calfosch - preside dl ginajio-li-

portè pro a slargé fora la «coscienza ladina» adüm con la stampa de libri, de čianties y d'atri scrič ladins, inscioche: libri d' letüra pur les scoles, Nos Ladins, Calënder Ladín, La Usc di Ladins, publicaziuns de Rezia, de Fanes y tagn d'atri.

L'ert dla müjiga

Tl čiamp d' chësta bela ert él da notè l gran laur pur la mundaziun dl čiantè «pairisc» con l'introduziun de chël «zezilian» a 4 usc, ch'à metü a gran prova la paziënga y i nerf d' maestri istruturz di chorz de dlijia y dles bandes d' müjiga.

L pionir d' chësta ativité é ste indubiaménter l maester d' scola siur Jepèle FRONTULL da La Pli de Mareo. Al fô tl medemo tämp maester de scola, famojo orglist y capochor tla dlijia decanal d' La Pli, capobanda, contabil dla Cassa dl Sparagn, rimadù y bun compoñist. Da süa péna él gñü fora tröpes y beles čianties carateristiches ladines y činamai düs operetes ladines da teater.

Tröc maestri tolô inče sö 1 servisca orglist tl post olach'ëi insignâ. Chisc é sta:

orglist-maester Carlo FRONTULL da La Pli - La Val, Mayerhofen
orglist-maester Paul VITTUR da Badia - San Linert i.B.

orglist-maester Giuani RUAZZI da Badia - San Ciascian

orglist-maestra Maria DAPORTA da Longiarù

orglist-maester Tone GASSER da S. Martin - Lungiarù

orglist-maester Iaco CLARA da Lungiarù - Lungiarù

orglist-maester Micorà PIZZININI da La Ila - La Ila

orglist-maester Franzl PIZZININI da La Ila - Stifsorganist a

Prof. Tita Alton da Colfosch

ceo de Rorëi, n apasionè d' problemz ladins y autur d' tröc scrič y d' libri ladins d' valur scientifich;

studënt päd. Angel TREBO de Mareo - rimadù y poet d' bun inom.

L flori dla leteratüra ladina à impermò scomencè dô l'ultima vera (1948) col insignamënt dl ladin tla scola elementar. Chësc avenimënt à

Gries, St. Pauls i. Eppan, San Linert, Radein, La Ila
orglist-maester Ricardo CORRADINI da Badia - Rina
orglist-maester Eusebio PESCOL DERUNGG da Badia - Rina,
Al Plan, S. Linert d' Badia
orglist-maester Sepl DAPOZ da Lungiarù - La Val
orglist-maester Iarone PUPP da Antermöia - Antermöia
un di orglisč plö popolèr é ste Filipo VERGINER (Lipo dai orghi) da San Martin - S. Martin

L progres tl'ert dla müjiga s'à dassàn svilupé ultimamënter con la creaziun d' cianties nöies (Felix DAPOZ) y con la preparaziun tecnica tl'academia y tl conservatorio de musiga de spezialisč dl'orghe y d'atri strumënč da sonè.

Orglist prof. siur Alfonjo FRONTULL da La Pli de Mareo - orglist dl dom da Pursenù;

orglist prof. Otto RUBATSCHER da Antermöia - orglist dl dom da Pursenù;

orglist prof. Paul DAPUNT da Pransarores de Badia - orglist tla dlijia decanal da San Linert de Badia;

orglist prof. Iarone CHIZZALI da Antermöia.

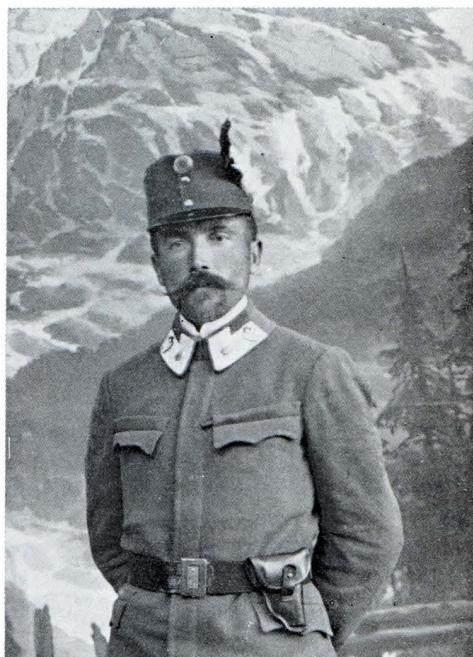
Servì la Patria

I Badioč à dagnora varü pur bogn patroic ch' servì con fedelté y li grëza la patria y tröc ruvâ dô 1 temp passè dl soldà a ciasa con n grado (sciarje), davagné pur 1 bun comportamënt intratàn 1 têmp d' chësc servisc.

Tles veres cuntra i Türē (1792) fôl inèc soldas ladins ch' combatô; tles batalies d' coaliziun y cuntra i ejerziti de Napolion fôl ste la jo na Catarina Lanz da Al Plan ch'â

Kaiserschütze Zgsf. Mariangel Agreiter
da S. Ciascian

Maior Franzl Kostner

ciacè demez da Spinges i franzéji con la furcia dl 1797. N pic monumënt a Al Plan y n'ater a La Pli de Fodom recorda la eroina ladina. Tles veres pur la liberté di Tirolejji dl 1809 vègnel nominé i comandanç d' compagnia di scizeri de Marò y Badia: Michil y Franzl Piscing, n Peskoller de Badia, n Pallestrong da Rina, n Flatscher d' Badia y altri. Ti agn d' revoluziun dl 1848-49 s'â fat n gran inom 1 comandant di Kaiserjäger Oberleutnant Großru-

**Tenente Giuani Ruazzi da S. Ciascian
«Medaia d'Or»**

batscher da La Ila. Atri comandanç de compagnia de Marò, Fodom y Gherdëna é nominà tla Schützenzeitung dl 4 y dl 7 dezember 1866 pur reconoscimënt de miric d' vera dal'imparadù da Viena a Jambatiesta Vittur da San Ciascian y a Giuani Pescosta.

Tla vera mondial dl 1914-18 fô siur Franzl KOSTNER da Corvara

1 comandant dl Standschützenbaon Enneberg; al visti 1 grad de «maiór» y fô ste premié con deplö medaies al valur d' servisc de vera. Tröc soldas ladins s'à mirité medaies pur reconoscimënt d'aç d'eroismo tla front.

Tla vera dl'Africa é ste decorè 1 tenente stud. Giuani RUAZZI da San Ciascian con la medaia «d'or» al valur d' vera. Al â messè sacrifiché süa jona vita tl combatimënt de Teclagherghis (Africa oriental) ai 24.61938.

N pic monumënt sön plaza dla dlijia a San Ciascian recorda ai compatrioç l jonn eroe ladin.

Artejanat y Artejagn

Pur gauja dl'aumënt dla popolazium t'na val alta, dal clima fréit y con conseguënta scarsa produziun insciöch'la nosta, ch' fô ciàmò gonòt tocada da cataclisms dla natüra con regosse, smöies, témpestes, stleç racòlc y da epidemis ch' portà gran meseries (agn dala fan 1816-1822), tröpa jént fô sforzada a senn ji te païsc foresç a chirì laur pur podëi s' tra l vire. Tla mënt d' vedles personnes él dütaurela ciàmò vi 1 record dles schires de compatrioç ch' passâ les muntas pur ji «dlâ jö» (versc Sud). Na pert s' fermâ tles valades de Lijùn, d'Eores, d' Funés o tla conca da Purserù, s'acìasâ ilò y s' metò sö na familia; col sparagn dl laur pudoi magari col tèmp s' comprè incè n lüch da paür. Atri pratigâ l comerz o se fajò na pojizion col sciaccare.

Mo la gran pert ruvâ ti païsc dl Trentin, olach' ëi se fermâ tles cités de Trënt, Riva y Rorëi (Rovereto) a laurè tles filandes pur la lauraziun dla sëda, ch' fô ilò söl plö bel dl florì tl XVIII. secul. Col tèmp chisc lauranç emigrà fô tan tröc che, secund la statistica dl Sartorelli (Studi Trentini 1921), ëi com-

pedâ plö de 1/10 de düta la popolaziun dla val Badia de 6946 unités (compëda dl'ann 1824), donca de 694 unités corespondënt a 1/10 de personnes emigrades dala val Badia.

A Rorëi s'abinâi les sères da d'inver tla čiasi «La Badiota» a fa vila in alegría, recordan insciö la čiasi dl pere con increscimun y rassegnaziun. Činamài na contrada dla cité, ch' fô oramai düta abitada da Ladins, portâ la denominaziun «Via dei BADIOTI».

Con l'ji dl tèmp, con la diligënzia tl laur y l'onesté ti afari, tröc Badioc fô ruvà a se fa na bona pozizion y a podëi se comprè botëghes, ostaris y činamài fabriches dala sëda.

Tröpes families tl Trentin porta čiamò a record dla descendëenza badiota cognomz ladins, magari lisirmënter trasformà: COLISELLI (da Corjél), DAPONT (Dapunt), FLAZZER (Flatscher), MUZLENER (Mutschlechner), PEZCOLLER (Peskoller), PICCOLROVAZZI (Piccolruaz), PIZZINI (Pizzinini), WIDESOTT (Videsott), PEZCOSTA (Pescosta), LUNZI (Lunz), CHIARALUNZI (Clara), FRENEZ (Frenes) y tagn d'atri (Osservazioni sui cognomi ladini - E. Lorenzi).

Al ne n'é purchël da senn fa merböia, sc'an s'imbat a ji pur l monn t' personnes ch' porta n cognom ladín.

Merch KASTLUNGER da Rina fô director d' na fabrica dal lin a Vienna; Iaco GLIRA da San Ciascian â na botëga da drapamënta a Rorëi, na becaria y na ostaria; Ujöp ROTTONARA â na becaria a Mori; Sepl BERNARDI da Verda na botëga da patuc d'or a Desproch; Batista KOSTNER da Corvara na fabrica da la sëda a Viena; Pire CLARA da Lungiarü fô deventê patrun d' farmes a Ohio tl'America adüm co so fre Ujöp; insciö ince Paul KASTLUNGER da

Calfosch a Lima tl Perù y čiamò tagn d'atri Ladins â fat fortüna tl forest.

Tone CALL da Al Plan (surano-miné «papa») fô ste soldà pro la Guardia Svizzera tl Vaticano a Roma.

L misionar P. Francësch RUDIFERIA da San Ciascian, ch' fô ste 39 agn tles misciuns dles Philippines â cuntè naota, ch'al â damanè so portalëtres co ch'el se scriô. «MERSA» avel respognü. Sön la süa descendëenza avel ma salpü da di, che so bsaùn (bisnonno) fô gnu dal'Italia. «MERSA» è cognom ladin a Corvara-Calfosch.

L'artejan ladin é ince conesciù tl forest pur persona injignora, intigënta, d' na bona orienté y adaté pur vigni sort d'ativités, che l' fej persona chirida, dejiderada y bëgnazetada tla sozieté umana. El impara sauri lingac y pur gauja d' süa abilité t' vigni attività sozial, el bun d' se porte inant tla vita con süs virtus, conferman insciö les beles qualités dl pic popol ladin dles Dolomites. Tröc Ladins s'à insciö fat unur y inom, sides tles ativities manuiales ch' te chëles spirituales. Mo la patria ladina, avara d' produziun dla natüra, ne podô y ne po mantigni düta süa popolaziun; da chësc fat depënd in gran pert la emigraziun. Pur chësta strada à messè ji tagn d' fis dla Ladinia a se chirì altro laur pur se davagné l pan da vigni dé. Artejagn orientis à spo ince albü l'ocajun d' se perfezionè t' so mistir y de devente col tèmp bravi y bogn lauranç. Chilò valgûn exempli!

I maestri da marudù Jambatista y Domène COMPLOJER da Marô à fat les dlijies da Chiens, Burnech, Dölsach, Lungiarü, La Val, Sélva d' Gherdëina y chëla dl convënt dles Dames Inglejes a Pursenù.

Tone CLARA da Lungiarü fô specialist tla costruziun d'armadüres de čiampanes. Al â fat les armadü-

res pur 57 čiampanis defora y 85 daite dal Brenner y à inče laurè tl Sbaiz. Pur Bombey avel fat 4 ar madüres y pur l'Africa 2. Olach'al se tratâ d' met sön čiampani d' gran čiampanes, dailò gnè dlunch cherdè él: a Gries pur la «Neue», a Desproch pur la «Alte», a Pursenù pur la «Sext», a Vienna pur la «Pumerin»; l'inom de Tone CLARA fô cunesciü lunc y lerch. So müt Mati (Moz dales čiampanes) laurâ inče de chësc mistir.

Sepl y Giuani COSTA da La Val à costruì la dlijia da Cortina d'Ampez.

Maestri da tistler dér nominà fô Iachin UNTERPLATZER da Corvara y Mati PEDEVILLA da Marô. I fredesc Pire y Mariangel VALENTINI da Sborz de Badia fô extra famozi tistleri, musicontri, čiantarins y dér temüs da «fa vera!». Ai à laurè tröp tl'Ungaria y tl Poar (Bayern).

Tone CANINS da Čiastél d' Badia, Zenz PESCOSTA da Badia y Sepl PIZZININI da La Ila (ch'â fat i pici altà tla dlijia arlungiada dl 1888 a La Ila) fô fabricadusc d'altà.

Tröc d' famozi artejagn dl lignan à laurè y laora čiamò dütaurela tla patria Ladina.

A Sborz de Badia gnè fat «ores d' parëi» dai VALENTINI y a Altin da La Ila fajô 1 feur Jambatista RINNA ores de čiampani.

Ert y Artisc

Tla natüra dl Ladin él oramai da jonn insö prejënt l sentimënt dl'ert. Tl čiamp «bi erc» dla pitüra, dl'intaié, dla leteratüra y dla müjiga ciafen n'ativité particolar tl popol Ladin. Valgûgn Ladins s'à fat n inom con operes d'ert, ch'é stades reconesciüdes pur so valur artistich dal'Intendënsa dl'Ert. La gran pert di artisc messâ lascè l païsc d' na-

sita y ji tl forest a laurè. Gonót purdòl l contact col païsc d'origine y gnè purchël desmentià in pert o inče deldüt dai compaejagn.

Tl'ert d'intaié él ste 1 plö gran artist ladin Domène MOLING da La Val (dô 1 PACHER, ch' valgûgn arata éster de descendënsa da Rü da La Val).

Artist d' gran inom é inče ste Giuani Evangelista VALENTINI da Sborz de Badia. Al à frequentè l'academia a Minca (München) y laurâ da zipladù - intaiadù a Offenburg; so unico laur tla patria è l'altè tla dlijia da Calfosch.

Atri é sta: Mati MOLING da La Val - a Roma

Domène LALUEGA (ORTNER) da Pescosta (Lalega) - Tlüses

Franzl MERSA da Mersa (Corvara) - Pursenù

Alessander DEJACO da La Val - Pursenù

Franzl y Giuani PEDEVILLA da La Val

Tone DAPRÈ da Anvi de Badia - London

Franzl PESCOSTA da Badia - Milwaukee (America)

y čiamò tagn d'atri ch' laora al dédaincò con amur y ligrëza pur s' perfezionè tl'ert y deventè artisc dl «scarpél».

Artisc dl pinél

La Valbadia à inče valgûgn maestri dl pinél da mostrè sö ch'é nominà pur la gran abilité tl'ert dla decoraziun. Al é dandadüt i decoradusc d' dlijies da nominé, ch'â fat laurz de rinnovamënt y d' decoraziun d'dlijies te ncsta valada y tl forest.

L decoradù Giuani SURARU' da Ploten de La Ila à laurè tla Boemia, Cecoslovacchia, Russia

L decoradù Pire PIZZININI da Picenin de La Ila; al à depënt y renové passa 100 dlijies tl'Austria y altró

L decoradù Franzl PIZZININI (so müt), moler academich da Wattens, laora tl Tirol

L decoradù Mati PESKOLLER da Grones de Badia, à depënt valgünes dlijies t' nosta valada y altró

L decoradù Hans PESKOLLER (so fi), moler academich adüm a sü mituns - Burnéch, é artisç chiris y dër aratà

L decoradù Giuani y Franzl RUDIFERIA da Castalta de Badia

L decoradù Sepl ALFREIDER (suranominé «dai scioldi» de Badia

atri depenjadus é jüs la strada dl' ert dla decoraziun, dl'ert profana o sacra.

Pro i gragn artisç dl pinél él da nominé l professor academich d' pitüra sacra U jöp C R A F F O N A - R A d'Ujöp y Maria Marini, oriundo da La Val; al fô nasciü a Riva dl 1790 y mort ilò dl 1837. Dl valur de süs operes dà prova l reconoscimént de Papa Chiaramonti, ch' ti conzedö medaies d'or y d'arjënt y 1 Cavalierat d'Unur. Al fô inè portretist dër aratè y chirì. Dal'Accademia de pitüra y scultura da Verona gnél writ ite tl register «Socio onorario perpetuo» l'ann 1819.

Söla plaza d' dlijia de Riva él gönü metü l'ann 1930 n pic monumënt che recorda l'artist d'ert sacra.

Aurelio CRAFFONARA (so müt) fô cunesciü pur extra bun aquarelist; al morì a Genova ai 5.2.1945.

Alois ALTON, fi dl'inspector dles scoles dl Land Tirol Sepl Alton da Calfosch, nasciü a Krumau (Boemia) dl 1894; al fô famojo aquarelist y laurâ a Desproch olach'al morì dan da püç agn.

Pire Pizzinini

Chilò urunse sëgn aldi val de plö d'na gran personalité ladina, ch'à fat con so pinél miracoluses operes imortales d'amiraziun mondial; al é pömassa ste desmentié deldütl tla val Badia y te so païsc d' nascita. L gigant dl'ert dl pinél é ste

Franzl Angel ROTTONARA, n scenograf austriach d'influënsa mondial.

Nasciü a Corvara d' Badia ai 3 d' dezember 1848 da Sepl Angel, paür y osti dl Zirma da Corvara y da Catarina, passâl i agn dl'infanzia t'süa familia, adüm con 2 fredesc y 4 surüs. Batista, l plö vedl, arpâ l'ostaria col lüch da paür laprò, Sepl deventâ inè paür y Franzl, l plö jonn, mostrâ bel da müt na vöia mata da designé.

Tla picera scola dl païsc, sot al maester Carlo Pitscheider, ne fajöl ater che «mandli» y ligrëza da imparè ne n'âvel degüna.

La prüma istruziun tl desëgn cia-

fâ Franzl tla scola de deségn in Gherdëna y spo dô tl'academia de Mnica (München) dai professeri Piloty, Schwind, Wagner y Stehuber. Plö tert jêl tla scola d'Ert a Vienna col professor Lautberger y ruvâ sü stüdi tl'atelir Brioschi, Purckhart y Kautsky. L'ann 1890 fajôl pert dla compagnia Kautsky dl Hoftheatermaler-Atelier de Vienna.

I nü dezeni d' sua vita abraciâ capitli determinanc dla cultura y dla storia dl'Austria. I agn d'sua plö gran produziun toma tla fin dl secol passè. El é n tipico raprejentadù dl témp dl secol ch'va cuntra la fin. Te el ciafunse l'arpejun dl secol 19 combinada con sintomz dl secol 20.

L'idea dl jonn Franzl fô purdërt chësta: deventè depenjadù de quadri religiûsc y de pitüres profanes pur ji da n post al'ater, sciöch'al fô ilaota usanza te nösc païsc.

La prüma istruziun artistica cia-

fâ purchël t'sua patria. Pur grazia d'so talënt, de süs capazités y abilités dôl gni festegé ti ultimi dezeni dl secol «l'ido lo» tl'ert dla dekoraziun.

Süs operes fô conosciüdes y aprijades lunc sura i confins dl'Austria fora y, no ma te païsc todësc, ma ince t'atri staç d'Europa. Cina-mai l'America apostâ scenes da teater (Kulissen) te so ateliè a Vienna. La direziun dla ferata à cina-mai costrui n vagun apostâ pur trasportè süs creaziuns t'düt 1 monn. Spezialmënter l'imparadù dla Germania, Kaiser Wilhelm II., onorâ l Maester con la nomina a «depenjadù dl teater dla Curt imperial dla Prussia» y i conzedô diversces me-daias d' reconoscimënt al mirit.

L stil dl Rottonara corespognò al spirit dl témp da ilaóta («témp dles specolaziuns mates» - Gründerzeit) ch' porta l sëgn te dütes les capitaless dl'Europa - la Paris di Boulevards sot Hussmann, la London sot la regina Victoria, la Berlin sot l' imparadù Wilhelm.

Scemiache la monarchia fô a chi témp tormentada da veres nacionales y da discordies internes, l'Austria tolô impò pert al movimënt dla Gründerzeit, ch' se mostrâ con plajëi tla grandiosité y tla beleza. Vienna costruì ialota la Ringstrasse, la Université, i Musei, l'Opera, l Burgtheater, la Neue Hofburg, la Votivkirche, l Parlament, ch' mostra düc na gran diverjité de stil.

Les carateristiches dl'ert dla Gründerzeit de Vienna pon dütes abiné adüm tl «Markartstil» dl'epoca dl «rinascimënt nü». Chësc de-ventâ spo la fondamënta, sön chëla ch' l'artist Rottonara laurâ.

Al fô ruvé a Vienna valgûgn agn dô la mort d' Markart (1884) dal' Academia dl'Ert d' Minca, olach'al fô ste scolar d' Kaulbach, d' Moritz von Schwind y plösigü ince d' Piloty y d'Wagner.

Al é na mervöia, che l portretist,

Scenograf Franzl Angel Rottonara

famiglia de Sepl A. Rottonara ostì dl «Zirm» a Corvara

paesegist y storiograf, espert d'ert, se perfezionëis ciamò ala Kunstgewerbeschule de Vienna y al Museo d'Ert y dl'Industria.

Düt chësc ne jovâ ciamò nia pur menè Rottonara sólo strada dla scenografia. Impermò tl'atelié d' decoraziuns dl Brioscky, ch' laurâ in compagnia con Kautscky, Burghart y Franz Gaul, olach'al gnê arjigné la gran pert dles decoraziuns y di costümz pur l teater dl'imparadù, scomenciâ Rottonara con l'ert y la tecnich dla decoraziun. I artisç laurâ ilò dûc adüm: vignun arjignâ les decoraziuns de n'opera o de n drama. Vignun fô maester d' so ert, conesciò la tecnich dl laur da fa y les possibiltés dl palcoscenico; degün di artisç laurâ pur mêt in mostra sùs virtus d' artist o pur ambiuziun.

La situaziun sâ mudé l'ann 1890,

canch'i mituns de Kautscky à arpè l'impreja paterna y à metü sö la «Ciasa Kautscky - Rottonara». Rottonara suratolô la pert di laurz artisç d' scenografia, Hans Kautscky daidâ con la pitüra y so fre s'intrecciâ dla pert dl'amministraziun.

Rottonara à imparè a conësc tla persona de Markart n'artist indipendént de so tëmp, ch'â albü n suzès trionfal t' süa operosité d'artist. Inçé ël s'éss auguré la fortüna d' se fa strada instëss y col tëmp fôl maduri t' so cervél 1 proponimént de scomencè n'atra strada, pur cherié n stil «nû» te n'epoca intravaiada y malsigüda tl spirit dla Gründerzeit. L'ert dla decoraziun avel spo ël portè inant con inteligëenza, savëi y gran abilité a reconoscimént mondial.

L stil d' decoraziun dl scenograf Rottonara é caraterisé da n san rea-

lism, da gran richëza, da na sigüda y ferma abilité de trasformaziun y d' na potënta forza d'atraziun.

Süs gran scenografis (Kulissen) avel depënt pur i gragn teatri dl monn, pur Opern y espojiziuns d' imparadùsc, d'rësc y de prinz dl' Austria, dla Germania, dla Persia, dl' Arabia, dl'India, dla China, dl'Iapan, dl Caucasus y dl'America.

Chëstes é stades valgünes de süs prinzipiales operes:

- 1) Die goldene Märchenwelt; ann 1890 - pur l teater dl Oper da Vienna;
- 2) Tragedia de l'Omo; ann 1892 - pur l'espojiziun mondial a Vienna;
- 3) Antichità Greca : Fantasia «Gefesselte Phantasie»; ann 1894 - pur Raimundtheater da Vienna
- 4) Marcadént de Unejia - «Marchand de Venise»; ann 1904 - pur l teater de Berlin;
- 5) Les nozes de Figaro; ann 1894 - pur i teatri de Hannover y de Leipzig;
- 6) Flaut magico - «Die Zauberflöte» (zënza data)
- 7) Röses incantandes; ann 1915 - pur l'America
- 8) Fiesco; ann 1894 - pur Raimundtheater da Hamburg, da Vienna;
- 9) Romeo e Giulietta - La Tomba di Giulietta; ann 1902 - pur Schauspieltheater da Frankfurt;
- 10) Hamlet (zënza data)
- 11) Die Götterdämmerung; ann 1898;
- 12) Le Domino noir; ann 1902 - y d'atres de mëindra importanza. pur l teater da Wiesbaden;

Te süa patria ladina à lascé l Rottonara püces recordanzes, scemiacché al gnê oramai vign'ann pur valgügn dis a Corvara a ciafè parénç

y conescénç y a palsè; gonòt fòl inçè accompagné da süa sciora (ch' fô inçè n'artista-molera) y da süs düs mitans, ch' portâ l medemo gran amur dl pere a so païsc d' nascita de Corvara.

Tl hotel Posta - Zirm a Corvara pon odëi valgûgn quadri de «Die goldene Märchenwelt», a Mersa de Pescosta él retracé d' familiarz dl Rottonara.

A La Ila tla čiasa nr. 38 ciafen 2 pitüres de «natüra morta - Stilleben» firmades dal'artist.

A San Linert d' Badia él la gran figüra a frësch, depënta sólo faza da ovest dl ostaria CRUSC BLANCIA fata da d'él, ch' raprejéntëia la abadessa da Sonnenburg «Verena von Stufen», ch' fô stada la Sciora-Patrona dla Valbadia dal 1445(?) al 1470. Tla sala dl'ostaria pon odëi n quader designé dal'artist ch' mostra so pere «Giuseppe Angelo Rottonara (1871), Iaco y Taréjia (süa so-1912), n Ecce Homo (1907) y na Madonna Addolorata (1907) cuntrasignada da G.(ertrud) Rottonara.

Degûgn d' datri laurz recorda t' so païsc d' nascita l gran artist ladin, ch'à onorè la patria ladina con süs stupendes operes grandiojes y che à portè l'inom dl scenograff ROTTONARA Franzl ala notarieté mondial.

Ma sc'an conscidrëia la scena d' süa epoca, caraterisada dala gran mudaziun tl modo d' vita di agn dla Gründerzeit con les strambes speculaziuns, pon capì, chësta personalité d'artist. Rottonara vir čiamò inant tla grandiojité de süs operes imortales, olach'él à metü ite düc i valurz che al à albü al temp d'süa eté madüra.

Al eté de 70 y 80 agn messâ l'artist se sinti totalmënter dejorientè in confront al teater di agn 20: futurism, esprescionism, idealism, ogétivism, teater documentar y a funziun politica - chëstes les incertezes ch'se fej strada tl monn dl

teater, olach' l scenograf, oramai atampè, fajò chësta dichiaraziun sön «Neues Wiener Tagblatt» l'ann 1929. «Iö pënse tres, che a teater düt dess éster maestojo y stupend y che l scenario dess mostrè düt plö gran dla realté, purciodi che l palcoscenico ofrësc dimenjiuns plö granes».

«L patos é plö sterch che tl lingaz ordinar, l'ornamënt dles vedes desess sluminé deplö de chël d'na dama dla nobla societé, i salamënç di ciasti dess se prejentè con plö nobilté y richëza dla solita realté. Con üna na parora, l scenario dess fa odëi y luminé la vita deplö ch' chëla da vigni dé; al è insciö ch' an po s'arjigné n teater ideal, olach'l l'atur po laurè con entusiasm y comör i spetadus».

Chëstes parores é detades dal sentimënt dla vita dl secol 19 y é espre-

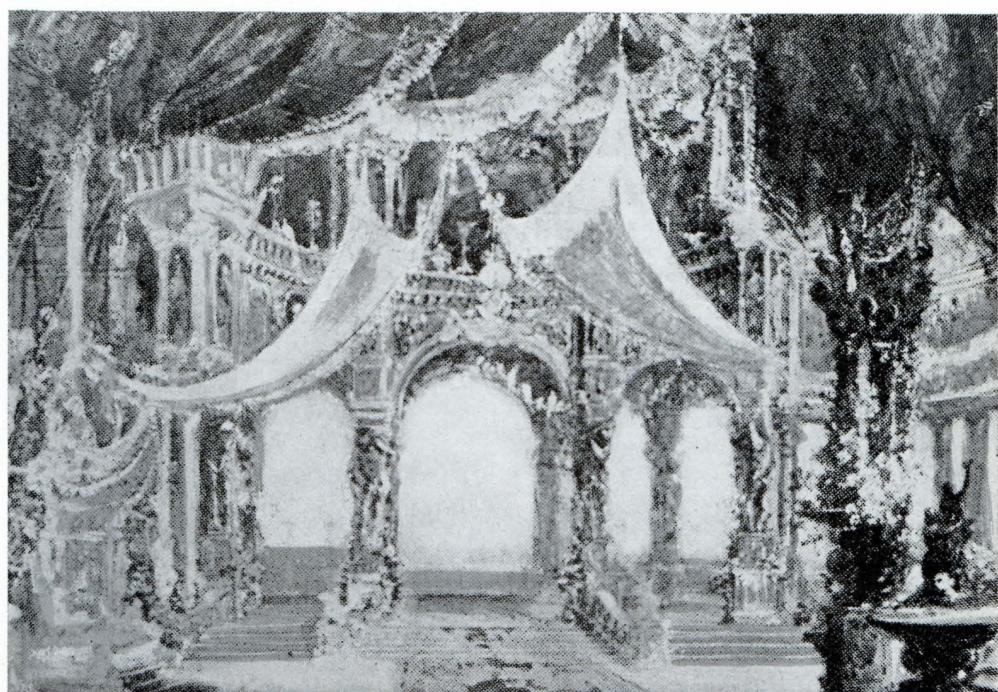
sciun dles cogniziuns dla sozieté y dl monn dl teater da ilaoëta. Ales regardëia düt ci ch'é teater da ilaoëta, co ch'an po realisé, intensifiché, integré y fa odëi plö tler la realté.

La forza teatral dl talënt jeniàl y ecezional mët l'artist Franzl ROTTONARA tl post di plö gragn scenograf d' teater de tröc secolz.

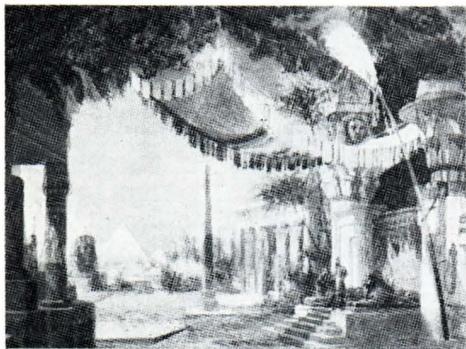
Franz Angel ROTTONARA morì t'süa vila al Semmering (Austria) l'ann 1938 al'eté de 90 agn, lascian zeruch la fomena Gertrud y düs mitans.

Ala familia dl vedl ostì «dl Zirm» da Corvara, Ujöp Angel ROTTONARA, speta la fortüna d'avëi albùn «jeni» d'notorieté mondial, ch'à onoré süa patria Ladina con grandiojes operes d'valur artistich ecezional.

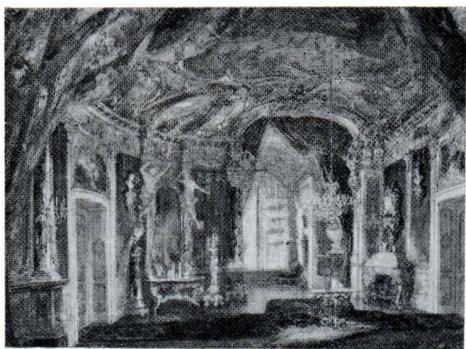
F.P.

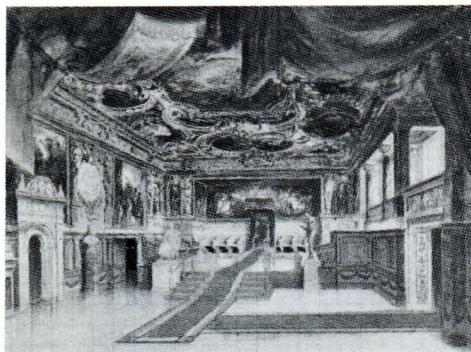
Rottonara - 1) L'monn indoré (die Goldene Märchenwelt)

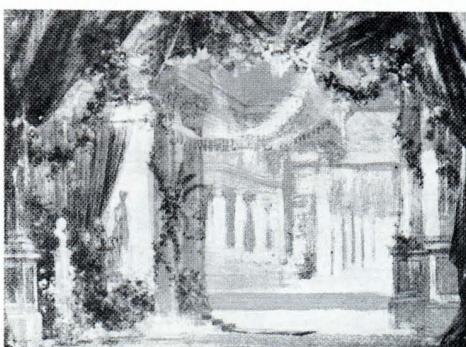
2) Tragedia de l'OMO

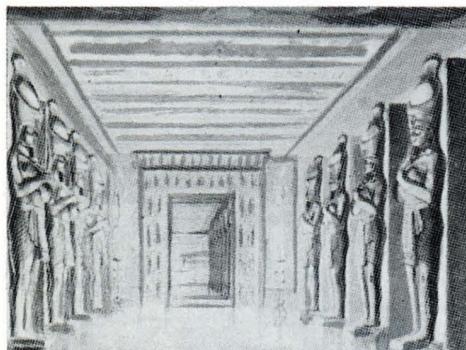
3) Antichité Greca: Fantasia

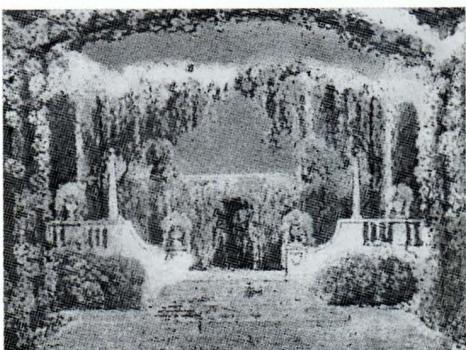
4) Marcadént de Unejia

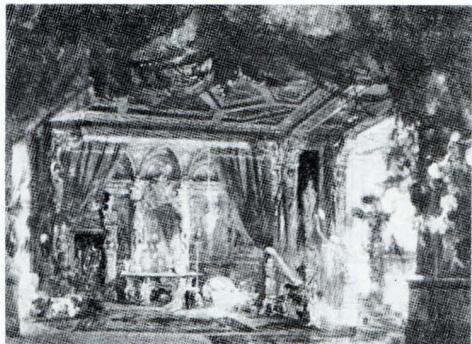
5) Les nozes de Figaro

6) Flaut magico (Zauberflöte)

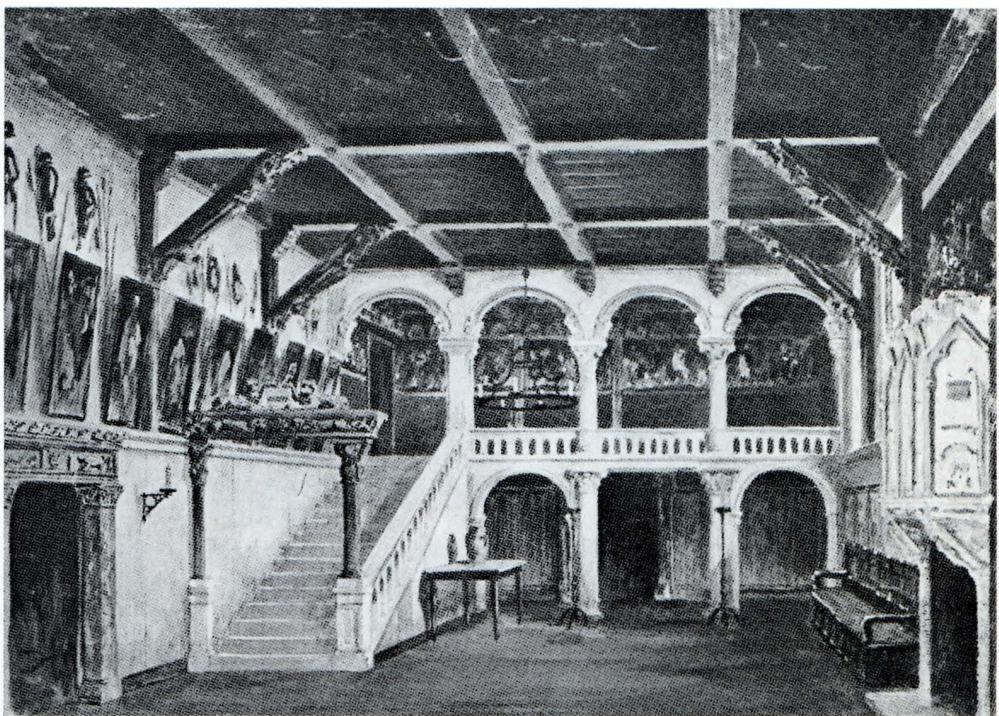
7) Rôses incantades

8) **Fiesco**

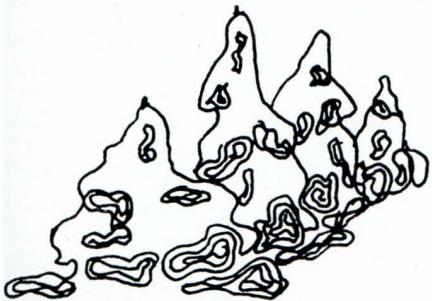
9) **Romeo e Giulietta**

10) **Hamlet**

**Renovaziun dl têt dl čiampanìn dla dlijia
da S. Martin/Tor dan 20 agn**

U' INVÉR.

Al vëgn la nëi y stopa, spo pô döt palsé

Insciö sona la čiantia. Y i mituns s'à bele di cunforté, can che i prüms floč tomâ dal cil y curi bel plan la tera y ti dô a döta la natöra un n curù.

Can che ara é tan inant, spo él bëgn dërt, sc'i s'un fat ite cun lëgna, o al dé da incö, cun öre o d'ater patüc da borjé.

Bele de dezember crëscel l' fréid y de iener pôl inçè jì jö sot i vint gradi. L' invér é fréid y blanch, chësc n'é nia plü val da nü chilò da nos. Al basta ch'i uns la stüa buna čialda y n pü la sanité, spo l' portun pa bëgn fora.

L' turismo chilò da nos à fat, che l'invér é la sajun plü chirida de dötes cantes y nosta jonéza, mo inçè i vedli, se devertésc söla nëi oramai plü co d'isté. Da na munt a l'atra arjunj i lifté y prozesciuns de jënt slisura o cogora fora pur chës nëis, y dà da vire a tan de jënt, che messass zénza se n jì da čiasa demez pur se davagné l' vire.

L' invér se porta spo les beles festes de dlilia, che dà purdërt la plü bela saù a nosta vita. Chël, pô-n di, sint bëgn inçè l' plü fréid, che Nade n'é nia ma na bela y vedla usanza pur i mituns, mo che al é val de plü, val che moscëda l' punsé y la vita de vignun, che se sint čiamó pursona umana.

Pur l' témpr da d'invér dijun, che la nöt da Nadé dess ester tlera pur fa gni n bun ann, che iener dess ester fréid pur fa gni n iste čialt, che forà dess ester n mëis da nëi y no da erba. Da santa Maria dal poch él la laurs che vëgn fora de süa tana. Sc'al é bun témpr, vëgnera fora inzescü, che era pôis atira indò jì ite. Sc'al é ri témpr, spo vëgnera fora col cé fora dant y va ite inzescü pur gnì indò fora defata. Sciöche al é l'invér fréid, insciö é l'iste čialt.

D'invér él la natöra che palsä pur pudëi indò nasce a vita nöia. Inçè nos podun, do nosta vita palsé pur rusurì tla vita che düra dagnora.

Maridé n paur?

Dân valgiün âgn él suzedü te n paisc de nostra valada, che na jona, fia de n paur, à lascè so chestian, n piêche paur da n pér de vaçes, y n'à maridé n ater, nia n paur. A na süa cumpagna che ti â damanè: «Ciodì âste pa purdërt lascè to pröm chestian, ne te scusâl nia plü?» ti âra respognü: «L chestian m'ess plajü bel assà y i l'ess sénzater maridé, madér ch'al n'ess nia albù chës dös crôcés!».

Chësc cajo, ch'é plü da ri co da pité, desmostra che les jones dal dé da incö n'ô dér savëi de maridé n paur. Se ciafè na dërta fomena è inscio pur n paur jon deventè binddebò de problem. Y no che chësc sides pa ma chilò te nüsc paisc; chësc é n problem che ti dà da stomè ince altrò tl monn da paur, spezialmënter ti paisc da munt. Nia da di podón li te na plata, che 1 curat inviâ jones da dlunch adalerch da gni te so paisc y se chirifora y maridé valgûgn de chi trënta paurs jogn che manaaïâ de messei la dè sò, ciodi ch'ai ne se àiafâ nia na fomena. Mo ciodi ne n dares pa nia plü cis les jones al dé da incö de maridé n paur? Plü da di êra döt atramënter; al gnô dit ch'al ess bastè pur n paur da ji fora dan porta a tra n sciüre, y al foss saltè adalerch jones da maridé fina ch'al ess urü. Les jones è laota cuntëntes de maridé n paur y maiù ch'al è y plü ch'al n'è che ti stô dô. Chësc é ince sauri da capì: les jones, fies di paurs, stô laota la gran pert a ciasa a laurè, o ares jô fanceles pro d'atri paurs; n ater monn co chël da paur ne conesciores gnanca dér. Mo chësta situaziun à metü man bel plan da se mudé dô l'ultima vera. Les jones, les fies di paurs, à metü man de ji altrò a laurè. L turismo y in-

ce d'atres ativitêts ti ofrî laur y condiziuns de vita dl döt nöies. Ares é inscio gñudes a conësce döt n ater vire, che ai edli de tröpes se desmostrâ cotan plü bel, plü nobl, plü lisir. Can ch'ares rovâ spo ti âgn da maridé y ch'ares cunfruntâ la vita de na patruna sö n lüch da paur cun chëra de na fomena dè n artejan, de n laurant, de n studié o de n osti, spo él bëgn la maiù pert oramai che aratâ de gni a se da mi da n maridé un de chisc. I paurs podô inscio a tröpes ti ciarè dô y s'acuententè de chères ch'ai ciafâ, sënza ester bëgndi möli. Insocio presciapùch âra metü man la storia y inscio plü o manco vâra dötaurela inant, ince sc'an pò magari odëi sëgn bel plan valgûgn sëgns de na mudaziun. Mo i orun aldi sëgn n pü plü avisa ci ch'al é purdërt che tëgn tan indô, che sprigora tan les jones dal dé da incö da maridé n paur. Te na riuniun de paurs jogn ch'é gñuda organisaada l'ann passè dala uniuon di paurs de nostra provinziâ, él ince gñü baié de chësc problem y les jones é gñudes inviades a di o a scri süa minunga lasura. Chëstes ne s'à nia bëgn di lascè invié y ares à dit sciöch' ares la punsâ. Öna na gauja, che les pones n'ô nia cis maridé n paur, odô la gran pert tles sletes condiziuns d'abitaziun. Na ciasa nöia, na bela abitaziun moderna, ti fesc gola ala gran pert dles jones, mo ince sce dötes ne se ghîira nia propi tan, él mefo impò la maiù pert ch'oress ji ite te na ciasa n pü sciöch' al alda, olà ch'al foss almanco valgônes dles comoditêts che ti ôl jö n pü de laur ales ères. Les ciases da paur é pur la plü vedles berçes in malester, olà che na fomena jona ne po avëi degôna ligrëza da vire, da tra sö mi-

laur da paur

foto ac

tuns y da laurè. I paurs comöda y fabrichëia plü ion incér stala y majun, y lascia döt n pü ester incér ciasa. L fat, che te tröpes ciases da paur mëss gonot dös generaziuns vire adöm, aratâ inçé la gran pert dles jones, bindebò de impedimënt. La gran desfarënzia d'idees ch'al é nanter jogn y vedli é gonot gauja de stritäries che la miù orientè y la plü gran paziënsa stënta da tignì fora. Inçé l fat, che tröc paurs jogn mëss aspetè massa di, denant ch'al ti vëgnes surrandé l lüch, po tignì indô les jones dal maridé n paur. Öna che se marida oress mefo impö savëi na sigüda sön ci che so om à o ne n'à, pur ci o pur che ch'ara mëss laurè. Tröpes jones aratâ spo, ch'al foss l gran laur che na patruna da

paur ciafa, che n sprigorass tröpes. Na patruna mëss laure almanco 14 ores al dé; ara mëss pié ite te vigné laur, ciodi che fanceles n'él nia plü da ciafè. Tratan che les atres fomenes va a spazir cui mituns, mëss la patruna si to dô, fora pur la campagna, söl laur. Na pert aratâ spo inçé, mo cun tort, che l laur da paur foss l plü slet y che düc i atri laurs foss plü nobli. Al é spo inçé gnü dit, che tröpes jones se tém n pü de rové tla stracoëcia pro n paur. Al dé da incö éres n pü ausades dala vaghè y dala bate y pro n paur fossl plütost bun da sparagné, pur despaié jó les masçins che l paur mëss s'arjigné al dé da incö. La têma d'ester massa tacades, de ne podëi nia plü cïs rodë incérch, sciöch' al é moda al

dé da incö; l messëi vire n pü da na pert fora, datrai n pü da lunc dal païsc, n sprigora inçë nia püçes.

Chëstes foss, dô la minunga de valgônes jones, les gaujes, ciodì che i paurs stënta plütost da se ćiafè na patruna. Sciöch' an po odëi, n'él nia la porsona dl paur che fala, mo plü ch'ater sües condizius de vita, de chères ch'al nun po vël gonot bel y nia. Mo, urunse se damanè, ne po nia chëstes condizius gni comedades? Valgônes sénzater se lascia comedè y tröc les à bel inçë comedades o ai é tl laur dales comedè.

Les autorites dla regiun y dla provinzia conësc dér bun chësc problem di paurs; sa ch'al é n problem de vita pur i païsc dla munt y ares à dë fora leges pur miore les condizius de vita dla jënt da paur. Al vëgn inscio dë contribuë pur fa sö da nü o pur comedè sö ćiases da

paur y te chisc ultimi âgn n'éle gnü fat sö y comedè tröpes y ares à valgamia dötes les comodites che na ćiasa po avëi al dé da incö. Te na tè ćiasa él desigü l laur de na patruna plü lisir y plü bel, y al ti dà inçë ligrëza y sodesfaziun. Na lege nöia, ch'é gnüda fora da püch, conzed inçë contribuë pur arjigné fora ćiamenes pur to foresti söl lüch da paur. Inçë chësc podess ester n aiüt y les patrunes jones podess anüzé l'esperiënza, ch'ares à fat la maiù pert, da ji a servì pro i foresti. L laur de na patruna da paur sarà bëgn datrai n pü sfadius, mo al n'é desigü nia sciöch' al ê plü da di. Mascins da laurè la campagna y da fa laurs de ciasa ti tòl jö i laurs plü sfadiusc; tröp, de ci che gnô plü da di fat a man, vëgn sëgn cumprè. La minunga, che l laur da paur sides plü slet co n ater, chëra é dl döt falada; al

laur da paur

foto ac

contrario él bel 1 laur da paur un di plü bi y un di plü sâgns, ciodì ch'al vägn fat ala leria, olà ch'al é de buna aria, tla bela natöra de nostes munts. An ne podess mai 1 cunfruntè col laur tres anfat y da stufé che tröpes ères mëss fa tles fabrichs, malsanes o te d'atri lüsc slüç. Te chisc ultimi âgn él gnü fat strades sö pur les munts, fora pur les campagnes y bëgn la maiù pert di lüsc da paur po gnì arjunç sëgn coi auti che nia püç paurs s'à bele incë arjigné. Les patrunes n'é purchël nia plü tan tacades a cia-

sa, sciöch' plü da dì; ares po plü sauri y plü gonot s'armöre y rodè n pü' incërch. Siöch' an po odëi, n'é la vita sö n lüch da paur, al dé da incö, desigü nia tan da desprijé, sciöche valgügn mina. Incë 1 fat che i foresti mët man de ji fora pur i lüsc da paur a passë sües feries, desmostra che 1 vire söl lüch da paur è bel, sâñ y de pesc. Al gnarà purchël desigü indô n tëmp, olà che les jones sarà indô cunténtes de fa les patrunes sö n bel lüch da paur.

P.B.

An jô a vila

LES MOSCES

Chël pice Moriz ne jô nia ciamó a scora, mo al ê n müt dër furbo.

N dé, denant co jì a marëna, di-jel al pere: «Pere».

L' pere: «Ci él pa, Moriz?».

«Pere, indant ê-l chilò 21 mosces, 8 bàibeles y 13 mandli».

L' pere: «Pu no, no».

«Ehee, pere, dër desigü».

L' pere: «Ciudi savôst pa, ch'al ê 8 bàibeles y 13 mandli?».

«Pere, 8 ê söl spidl y 13 söl gote dla bira».

N büsc tla braia

S. M.

Te na cité êl gran festa. Al s' è abiné n grüm de jént, ch' aspetâ da udëi passàn fora pur cité, sciöch' al é usanza n té iade, musighes, scizeri, jént a ciaval vistida da zacàn ... Dan na gran ciasa êl gnü metü sö banç da se sentè pur chi ch' ciarâ prò.

Inanter düta chë jént sentada soi banç stêl in pé n scior jon dla cité. Al è bel puzenè sö, al ciarâ y ti baiâ sö a te jones che ciarâ da vider jö, spo s' ujôl y baiâ indô val cun chi ch' è dlungia vël, al n' è bun da stê chit nia, al urô fa l' capaze. Chi ia dô vël se dessenâ y metô man da brunturè ch' al ti stê dant y ch' ai n' udô nia.

N paür dlungia ti dà dl cumedùn y disc: — «Chilò stan sentà y no in pé!».

L'pic scior è gnü bel köce y respogn düt dessenè: — «Chël n' t' in vël a te n' poz de nia».

— Eh mo, pudess pa bëgn se sentè jö, i atri é ince dûc sentà — se lascia aldi n ater. Y vël lassura: — «Pur me pudëise ince se ponn ia pur tera, sce urëis, a me m' plejel da stê in pé».

— «Mo la jént ia de dô uress pa ince gion udëi passàn chi da festa» — disc üna ch' è sentada dan sü pisc.

— «Iö vëighi bel assà, i atri mëss mefo tó udlà, sce ai vëiga mal».

— Mo sëgn uruns pa prësc udëi sce chësc mandl n' pò se sentè jö»

— disc chël paür dlungia y ó bel l' pié tl samare y l' stracè jö. Te chël se fejel inant n ater paür, ti dà dl' edl y disc da plan: — «La-

scel, lascel, ciëura pa che l' abinun pa jö».

Tosc àl metü man ia dô vël n vispernamént, n baiamént y n riamént, y can ch' al s' â ót pur udëi ci ch'al è, udôl n grüm de dëic che mistrâ sön vël.

L' pic scior cujô ma dal senn.

— «Vcs tec, trotli de paurz, ci él pa da rì? Sce urëis cuinè valgûgn, spo messëise se cuinè vos instësc, vos dala sora grossa».

— «Ha, ha, ha, che ne messas pa nia rì! Eis pö n büsc tla braia!».

L' scior è gnü bel blanch tl müs y disc cuna usc uramai da pité:

— «Chël no ne pò pa ester vëi, te na braia bela nöia, vistida incö l' prüm iade».

— «Mo ar' è pa impò insciö. Vos eis n bel gran büsc te vosta braia bella nöia». Dük incér ia riô schöch' maç y l' mandl stlüta jö y inanter la jént ite. Chël paür à spo fat sentè jö te so post n per de mituns.

Chël scior se ciarâ y se cunsidrâ jö, dant, dô y dales pertes, sanbëgn âl ince tut les mans in aiüt pur ciafè sö l' büsc, mo al n' â udü no sinti nia.

Sëgn s' n' ál bëgn capì fora ch' al è ma gnü tut pur l' nês y vël è tan bel raité ite. Sëgn sbunfel adalerch sciöch' na saita y ti scraia adôs a chël paür: — «Baujurun che t' es, i te tiri fora tüa berba rosса». Al urô ti saltè ite, mo l' paür l' à sburlé cun manira sö na pert y dijô dlun riòn: — «Ma belplan, ma bel state, iö n' à degüna colpa, sce vos eis n büsc tla braia».

— «Iö n' un n' à degun!».

— «Ei, che n' eis un!».

— «Spo móstermel».

— «Dër gion, sce se despiëis la braia».

L' pic scior urô indô i saltè ite, mo l paur ti â mustrè sü gragn püngns da nerf, y spo ne s' âl plü infidé da fa nia, al scraiâ či ch' al é bun: — «Tec, trotl, baujurun ...!».

— «Oh, mandl, ma bel plan, no baié massa, iö n' à čiamò mai min-tì».

— «Spo dimme ulà ch' al é l büsc».

— «Mo la jënt dla cité é da té! Pu ne sarëis mine chersciü ite tla braia ne!».

— «Co minest pa chësc?».

L' paur s' la rì da furbo y disc: — «Iö mini mefo che vos, sciöch' düc i atri eï incö da duman, s' éis visti la braia. Sce n' ess nia n büsc tla braia, ne fosses nia stè bun de jì ite!».

Sëgn âl dè ca n riamënt che ne se fini gnanca plü ne. L' pic scior cujô dal sënn y petâ fora cun pisc y cun mans, colpi, che ti gnê retüs purdemënter. Sëgn ruvâl dlun sunan la prüma musiga adalerch, l' pic scior se n' é trat inanter la fola ite, plëgn de dudanza y de sënn.

Ci ch' al pò ti suzeder a n professer despinsiré

S. M.

Te na gran cité viôl n iade n professer de cunc dër sciché. Al â inom Silvester Samuele. So cé ê trës plëgn de numeri y de figüres. Al è cunsciü lunc y lerch pur na persona de gran savëi. Al â incë scrit libri che gnê aratâ dér bugn da atri sciensiés. Mo tles cosses dla vita da vigni dé êl bëgn scialdi impazè. Al viô ma te so monn de numeri, figüres y problems. Al è daspavënt despinsiré y desmintiùs. Al vëgn cuntè sön so cunt de vigni sort de sticli che dess ester düc veritorì.

N iade êl pro gustè y deperpo scriöl incë. Sura pinsir âl intënt ite la pëna tla copa dal café y s' â buiü fora l tegl dala tinta impé dl café. N ater iade êl jü plü lunc a spazir.

Denant che pié ia âl scrit cun crëda sön üsc de süa čiamena: — L' siur professer n' é nia a čiasa. Dô 3 ores êl indô zeruch y âlit cun gran murvöia, či ch' al ê

scrit sön üsc, spo dijel plütost dala ria: — Ah, insciö, l' siur professer n' é nia a čiasa, spo mëssi mefo gni n ater iade —, y spo se n' êl jü.

N ater iade jël cul liber sot al brac a tigni scora. Denant messâl čiamò jì t' un certo post ulà ch' al ê n iade n büsc turòn stlüt prò cun un cuertl de lëgn. Can ch' al gnê indô fora dô zacutagn de menüč, âl bel avisa l cuertl de lëgn sot al brac, cul liber âl bel stupè pro l büsc toròn. Insciö jël spo fora pur cité cul cuertl de s... che n' â zigü nia n bun tof, al ne se intenô nia, che düc chi ch' al incuntâ riô dassën. Insciö êl spo ruvé te scora cun chël pic möbel dla nr. 0, y dea ch' i studénč riô sciöch' mač, se n' âl finalmënter intenü, či ch' al â sot al brac, mo no ch' al ess pa salpü da dì sciöch' ara â pudü jì.

Mo n iade ti éra jüda plütost mal y al ti â fat fà bëgn dër na burta figüra a süa fomena - mëda Lisl.

Chësta è stada insciö. Dan da zacutagn de dis â Samuele baratè cuartir. Laota s'âl incé desmantié, sciöch' plü iadi bele, da jì ala posta a se dô l' paiamënt. Te ciasa n' êl plü degüñ scioldi, y düc i cuncé dl mëis da denant è sambëgn ciamò da paié. N bel dè disc mëda Lisl:

— Mi bun Samuele, la cossa sta insciö: O che te vas bel atira a te dô l' paiamënt, sce no pòi ma te mët incö da misdé n' toch de pan y ega sön mësa. Dal bucà, dal pech y te butëga n' é bel gnù paié da 5 edemes incà plü nia, y la cassa é öta. Samuele è tan pro sü cuncé, ch' éra â albù dì da ti fa capì, ci ch' al â da fa. Spo ti âra madér vistì l' samare y ti â metü l' ciapél söl cé y la maza storta tla man y l' â sburlé da üsc fora deperpo ch' éra ti scraiâ ciamò tla urëdla: Ast bëgn capì ulà che te mess jì? Ala posta a te dô l' paiamënt, purciudi che ciamò incö mess gnì paià i cuncé dal bucà, dal pech y te butëga, zënza ne pòi ci gnanca plü me infidé da jì a cumprè ite ne. L' professer ciugnâ de scé y piâ ia. Atira êl stè cun sü pinsirz pro sü cuncé y rudâ sura pinsir incërch pur la cité. Dô da n' pez ti êl tumè ite, ch' al messâ jì a fa céz. Al s' arcurdâ sëgn che süa fomena l'â metü a jì te cité pur via ... de certi ... cuncé.

Süa Lisl ess urü paié gion l' bucà, l' pech y te butëga.

— Dér zigü ciamò — ara dit — ch' al s' arcurdâ avisa. Mo co mëssel pa la impiantè. L' mì élé, sce al va da chisc trëi ai priè ch' ai vais da süa fomena, ch' éra uress ciamò i paié incö. Dit - fat!

Al va dal pech y disc che süa fomena ess dér gion sc' al jiss da vëra pur via dl cunt dl pan ch' éra uress ciamò paié inö. Vëra ne pò nia da ciasa demez pur l' gran laur ch' éra à incö.

— Mo siur professer — disc cun

murvöia l' pech — al n' é pò degüna prescia.

— Ei, ei — disc Samuele — mia fomena ó insciö!

— Sce urëis pa propi, spo pòi bëgn jì.

— Ei, prëi tan bel.

Insciö âl spo fat dal bucà y te butëga. Y vëi ti â impurmetü de jì ciamò in chël dé da mëda Lisl dea ch' al la desmenâ tan. Düt cun-tënt d' avëi fat ci che süa fomena ti â cumanè s' âl indô dè a sü pinsirz che rudâ cér numeri y figüres. Inurcaltan ti êl tumè ite ch' al ess incé pudü jì a ciasa. Sanbëgn ne s' arcurdâl nia plü ch' al â mudé jö cuartir y è jü verscio so prüm cuartir. Te chësc ultimo cuartir êl ru-vé ite na müta vedla che fajô ciüf de papire. Ara s' â purtè prò che a chë ora la mëda è jüda te cité y s' â desmentié de sarè la porta.

L' professer zuturëia ite y sö pur stiga, zënza gnì udü da degün. Al â daurit l' üsc y è jü ite. Al è scial-di düt sciöch denant. Al s' â despié l' samare y dea ch' al ê stanch, s' âl punü sön canapè, punsâ das-sën dô sön vigni sort de cuncé y in ultima s' âl spo indurmedi. Dò na mes' ora röil adalerch la mëda. Ara dora l' üsc y vëiga l' professer in manighins sön so canapè che dorm. Dala gran spurdüda tirera n' scrai. L' professer se descëda y salta in pé y danama cun gran serieté: — Ci urëis pa chilò?

— Oh, vos, feter cosce — scràira düt dessenada — iö ó che me dijëise atira, che ch' vos sëis?

— Ci, ulà àis pa imparè crianza? Vos gnëis zënza tlucurè te mia ciamena, me desturbëis te mi studié!

— Ne sëis nia prò vosc bun ciurvel o sëis cioch?

— Chël pòn dì de vos, ve, burta-ria vedla mëda! Jissun atira o i se feji parè fora a forza dal pa-

trun de ciasa. Vos m' imparéis pa bëgn ciamò a cunësce.

— I se cunësci bele. Vos sëis n loter, n' ciocùn!

— Ci parores é chëstes! — scraia l' professer — la brançia ti brac y prô da la sburlé da üsc fora. Mo la mëda se para ci ch' èr' é buna, èra ti salta cui sù dëic tl müs, l' sgrefda sö y scraia: — Aiüt, aiüt, n' lere, n' lere!

L' patrun de ciasa rëfla adalerch. Al vëiga cun gran murvöia l' professer che fesc vera cun la mëda. Al disc:

Mó, siur professer, ci fajéis pa chilò?

— Chësta persona chilò zënza crianza, é gnùda ite te mia ciameña y m' à dit de vigni sort de inoms

— Mó, siur professer, chësc n' é min vosc cuartir ne! Sëgn él de chësta mëda. Dan da n edema eës pò mudé jö cuartir y abitëis t' un atra ciasa.

— Ah chël, ah chël — disc l' professer — y bat la man sólo frunt — i m' à bel desmentié, i m' arcurdânia plù!

Al se vist debota l' samare, se tòl ciapel y maza, damana dër bel pordenanza ala mëda y zuturëia indô jö pur stiga y verscio so nü cuartir. Dailò ti aspetel ciamò val de peso.

Dô 2 ores che Samuele s' n' è jü da ciasa demez, él gnù l' bucà cul liber dles spëises.

Al disc: — Mëda Lisl, nia impurmal, al ne foss nia na te prescia, mo sce vos urëis a düta les ries paié, spo puduns bëgn fa cunt.

— Ci, l' professer é stè da vos? — damana Lisl.

— Ei, mëda Lisl, y al à cumanèch' i dess gnì bel atira, mo sce i desturbi sëgn, spo poi bëgn gnì n' ater iade.

— No, no, déme ma ca l' liber.

Te chël ch' èra ciara tan gran che l' cunt é — y al n' é nia pice — tlócurel indô, y ite vëgnel l' pech:

— Mëda Lisl, i desturbarà bëgn, mo vos eës menè a di, ch' urôs a düt ales ries ciamò, paié incö al n' é nia n gran cunt, puçia importanza, i pò bëgn gnì plù tert. Mo siur professer menâ tan di...

— No, no, stede ma. Daïte cujôra ma dala dudanza y dal sënn. Spo tlócurel indô. Al vëgn ite chël dala butëga.

— Ah scusede, mëda Lisl, magari desburbi, la cossa n' é nia d' importanza, ma dea ch' eës cumanè, i pò bëgn gnì n ater iade.

Mëda Lisl ne savô no co ite no co fora. Èra i à prié de se sentè jö y de ti surandè l' liber. Spo èra jüda te stangode a tra fora dütes les lades pur ciafè scioldi — nia, al n' è gnanca na Lira te ciasa ne. Spo vëgnera indô te stüa düt cöcena tl müs y dlun trumuràn dijera:

— Al me desplesc, al me sà rí, sc' in pò sëgn se paié. Mi om à sarè l' armè ulà ch' un i scioldi y al s' à tut la tlé impara.

I trëi disc: — Al é anfat, al n' é pò degüna prescia, al ne se trata min de tröp ne.

Mëda Lisl disc cu na usc uramai da pité: — I se prëi de aspetè ciamò n püch, mi om mëss gnì vigni mumënt, madèr n pic cher d' ora!

Mëda Lisl è jüda fora in ciasdäfich. Ar' è sambëgn düt nervoja, èra jê ia y ca, se murdô ti dëic, se crazâ ti ciavëis, jê fora dan porta a udëi, sce so om gnê adalerch.

— Nia — Trëi cher d' ora è bel passà, al ti parô na messa sternité. Ar' aldi vispernàn i trëi ëi, chi ne se stê näine cis bëgn. Plù gion fósse-ra saltada dla pel, mo dea che chëra ne jê nia, ara metü man da pité dal sënn.

Finalmënter âra aldi daurin la porta, èra salta fora y ó ti saltè adòs sciöch n giat salvare a so om. Te chël vëi — ghera l' müs düt sgrafdè sö de so om.

— Pur amur de Di, Samuele, có ciarest pa fora. Ci él pa suzedü?

— I sun ruvé tles grifes de na vedla giata — respognel.

Èra l' stracia ite te ciasdafüch y scraia düt dessenada: — L' pech, l' bucà y l' buteghir é te stüa, ai ó scioldi.

— Spo mëst mefo i paié — disc Samuele.

Cun ci pa? Cun tinta magari?

— Tö t' às la cassa.

— La cassa bëgn, mo nia laïte!

— Purciudi i ást pa spo fat gnì adalerch chi trëi cosci?

— Iö - iö - iö i éss fat gnì adalerch! Chësc é bëgn impò l' colmo di colmi. Fora sëgn cui scioldi, ai aspeta bel codi.

— Iö ne n' à degügn scioldi.

— T' éss pö jü a te dô l' paiamënt.

— Ah chël sunsi jü? Al me parô bëgn ch' i éss messé jì a fa céz, mo, mia buna Lisl, i m' à completemënter desmentié!

Lisl à batü les mans adüm, è spo tumada sö n' un scagn, è indô lvada sö y scraiâ: — Oh, tec, müsc, mez striscé! Va ma tö ite da chi trëi, iö me lâ les mans, fa ci che t' ós. Iö ne me lasci danz no plü udëi. Sciöch' na öspa saltâra ia y ca pur ciasdafüch, tartàn che l' professer punsâ sura cun gran serieté, dô da n pic pez êl spo jü ite da chi trëi y â dit cun bela manira: — Bun dé, bun dé, èra me desplec dër, mo tartàn ch' i jê a spazir m' él suzedü na desgrazia, y sën n' él nia pur me la dërta acia da fa cunt y paié, sci pudess se prié de gnì n ater iade, o ciamò damì, i feji gnì da vos mia fomena a rugulè düt cant.

Ai respogn: — Sanbègn, bel sciöch siur professer ó, al ne paaina la möia, al ne se trata min de miluns ne. Sce siur professer n' éss madér no cumanè de gnì, nos ne s' éssun min desturbé ne. Ai se dà certes udlades un cun l' ater, spo âi dër bel saludé y se n' è jüs.

Dô da n strüf aldin tla ciasa dl professer ciantàn les litanies, mo no chères di sané. An aldi tan de vigni sort de inoms dic da na usc scraiënta che ne sunass a degügn cis bun. L' dé dô è düta la cité che messâ rì pur gauja di sticli dl siur professer.

I chor d'La Plì de Mareo

la musiga d'La Plì de Mareo

Un da scioldi

S. M.

Merch ê n gran paur, al à n gran y bel lüch cun passa 40 arménç. Scioldi âl assà y a chisc fajô buna guardia na gran varizia. Al â na fia sora, al ê na bela jona, dl vers y valënta. Plü d' un jon â bel purvè de se la fa buna impara, mo l' paur sightâ da di: — Ma un inscio co ch' si ne ciafa danz no mia fia cul bel lüch, dailò mëss avëi un n cipl de chères gran zetoles da tó fora y mët sön mësa, sce al ó avëi mia müta, chël messel avëi y basta! Chères zetoles ê laota dër rades, y inscio stê fora bel plan dl düt i jogn ch' ess urü la man dla fia de Merch.

Ma un su n' â nia ciamò purdù l' curaje — Jan dals granares — un che n' â nia; te so tacuin gunfedâl gonot, y de chères gran zetoles ne n' âl bëgn mai albü tles mans. Mo al ê n chestian da n bun cé y da na buna man, curaje n' âl pur 20.

— Chël che la téggn fora — se punsâl — y ne la zed nia, chël la devënji in ultima, y la fortüna ti toma tles mans!

N dé ê jü Jan a cöi frasces y al ê ruvé dlungia l' prè da munt de Merch. T' un iade vëighel gnòn adalerch Merch cun un sach dër pesoch söl spiné y n zapun tla man. L' vedl paur stê mindicé chit, ciarâ y spiculâ incérch. Chësc ti savô de morvöia a Jan, al s' â petè jö ia pur tera, a na moda ch' al ne gniss nia udü, mo che vël pudess udëi ci che l' paur ê pur fa. Chësc chir y chir y finalmënter pêl ch' al àis ciafe l' dër post.

Al ê na picia majira de peres sot n gran lersc. Al â tut demez les

peres y â ciavè n büsc dër sot, vigni tant ciarâl incérch pur se assiguré che degügn ne l' udess min no. Spo âl daurit sö l' sach y â tut fora na gran óla y lâ metüda jö te chël büsc y â indô stupè prò cun tera y peres, bel sciöch' denant. Spo s' âl suié ia l' suiüs, â indô ciarè incérch y se n' ê spo scufiné demez sciöch n lere. Jan ê ciamò stê na mesora alalungia te süa posiziun, spo êl luvè sö y â inçé das-sén ciarè incérch, y dea ch' al ne afustiânia, êl jü sanbëgn düt cu-riùs a udëi ci mort che l' paur â supuli sot a chël lersc. L' büsc ê stê tosc ciavè sö, la ola ê gnüda a lüm y ciiiii ... spavënt, ar' ê plëna de scioldi d' or. Jan â atira capì a ci moda ch' l' paur ciavâ ite cassö n té scioz. Al n' urô nia avëi scioldi de papire. Al dijô ch' al ê zetules de debit dl'imperadù, y che l' imperadù pudô inçé jì in malora. Purchël baratâl dagnëra ite les ze-tules de papire in scioldi d' or. Chisc scioldi ne s' udôl nia cis sigüsc tla Cassa dl Sparagn, al i â a ciasta te na picia cassa de fer. — Les Cas-ses dl Sparagn ti fajô ma gola a chi dai dëïc lunç — L' edema de-nant êl gnü rumpì ite jö dal cra-mer, y sëgn ne s' udôl nia plü sigü te süa ciasta so scioz y spo s' âl punsè de l' ciavè ite sön prè da munt.

— Aha, ah — se la riô Jan — chisc scioldi ne pò nia stê morç te fossa, mo ai mëss resuri, laurê, giré y purtè frûc. Iö savess bëgn ci fa impara. In ca nöt ciamò êl jü sö a i tó fora y i à baratè ite sön zetoles. N edema dô ê jü Jan, bel vi-sti sö, te stüa de Merch a damanè la man de süa fia.

— «Ci minest pa tö — scraia 1 paur — a un che noda adalerch tla jopa arrestida, iö te dè mia fia???? Chël mëss pa ester un da scioldi!».

— «Al é pa ince un de chi» — respogn Jan.

— «Ei, ulà pa? Söl mane dla granara?».

— «No, paur, sot curpet ite!».

Cun chëstes parores tòl-el fora so tacuin y arcupèda sòn mësa les zetoles. L' paur dora sò té gran edli y damana :

— «Daulà ast pa, Jan, n te grüm de scioldi adalerch?».

— «Sanbëgn fora de mi tacuin!».

— «Ti ast imprestè, ast ipotech lassura?».

— «Degüna atra co maridé tüa fia!».

— «Ci ost pa pié man cun chisc scioldi?».

— «I ti mëti a tüa disposiziun, mo impermò l' dé dò la noza, can chi á maridé tüa fia. Dedò post fa ci che t' ôs impara. Ai é tü!».

I scioldi ti fajô bëgn gola a chël avarun. Sc' al pudô madér si salvè, daulà ch' ai gnê adalerch, ti êl ma bel anfat.

— «Jan, ne röiun min no te bris cun chisc scioldi? — damana cun n pü de têma l paur».

— «Te pos stè sënza fistidi» — respogn Jan. «Sce n' te mëtes madér no tö val sot y sura».

— Ah, vël ess pa bëgn tignì la müsa. Spo âl cherdè süa Gretl. La Gretl n' ess pa néine fat degünes difficultés, dea ch' ara s' éss gion maridé, y Jan ti plajô dër. Insciö era spo gñüda fata fora.

15 dé dô êl gran noza. La jënt se fajô na gran murvöia. Merch dijô püch y nia, al se la riô ma n

pü, plü se la riô y se la gudô ciamò Jan — l' nöc.

L' dé dô la noza ti â Jan surandè düc i scioldi al paur — deventé sëgn so pere. Dui dis dedô êl spo jü dlun saltàn ala Cassa pur i baratè ite sòn scioldi d' or, chi urôl indô ciavè ite y insciö si mët al si-gü. A chi dla Cassa ti savôra scialdi de murvöia y dijô che dan 3 edemes êl stè dailò n jon a baratè ite scioldi d' or in scioldi de papire, y sëgn vëgnel un cun bel avisa tan de scioldi de papire y ó scioldi d' or. L paur s' â fat dì sciöch l' jon ciarâ fora, spo ti êl jü sö na lüm. Al ê jü strochs a ciasa y sö sòn so prè da munt, y bel avisa — süa cô d' or ê öta. Düt dessenè rëfel jö a ciasa y incunta bel Jan dan ciasa.

— Loter, lutrun, lere» — scraiâ Merch — «tö t' m' às arubè mi scioldi».

— «Co pa? Ulà pa? — damana Jan».

«Sòn mi prè da munt, fora de na ola».

— «Chël pòl bëgn ester» — se la riô Jan — mo iö ti à bëgn indô dë zeruch düc canç. N te perdes ci gñanca l fit ne».

— «Cun chi scioldi messast pö paié mia fia!».

— «Tö, pere, sast ci?» — disc Jan — «chilò da nos, tra jënt cri-stiana, ne venun nia jënt, sciöch' te val païsc pagan dl' Africa. Dërta jënt ne pòn mai païé assà, y la Gretl é pö na dërta persona. La Gretl à inçè magari ciafè n om indutüra, che à l' é a post, y n tal vël bëgn plü co scioldi d' or».

L paur fajô bëgn na fetra müsa, mo uramai n' êl plü nia da n fa. Ara n' jê nia plü da trà zeruch. Merch â ciafè n fi da scioldi!

CRONICH

L' ann 1973 é ste purdërt scialdi n bun ann, side pur i paurs che inçé pur i lauranè y pur chi che se dà jö col turismo. L'aisciöda é stada plüiere frësca, mo inçé scialdi môla. L'isté é spo sté dér bun cialt y da bel tämp, spezialmënter la secunda pert. L' fëgn à-i plüiere stenté da se fa ite i paurs, mo spo é-ra jüda plü sauri coi laurs. Inçé les blaes é stades bunes. De setember à-l fat jö de beles y bunes plöies y spo él gnü dér n bel altonn cun tan surëdl y inçé bun cialt. Brojes à-n impormó udü i ultimi dis de setember y les vidunderes se n jö impormó a mez otober.

Na gran tämpesta él gnü ai ultimi de jügn sura la vijinanza da Jù da S. Martin y de setember sura les campagnes da S. Ciascian.

A mez iste à-l de jö l' tonn söla majun de Gstan da Lungiarü y al é vardü jö la majun y na té picia ciasa dlungia. D'atri gragn dans n'à-l nia fat chësta ota l' tämp.

Furesti él sté d'invêr assà y inçé d'isté, tan, che düc pô ester cunténè.

Na gran festa él sté al prüm de iuli a S. Martin, la mëssa noela de siur Franzl Aiarei. Nasciü él a Antermëia l'ann 1943, à spo studié pro i misionari a Pursenù, spo a Desproch y a Mill Hill ia in England. Al é misionare de s. Ujöp. La popolaziun da S. Martin i à fat dér na bela festa, cun dér na bela iluminaziun la sëra denant, spo cun na bela mëssa ciantada dal coro y dala popolaziun adöm; porvé s'à inçé dér la musiga y na gran im-

i invià dla Mëssa noela a S. Martin

siur Ujöp Pizzinini

presciun à fat a düc, chi che à tut pert, la bela prozesciun ite pur chi prà. Siur Franzl abitèia pro so cogné ie dal Maier da Piccolin, cina che al jarà tl Borneo a mez novëmber. Düc i ladins i aoda döt l' bun pur söa vita y so laur.

D'atres beles festes él sté a La Val in s. Senese: la festa dl iubileo de 50 agn de prò de siur Ujöp Pizzinini, che é sté tröc agn curat a La Val. Spo l'atra festa iubilara de 50 agn de prò de siur Eduard Maneschg a La Plì de Mareo in segra da Rosare. A trami dui i aodunse ciámó tröc agn de vita cun sanité y cuntentëza.

Tröc laurs publizi y privaç él ince indò gnü fat te düta la valada.

Na gran desgrazia él suzedü ai faméis de Fanes, o ai patruns di tiers dla munt de Fanes. Da gni de munt él jü adabroderes 12 de bì

siur Eduard Hanesch

tiers y chësc é suzedü sö sura Pederü. 12 de gran y bì arménç morç te n iade, chéra é veraménter na gran desgrazia.

Ai 18 de novëmber de chësc ann él ince sté les eleziuns regionales y provinziales.

*Les lites dal Consëi Regional
(dal 18.11.1973)*

Ai 18 de novëmber 1973 èl sté les lites por meter da nö le Consëi dla Regiun Trentino - Südtirol y i dui Consëis dles provinzies da Tront y da Balsan. I àn düc aldi y lit, desch' ara è jüda fora tla Regiun y tles döes provinzies, mo magari nia desch' ara è tomada fora al monü tla Val Badia (païsc por païsc y comune por comune).

a) *Cheder general porsora les lites provinzieles tla Val Badia:*

Da cösc cheder n' èl nia da ödëi ci porciontuala dla popolaziun co èa scrita ete tles listes de lita: a Corvara, S. Martin y Badia le 59 porciont, a La Val le 55 y te Mareo

Cheder general porsora les lites provinzelas tla Val Badia:

Paisc COMUN	Lita- dusc	Chi co a lité	Usc co valea	PCI	MSI	PSDI	SVP	PDU	PSI	SFP	SPS	PRI	E	PLI	DC	U s c anulades blancas	
CORVARA	561	531	505	2	4	1	319	3	1	2	16	2	—	1	167	9	17
S. Linert	612	573	547	2	4	1	319	3	1	—	1	1	—	—	215	11	15
La Ila	414	395	369	1	5	1	232	3	5	1	8	2	—	—	111	13	13
S. Ciascian	323	313	303	3	—	1	137	—	—	2	1	1	—	1	157	9	1
BADIA	1349	1281	1219	6	9	3	688	5	6	3	10	4	—	1	483	33	29
LA VAL	587	549	539	5	—	2	300	3	2	1	3	—	1	—	222	4	6
S. Martin	409	370	360	2	—	1	216	2	2	1	10	—	—	1	125	6	4
Lungiarü	258	231	220	—	—	—	92	—	—	2	—	1	—	1	124	7	4
Antermëia	146	134	132	1	1	—	84	1	1	1	—	—	1	—	42	1	1
S. MARTIN	813	735	712	3	1	1	392	3	3	4	10	1	1	2	291	14	9
Al Plan	685	633	617	7	4	4	471	9	7	8	22	—	—	3	82	9	7
La Pli	463	424	415	—	1	2	268	4	2	3	5	—	1	1	128	4	5
Rina	327	303	295	1	3	—	165	—	1	1	16	—	—	—	108	6	2
MAREO	1475	1360	1327	8	8	6	904	13	10	12	43	—	1	4	318	19	14
VAL BADIA	4785	4456	4302	26	37	14	2551	49	22	22	82	7	3	8	1481	79	75

Cheder porsora les usc dades tla Val Badia a listes todesces:

Païsc COMUN	Südtiroler 1968 (%)	Volkspartei 1973 (%)	D'atres 1968 (%)	listes todesces (1973 (%)	Listes 1968 (%)	todesc endöt 1973 (%)	Usc co 1968	valea 1973	
CORVARA	308 (65,1)	267 (52,9)	5 (1,0)	42 (8,3)	313 (66,2)	309 (61,2)	473	505	
S. Linert	319 (58,2)	319 (58,3)	7	4	326 (59,5)	323 (59,0)	548	547	
La Ila	233 (65,6)	232 (62,9)	2	12	235 (66,2)	244 (66,1)	355	369	
S. Ciascian	146 (51,4)	137 (45,2)	5	3	151 (53,2)	140 (46,2)	284	303	
BADIA	698 (58,8)	688 (56,4)	14 (1,2)	19 (1,6)	712 (60,0)	707 (58,0)	1187	1219	
LA VAL	315 (64,5)	300 (55,7)	7 (1,4)	8 (1,5)	322 (66,0)	308 (57,1)	488	539	
S. Martin	255 (71,2)	216 (60,0)	2	13	257 (71,8)	229 (63,6)	358	360	
Lungiariü	93 (40,9)	92 (41,8)	1	2	94 (41,4)	94 (42,7)	227	220	
Antermëia	99 (73,9)	84 (63,6)	—	3	99 (73,9)	87 (65,9)	134	132	
S. MARTIN	447 (62,2)	392 (55,1)	3 (0,4)	18 (2,5)	450 (62,6)	410 (57,6)	719	712	
Al Plan	456 (78,1)	471 (76,3)	25	39	481 (82,3)	510 (82,7)	584	617	
La Pli	311 (73,9)	268 (64,6)	8	13	319 (75,8)	281 (67,7)	421	415	
Rina	207 (71,4)	165 (55,9)	1	17	208 (71,7)	182 (61,7)	290	295	
MAREO	974 (75,2)	904 (68,1)	34 (2,6)	69 (5,2)	1008 (77,8)	973 (73,3)	1295	1327	
VAL BADIA	2742 (65,9)	2551 (59,3)	63 (1,5)	156 (3,6)	2805 (67,4)	2707 (62,9)	4162	4302	
Desvalianzes	—	—191 (6,97)	—	+93 (3,6)	—	—	—98 (3,49)	—	+140

Cheder porsora les usc dades tla Val Badia a listes talianes:

Païsc COMUN	Democrazia 1968 (%)	Cristiana 1973 (%)	D'atres 1968 (%)	listes (1973 (%)	talianes 1968 (%)	Listes talianes endöt 1973 (%)	Usc co 1968	valea 1973
CORVARA	131 (27,7)	167 (33,0)	29 (6,1)	29 (5,7)	160 (33,8)	196 (38,8)	473	505
S. Linert	214 (39,0)	215 (39,3)	8	9	222 (40,5)	224 (41,0)	548	547
La Ila	93 (26,2)	111 (30,1)	27	14	120 (33,8)	125 (33,9)	355	369
S. Ciascian	129 (45,4)	157 (51,8)	4	6	133 (46,8)	163 (53,8)	284	303
BADIA	4 36 (36,7)	483 (39,6)	39 (3,3)	29 (2,4)	475 (40,0)	512 (42,0)	1187	1219
LA VAL	165 (33,8)	222 (41,4)	1 (0,2)	9 (1,7)	166 (34,0)	231 (42,9)	488	539
S. Martin	91 (25,4)	125 (34,7)	10	6	101 (28,2)	131 (36,4)	358	360
Lungiariù	130 (57,3)	124 (56,4)	3	2	133 (58,6)	126 (57,3)	227	220
Antermëia	33 (24,6)	42 (31,8)	2	3	35 (26,1)	45 (34,1)	134	132
S. MARTIN	254 (35,3)	291 (40,9)	15 (2,1)	11 (1,5)	269 (37,4)	302 (42,4)	719	712
Al Plan	83 (14,2)	82 (13,3)	20	25	103 (17,7)	107 (17,3)	584	617
La Pli	101 (24,0)	128 (30,8)	1	6	102 (24,2)	134 (32,3)	421	415
Rina	81 (27,9)	108 (36,6)	1	5	82 (28,3)	113 (38,3)	290	295
MAREO	265 (20,5)	318 (24,0)	22 (1,7)	36 (2,7)	287 (22,2)	354 (26,7)	1295	1327
VAL BADIA	1251 (30,1)	1381 (34,4)	106 (2,5)	114 (2,6)	1357 (32,6)	1595 (37,1)	4162	4302
Desvalianzes	—————	+230 (18,4)	—————	+8 (7,5)	—————	+238 (17,5)	—————	+140

le 62 porciont, tla Val Badia donca le 59,56 porciont. Aladò le plü jont jona (sot ai 21 agn) èl a La Val, aladò le manco jont jona èl te Mareo.

Da cösc cheder n' èl spo ciámnia da odëi ci porciontuala dla jont scrita ete tles listes de lita co è jüda a dé jó söa usc: dal 89,53 al 96,90 porciont. La porciontuala plü alta èl sté a San Ciascian con le 96,90 y la porciontuala plü bassa èl sté a Lungiarü con 89,53 porciont. La Val Badia à albü na porciontuala mesana de 93,12 porciont; tai comuns de Corvara, Badia y La Val èra plü alta, tai comuns de S. Martin y Mareo plü bassa.

Da cösc cheder èl da odëi, che dötes les listes à ciafé plü o manco usc tla Val Badia: la SVP con 2551 usc le 59,31 y la DC con 1481 usc le 34,43 porciont, dötes les atres listes adöm mà 270 usc o le 6,26 porciont de dötes les usc de valüta. Spo èl ciámnia da odëi, ch' al è sté endöt 154 usc blançes o sonza valüta (le 3,46 porciont dles usc dades jó).

b) Cheder porsora les usc dades tla Val Badia a listes todësces:

Te cösc cheder èl porté en confront danter i resultaç dles medemes lites regionales dal 1968 y dal 1973 y la pert dles usc che les listes todësces à ciafé tla Val Badia.

Da cösc cheder èl da odëi, che la SVP à davagnè 15 usc o le 3,3% dles usc dal 1968 al 1973; che ara à mantegni söa posiziun a S. Linert, a La Ila y a Lungiarü; che ara à pardü plü o manco usc te düc i atri païsc y te düc i Comuns dla Valada: a Rina 42 usc o le 20,3% dles usc dal 1968, a La Pli 43 usc o le 13,8%, a S. Martin 39 usc o le 15,3%, ad Antermeia 15 usc o le 15,15%, tal Comune da Cor-

vara 41 usc o le 13,3%, tal Comune de Badia 10 usc o le 1,43%, tal Comune da La Val 15 usc o le 4,76%, tal Comune da S. Martin 55 usc o le 12,3%, tal Comune de Mareo 70 usc o le 7,19% dles usc dal 1968.

Da cösc cheder èl spo da odëi, che oramai meses les usc pordüdes dla SVP è jüdes ales atres listes todësces, mo che bun meses les usc pordüdes dla SVP è jüdes ala DC.

c) Cheder porsora les usc dades tla Val Badia a listes talianes:

Inçè te cösc cheder èl porté en confront danter i resultaç dles medemes lites regionales dal 1968 y dal 1973, mo con la pert dles usc che les listes talianes à ciafé tla Val Badia.

Da cösc cheder èl da odëi, che la DC a pardü 6 usc o le 0,6% dles usc (dal 1968 al 1973); che ara à mantegni söa posiziun a S. Linert y ad Al Plan; che ara à davagné plü o manco usc te düc i atri païsc y te düc i cin' Comuns dla Valada: a S. Martin 34 usc dles usc dal 1968, a Rina 27 usc ad Antermeia 9 usc, a La Pli 27 usc, a S. Ciascian 28 usc, tal Comun da Corvara 36 usc, tal Comun de Badia 47 usc tal Comun da La Val 57 usc tal Comun da S. Martin 37 usc, te Mareo 53 usc.

Te cösc cheder èl en ultima da obei, che les atres listes talianes à plü o manco mantegni söa posiziun dal 1968; mà le PLI à pardü oramai döt y le MSI à davagné cotàn de usc a Corvara.

Nia daldöt tlera n' è ciámnia la rapresentanza ladina tal Consëi provincial y regional: Dr. Pepi Martiner o Franz Demetz.

A. Daverda

Ladins!

Les eleziuns é passades y indò n iade él la jënt che tira l' flé y mina: «Almanco chëstes eleziuns da stufé é pa indò passades».

Mo, mi bugn ladins, ôl dì, ch'i podun indò pur cin agn trà l' flé plü sauri y incrujé i brac? No, chèl no! Dér de sigù ne nia! Inè dô les eleziuns dessun se damané: uns bëgn fat dërt? Suns pa stà a l'altëza dla politiga, che é de ütl te nüsc païsc y al de da incö, o uns mâ metü averda a n cumpagn, ciudì che al é nosc amich y nia pur d'atri motifs? Uns mâ punsé a n nosc ütl personal y nia a l'ütl de düc? Uns magari mâ fat vendëta a valgügn, che ne se stô nia a müs. Ne suns ciámó nia bugn da se desmentié de té fetri sénns di agn passà? Minuns de resté inant ladins, sc'i ne fajun nia ater co mantignì n pü l' lingaz? N'é nia la ladinité döt val d' ater, val che é lié a na cultura ladin, a usanzes ladines, a na tradiziun de gran unur!? Uruns desdrüje ci che é sté y uruns mëte sö na ladinité nöia? Uns n udëi tan cört, ch'i minun, che val de té pôis se garaté, al dé da incö, olà che vigni campanilismo se fej cui-

né. Minuns de mëte sö n ladinismo cun chi che é cina al dé da incö stà nemisc dl ladinismo?

Ciudì stlujuns pa i edli dan la realté, ciudò pa? Suns nos ladins gnüs tan bun marçé, ch'i se lasciun cumpré cun n gote de vin o na marëna o cun scioldi cínamai?

San Pire è rovè a Roma. Canche al udô, sciöche ara jô pro, spo urôl se n sciampé de nöt da Roma demez. Söl iade incuntel nosc Signur Gejù Crist. Insciö conta la lionda. Nosc Signur tégñ sö san Pire y l' damana: «Quo vadis?» Olà vast pa?

L' calënder ladin uress inè tignì sö y ladins y i damané: «Ladins, olà jéis pa?».

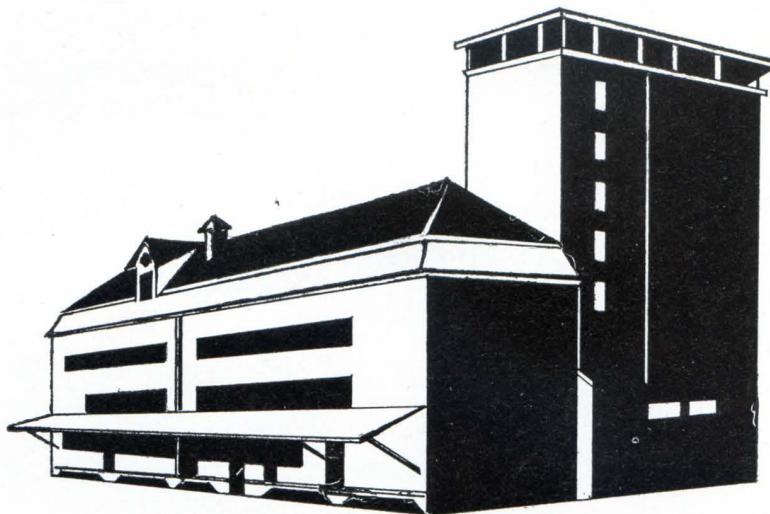
San Pire é spo dé óta y é indó jü zruch a Roma.

A tröc ladins uress l' calënder dì: «déde óta!».

Ladins, tignide plü adöm y no se lascede cumpre y no se tradide os instësc y no venede ci che éis ciafe de plü gran y plü bel y plü cèr da üsc antenaç.

A s'udëi n n'ater ann. Stede bëgn y düt l' bun.

L' calënder ladin

A.RIEPER

39030 Vandojs (Bz) — Tel. (0472) 49 8 21

Morin dla roba da ojurè

OJUREDE „PANNONIA” DL RIEPER
OJUREDE USC TERS DERT

TAPEĆ
CULTRINES
Y DRAP
PUR MEBLI

TAPEĆ
MOQUETTES
Y CORSIES

fr. eccel

Balsan — Lauben/Portici 45

MEBLI

Ciasa spezialisada pur l'aredamënt, l' miù dla produziun dl'Europa

WALTER
von
ZIEGLAUER

DROGHERIA WALTER v. ZIEGLAUER

BORNECH - Str. Oberragen 18 - Tel. 85 855
Str. Graben 14 - Tel. 84 693

Se racomana pur: Parfümeria - Cosmetica - cüra dl müs - erbes da medejina y pur cujiné - curùsc y lachs - articuli sanitars - Miederwaren - čialzes elastiches pur avènes - Baby-chico.
Sortimënt Dr. Scholl

Danfora cun la technich

y

E. SIMMA

Bornech - tel. 85 4.37 / 85.307

Venüda cun servisc al client

SABA castl da ciale lonc,
Kofferradios, Cassetten-
Recorder, Radiogeräte, HiFi-
Anlagen und Tonbandgeräte.

SABA je na bona qualità: per
leures tecnici, che dura giut,
per na bona forma
i de 'n dure per duta la vita.

SABA

SABA-CULEUR porta culeur tla vita. **SABA** da vosch venditeur dl fortl.

electronia AG

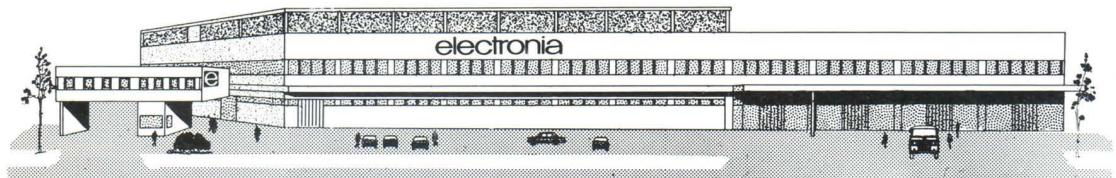
La botega spezialisada de roba electrica

pur l paur
pur la ciasa
pur l ostì

Detail
Bozen, Lauben 1

la maiù lita
survisc spezialisé dla clientela

Engros
Bozen - Industriezone, Pacinottistraße 11

C. AMBACH & Co.

Butëga electro-tecnica

B O R N E C H

Strada Zentrala nr. 55 — Tel. 45 239

S e p i t a

Aparač Radio y Televijiun de marches talianes y forestes, gramofons y plates-magnetofons - mascins da lavé y frigidaires - plumac electricisc y aparač d'asuié i čiavéis - mascins dal cafè - aparač electricisc da tó jö la berba i atri aparač electricisc.

Botëga spezialisada pur:

BESCE — BIANCHERIA

DECHEΣ DE LANA

LEĆ DE PLÖMA

DÜT PUR DE PICI MITUNS

L'impiant plö modern pur puzenè la plöma.

La botëga spezialisada pur Hotì, Ostaries y Restauranç —
pur Hotì y Pensiuns spezialcondiziuns

Eccel-Decorona

BALSAN

Tel. 23 6 86 - 27 9 56

Lauben/Portici 26

AGENZIA IMMOBILIARE

REALITÄTENBÜRO

"Rudiferia"

PORSENU' — Strada Roma (Condomin Zentral) nr. 1

Tel. (0472) 22 3 45 — Casella Postale nr. 64

H. STAUDACHER

Bornech — Strada zentrala, 50 — Tel. 85 3 61

La butëga spezialisada por roba de coran de moda

y de patüc por iadi

Na gran lita de patüc por scincundes

LA GRAN LITA Y LA BONA QUALITÉ

ACUNTENTÉIA DÜC ÜSC DEJIDERI

ODLA' pur ösc edli
passenà avisa

CONTACT LINSEN

ODLÀ DA SURËDL + da jì cui schî

ROS DA CIARÉ LUNC - MONOCHEL
Zeiss, Leitz, Habicht
BAROMETER - TERMOMETER

- *Svilupé fotos*
- *Foto Filmeparáč*
- *Aparàč da filmé*
- *Aparàč da proiezjuns*

Diplom. Optiker
Bornech - tla passage

MARINER

stamperia

presel
a. giovanazzi

balsan - strada castel mareccio 3 - tel. 41192

Sëise
bun
assiguré

Pro INA y ASSITALIA sëise tles mius mans

INA — ASSIGURAZIUNS PUR LA VITA

- * pur singoles personnes y pur grupi
- * extra de bunes polizes d'assiguraziun pur categories de mestir
- * assiguraziuns pur la vita cun assimilaziun ala svalutazun dla moneda, les mius sura düt 1 monn!

ASSITALIA — ASSIGURAZIUNS PUR RETER L' DANN

- * cuntra mé de füch, fermo de mascins, risico de montage, arubé, credit, cauziun, responsabilité zivila
- * dütes les assiguraziuns pur automesi (responsabilité, mé de füch, arubé, casco etz.)
- * formes particolares de assiguraziun pur desgrazies y la vita cun restituziun dles speises pur operaziun y ospedal in cajo de desgrazies o de maratia
- * assiguraziuns pur 1 trasport y 1 joré con 1' aeroplan, pur dans gaujà dales granijures y dl ri temp etz.
- * assiguraziun de risico pur impresars de costruziun (C.A.R.)

Agentura generala a Porsenù

strada Roma 1â - Tel. 23 à 15

Agentures de zona a Bornech

strada de S. Scimun - Tel. â4 4 13
Sterzing/Vipiteno, plaza dla porta dessot 3âl
S. Ciana, strada di moleri 4

bel vëi... n rait sigü y debota!
sanbëgn è - I na costruziun LEITNER

LEITNER

IMPIANC' A CORDA

PISTENPRÄPARIER

VIPITENO - tel. 0472 / 65 777 - STERZING (BZ)

Cassa de Sparagn dla Provinzia da Balsan

fondada di 1854

L'Istitut Monetar de Südtirol
con l' gran survisc de banca:
pur nos n'è degun problem monetar massa
pice y apëna un problem massa gran.

Al vëgn
dé cunsëi da meter
ia scioldi
dé n gran fit sòi
scioldi metüs te
cassa
impresté scioldi sön
mosüra
impresté scioldi
ai paurs y pur d'atri
scopi
impresté scioldi
con hipoteca
impresté scioldi
por fabriché

Damanede purchel in próma
la Cassa de Sparagn,
can che ara va de Üsc scioldi.

L' tru dala filiala plü dainprò n'è nia lunch:
Os ciafeis la Cassa de Sparagn
35 iadi tl Südtirol.

CASSA DE SPARAGN DLA PROVINZIA DA BALSAN

Ara à
survisc por l' comerz
con i stati foresti
scechs pur iadi
chertes de scechs
por l'Europa
la organisaziun
de iadi
TOURDOLOMIT

Aministraziun y Direzjün Generala a Balsan,
Strada dla Cassa de Sparagn 12/b
Agenzies a Balsan, Maran y Bornech
y 32 filiales
te dütes les perts dla provinzia